

„...KOL ŽEMAIČIAI GYVI“: 1830–1831 METŲ SUKILIMO ŽEMAITIJOJE LIUDIJIMAS¹

Brigita Speičytė

Vilniaus universiteto
Lietuvių literatūros katedros lektorė

Skelbiami dokumentai – išlikęs 1830–1831 m. sukilimo Lietuvoje dalyvių, atsidūrusių emigracijoje Prancūzijoje, korespondencijos fragmentas, saugomas Lenkų bibliotekos Paryžiuje rankraštyne². Prae-

jus dešimtmečiui po sukilimo, buvęs Telšių apskrities laikinosios sukilėlių valdžios pirmininkas Vladimiras Gadonas (Włodzimierz Gadon, 1775–1842)³ iš Nansi parašė

¹ Šis straipsnis ir publikacija parengti, vykdant Lenkijos valstybės finansuojamą mokslinių tyrimų projektą „Od szlachty do ziemiaństwa. Geneza i trwanie na obszarach niejednolitych etnicznie dawnej Rzeczypospolitej“ (grant Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki nr 12H 11 0016 80).



**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

² *Listy do Szymona Borysewicza od osób nasłupnych: Włodzimierz Gadon et al.*, Lenkų bibliotekos Paryžiuje rankraštynas, sign.: MAM 1046, 3 l.; Szymon Borysewicz, [*Pamiętnik o powstaniu w 1831 r.*], Lenkų bibliotekos Paryžiuje rankraštynas, sign.: MAM 1095, 12 l. Simono Barasos-Borisevičiaus rankraštis kataloge aprašytas kaip atsiminimų tekstas (*Katalog rękopisów muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu*, opr. Adam Lewak, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1931, 202). Iš tiesų jis laikytinas laiško Gadonui juodraščiu: nors neturi kreipinio į adresatą teksto pradžioje ir adresanto parašo pabaigoje, tačiau adresantas kreipiasi į adresatą sąsiuvinio gale įklijuotame atskirame lapelyje. Šis lapelis ir dalis teksto (atsakymai į klausimus) tiesiogiai susieja Barasos-Borisevičiaus rankraštį su Gadono jam rašytais laiškais (apie tai žr. toliau).

Šioje bibliotekoje tai vienintelis išlikęs Barasos-Borisevičiaus laiškas (t. y. laiško juodraštis). Čia saugoma daugiau nei keturiasdešimt jam siųstų įvairių adresantų laiškų (žr. *Ten pat; Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu 2*, opr. Czesław Chowaniec i Irena

Gałęzowska, red. Marek P. Prokop, Paryž: Nakładem Biblioteki Polskiej w Paryżu, 1994).

Toliau straipsnyje, cituojant šio rankraštyno dokumentus, vartojama santrumpa LBPR. Visi dokumentų ir spausdintinių šaltinių (jei nenurodyta kitaip) citatų vertimai iš lenkų kalbos – straipsnio autorės. Straipsnyje cituojant Barasos-Borisevičiaus ir Gadono laiškus, jei nėra svarbi originalo raiška, kalbos formos, pateikiamas vien vertimas, nebekartojant čia skelbiamų tekstų originalo kalba.

³ Vladimiras Dionizas Gadonas (Włodzimierz Dionizy Gadon) – gimė 1775 m. spalio 9 d. Sedos dvare, kilęs iš Livonijos didikų giminės, nuo XVII a. įsikūrusios Žemaitijoje. Kražių apskritinės mokyklos ir LDK vyriausiosios mokyklos auklėtinis, 1809–1814 m. Telšių apskrities bajorų vadas. Dalyvavo Tado Kosciuškos sukilime, nuo 1818 m. – ložės „Uolulis lietuvis“ narys. Karštai palaikė baudžiosios panaikinimo idėją. Amžininkų liudijimu, Gadonas beveik visoje Lietuvoje turėjo gerą vardą, o Žemaitijoje *kiekvienas jį pažinojo ir gerbė*, todėl 1831 m. prasidėjus sukilimui išrinktas laikinosios sukilėlių valdžios pirmininku ir buvo vienas iš aktyviausių civilinių tos valdžios pareigūnų: prisidėjo įkuriant karo instruktorių mokyklą sukilėlių karininkams ir puskarininkams rengti, parako gamyklą ir patrankų liejyklą Varniuose. Sukilimui pralaimint, pasitraukė į Prancūziją, apsigyveno Nansi. 1839 m. Paryžiuje išleido istorinį veikalą *Žemaičių kunigaikštystės statistika (Statystyka Księstwa Żmudzkiego)*. 1841 m. rudenį surašytame tekstante, be kita ko, pageidavo, kad į jo karstą būtų įberta *sauja gintos žemės iš Žemaitijos, nuo Baltijos kranto*. Mirė 1942 m., palaidotas Nansi kapinėse; ant antkapio buvę užrašyta: *Gdy Bóg w grobie uspiąną Ojczyznę obudzí, / Ziomku! Zbierz prochy moje i pogrzeb na Żmudzi – Kai Dievas prikels*

laišką tuo metu Strasbūre gyvenusiam tos pat apskrities buvusiam sukilėliui Simonui Barasai-Borisevičiui (Szymon Borysewicz, 1806–1896), prašydamas paliudyti apie sukilimo pradžią Žemaitijoje. Išliko Barasos-Borisevičiaus laiško juodraštis, kaip galima spręsti, ir parašytas 1841 m. sausio–vasario mėnesiais. Iš teksto matyti, kad šis 12 lapų tekstas greičiausiai buvo siunčiamas adresatui per tris kartus apytikriai po 4 lapus⁴. Skelbiamas Gadono atsakymas (antrasis laiškas) buvo parašytas, gavus pirmąją korespondento teksto dalį.

Barasos-Borisevičiaus tekstas yra keliais požiūriais unikalus dokumentas, dar neaktualizuotas lituanistiniame kontekste. Visų pirma jis iš asmeninės dalyvio perspektyvos nušviečia ypatingą 1830–1831 m. sukilimo Lietuvoje epizodą – tai, kas istoriografijoje vadinama „sustiprėjusiu valstiečių bruzdėjimu“⁵ Žemaitijoje, Telšių apskrityje, iki prasidedant visuotiniam sukilimui Lietuvoje, kuris, kaip žinoma, pratrūko Raseinių apskrityje, 1831 m. kovo 25 d. Iki šiol išsamiausiame 1831 m. sukilimo lietuvių istoriografiniame darbe istorikas Feliksas Sliesoriūnas šį sukilimo epizodą paminėjo gana taupiai:

kape užmigdytą Tėvynę, / Kraštieti! Surink mano peonus ir palaidok Žemaitijoje. (Žr. Henryk Mościcki, „Gadon Włodzimierz Dionizy“, *Polski słownik biograficzny* 7, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948, 204–205; Tamara Bairašauskaitė, „Vladimiras Gadonas (XIX a. I pusės žemaičių bajoro sociokultūrinis portretas)“, *Lietuvos istorijos metraštis. 1997 metai*, 1998, 143–163.)

Barasos-Borisevičiaus biografija toliau straipsnyje aptariama atskirai.

⁴ Taip leistų spręsti laiško autoriaus pastabos: [4v] p. – *z tąd pierwszy dalszy ciąg* [„nuo čia pirmasis tęsinys“] ir [7r] p. – *tu drugi dalszy ciąg* [„Čia antrasis tęsinys“].

⁵ Feliksas Sliesoriūnas, *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1974, 69.

Vasario mėn. stambesni besislapstančių ginkluotų valstiečių būriai susidarė Salantų, Gintališkės ir Mosėdžio apylinkėse.

*Vadovaujami iš valstiečių kilusio Salantų parapinės mokyklos mokytojo Simono Borisevičiaus ir Gintališkės dvaro valstiečio Juozapo Giedrimo, daugiau kaip 100 valstiečių bandė prasiveržti į Lenkijos Karalystę, bet, persekiojami policijos, pasitraukė į Prūsiją.*⁶

Barasa-Borisevičius detaliau nupaskoja to „valstiečių bruzdėjimo“ motyvus, aplinkybes ir eigą. Jo laiške atskleistos 1831 m. vasario mėnesio įvykių Salantų apylinkėse detalės leistų koreguoti ar bent skatintų iš naujo svarstyti kai kuriuos istoriografijoje įsitvirtinusių sukilimo vertinimus ar faktines aplinkybes. Tačiau kultūros istorijos požiūriu, šis tekstas, kaip asmeninis „subjektyvus“ dalyvio pasakojimas, visų pirma turi antropologinę vertę. Jis įdomus kaip gyvosios atminties ištekliais remiamas naratyvas, kurio pagrindinis kalbos aktas yra *liudijimas*. Liudijimas – ypač užrašytas, kaip šiuo atveju – yra deklaratyvos (viešojoje sferoje pasirodančios, *kitam* adresuotos) atminties forma⁷. Ji praskleidžia trapų, sunkiai pagausiamą ikiarchyvinį istorinio pažinimo momentą, kuriame jungiasi ir konfrontuoja individualios ir kolektyvinės atminties laukai, pulsuojančios nesubdrintu emociu, pažintiniu bei simboliniu krūviu. Barasos-Borisevičiaus liudijimo motyvai, kalbinė raiška, dialoginė teksto specifika išveda į platų XIX a. – „dienoraščių ir atsiminimų amžiaus“ – dokumentinės literatūros kontekstą, skatintų jame išskirti, atskirai

⁶ *Ten pat*, 69–70.

⁷ Plg.: Paul Ricoeur, *Pamięć, Historia, Zapomnienie* [*La mémoire, l'histoire, l'oubli*], przekład Janusz Margański, Kraków: Universitas, 2006, 212.

svarstyti antropologinį *liudijimo literatūros* tipą, peržengiantį formalias žanrų ribas, apimantį memuarus, laiškus ar užrašus bei grožinę literatūrą. Atskiro dėmesio Barasos-Borisevičiaus tekstas reikalauja kaip *maištaujančio žmogaus*, anot Alberto Camus, pasakojimas, atskleidžiantis šį modernaus žmogaus savivokos aspektą – maišto sąmonės kristalizaciją.

Autorystė ir liudijimo situacija

Pirmoji intriga, kurią kelia Barasos-Borisevičiaus tekstas – tai autorystės ar tiksliau – atribucijos (tekstologiniu požiūriu) ir autoreferencijos (antropologiniu liudijimo požiūriu) problema. Analizuojant rankraštį, svarbu žinoti, kas yra jo autorius, o vertinant jį kaip liudijimą, reikia tikėti, kad autorius yra pasakojamų įvykių dalyvis – jis turi nedviprasmiškai nurodyti: „aš ten buvau.“ Iš pirmo žvilgsnio tasai laiškas šių savybių neturi. Laiško juodraštis nepasirašytas, jo pasakojimas kuriamas trečiuoju asmeniu, tad pasakotojo ir pasakojamų įvykių santykis nėra savaime aiškus. Tame pačiame archyve šis tekstas yra vienintelis, priskirtas Barasai-Borisevičiui, taigi nėra galimybių spręsti apie autorystę, lyginant skirtingų dokumentų rašyseną. Atribucijos argumentas būtų čia skelbiamas pirmasis Gadono laiškas, adresuotas *Simonui Borisevičiui* (per apsirikimą rašant *Boru[szewicz]*), kurio ryšys su anoniminiu tekstu yra pakankamai akivaizdus: pastarajame atsakoma į 13 Gadono iškeltų klausimų. Tačiau ir pats anoniminis laiškas, atidžiau paanalizavus jo taisymsus ir naratyvo pobūdį, leidžia šį tą spręsti apie jo autorių. Matyti, kad rašančiajam neutrali „visažinio pasakotojo“, esančio anapus fabulos, pozicija yra antrinė, sąmoningai

užsiimta, kurią jis triskart per apsirikimą paminėta, pereidamas į pirmąjį asmenį.

Štai [2r] puslapis prasideda taip taisyta fraze:

rok **jego** [taisyta iš *mój*] się nie skończył gdy pomysłna nowina / nadeszła o rewolucyi w Warszawie [...].⁸

Nesibaigė jo [taisyta iš *mano*] *metai, kai atėjo gera naujiena apie revoliuciją Varšuvoje* [...].

[4r] puslapyje, pasakojant apie tai, kaip Simonas Barasa gavo modelį šaudmenų gamybai, „sulaužęs 7-ąjį Dievo įsakymą“, frazė taisyta taip:

A chcąc szczerze / służyć ojczyźnie nie zdawalo mu się [išbraukta: *nie zdajemisię*] *bydz grzechem / przestąpić 7-me Boże przykazanie by z tego / mieć model* [...].

Bet norėdamas ištikimai tarnauti tėvynei, nemanė [išbraukta: *nemanau*], *kad yra nuodėmė sulaužyti 7-ąjį Dievo įsakymą, kad tokiu būdu gautų modelį.*

[4v] puslapyje vienintelį kartą pasakojamų praeities įvykių (ne rašymo dabarties – kas visai natūralu) plane pavartotas pirmasis asmuo:

Następuje dzień trzeci zbieramy się w wyznaczone / czonym miejscu i godzinie ale nie 8. lecz tego przeszło 40.

Ateina trečioji diena, susirenkam susitaroje vietoje ir [sutartą] valandą bet ne 8-iese, o daugiau nei 40 [...].

Šie taisymai – ypač pirmasis – leidžia manyti, kad „S. Barasa“ (pasakojimo herojus) ir laiško autorius (pasakotojas) yra tas pats asmuo; tai papildomai patvirtina ir Gadono laiškų kontekstas. Tad kyla klausimas, kodėl liudininkas nusprendė neliudyti pirmuoju asmeniu, kodėl jis, kaip pasa-

⁸ Čia ir toliau archyvinių dokumentų tekstai paryškinti cituojant.

kotojas, slepia savo, kaip dalyvio, tapatybę? Šį susidvejinimą dar labiau išryškina ir vardai: Gadono laiškas adresuotas Simonui Borisevičiui (*Szymon Boru[sewicz]*), o laiško juodraštyje pasakojama apie S. Barasą (*S. Barasa*), atskira pastaba pabrėžiant, kad rašančiojo valia viešinant šį tekstą, panaudojant jame pateiktą medžiagą, būtų vartojama kaip tik ši pavardės forma:

Dla tego też proszę jeśli będzie jaka wzmian- / ka osób było tak jak jest w opisie tojest Walużis – Giedrymas – Barasa nie zaś Boryseicz – [12v]

Dėl to dar prašau, jei kur nors bus minimi asmenys, kad būtų taip kaip aprašyme, tai yra: Valużis, Giedrimas, Barasa, o ne Borisevičius.

Pažymėtina, kad laikantis tokios autoriaus valios, ir šiame tekste vartojama dviguba jo pavardės forma: lietuviška ir sulenkinta (pastaroji jau įsitvirtinusi istoriografijoje).

Galimas dalykas, kad tokį apsisprendimą lėmė pati situacija, aplinkybės, kuriomis buvo imtasi liudijimo, ir pats liudijimo turinys. Iš pirmojo Gadono laiško matyti, kad jis kreipėsi į Barasą-Borisevičių kaip liudininką jau ne pirmą kartą, tik šis dėl nežinomų priežasčių atsisakė. Po antrojo prašymo parašytas žemaičių sukilėlio tekstas įtikina, kad ta atmintis jam buvo skaudė, *trauminė*, greičiausiai dėl to jis ir nesukubėjo dalytis atsiminimais. Tokiu atveju pasakojimas trečiuoju asmeniu jam buvo ypač parankus – jis leidžia įgyti nuotolį su pasakojamais trauminiais dalykais, įveiksmina psichoterapinę *atminties darbo* galią.

Kita vertus, neišleistina iš akių, kad Gadonas savo adresato prašė liudyti ne iš asmeninio smalsumo, o kaip istorikas, norįs įamžinti sukilimo dalyvių atminimą

(*pagerbti nusipelniusius pavietinius*), ir padaryti tai kuo greičiau, silpstant sveikatai (iš tiesų kiek daugiau nei po metų, 1842-ųjų rugpjūčio 9 d. jis mirė Nansi). Barasa-Borisevičius greičiausiai žinojo, kad Gadonas renka medžiagą darbui apie 1831 m. sukilimą Žemaitijoje⁹. Tad Barasa-Borisevičius, imdamasis pasakoti trečiuoju asmeniu, tą pasakojimą papildomai pritaikė prie nuasmeninto, istoriografinio diskurso, objektyvaus jo tono.

Vis dėlto galime svarstyti ir kitus tokio pasirinkimo impulsus, glaudžiai susijusius su liudijimo kaip kalbos akto specifika. Akivaizdu, kad Gadonas turi tam tikrų žinių, ir gana detalių, apie jį dominančius įvykius, tačiau (nors keista)¹⁰ nežino svarbiausio – kas buvo viso to iniciatorius; pagrindine *valstiečių bruzdėjimo* figūra jis mano esant Juozapą Giedrimą, o į Barasą-Borisevičių kreipiasi kaip į paprastą liudininką (*tikriausiai buvai tarp jų*), tačiau jam pasiekiamą, kitaip nei Rusijoje nežinia kokio likimo sulaukęs Giedrimas¹¹. Tad

⁹ Tai rodytų antrojo Gadono laiško frazė: *noriu, kol gyvas, padaryti papildymus*. Kokį konkrečiai veikalą nori pildyti adresato atsiųsta informacija, Gadonas nepamini tikriausiai dėl to, kad adresatui tai žinoma – galimas dalykas, jis buvo Barasai-Borisevičiui tai plačiau paaiškinęs, kreipdamasis pirmą kartą. Šio darbo likimas nėra žinomas; autoriaus biografas vien yra paminėjęs, kad *Gadonas turėjo palikti išsamius atsiminimus apie 1831 m. sukilimą Žemaitijoje* (Mościcki, 1948, 205).

¹⁰ *Bajorą Borisevičių ir valstietį Giedrimą* kaip Gadoną dominančių įvykių dalyvius savo atsiminimuose apie sukilimą Telšių apskrityje pažymėjo Anupras Jacevičius Felikso Vrotnovskio sudarytame leidinyje (*Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w r. 1831*, ukladany przez Felixa Wrotnowskiego, Paryž: W Księgarni Polskiej, 1835, 8; apie tai žr. toliau).

¹¹ Pagal Sliesoriūno pateiktą žinią, Giedrimas, kartu su kitais sukilėliais atsидūręs Prūsijoje, 1832 m. pradžioje nusprendė nesitraukti toliau – į Lenkiją ir Prancūziją, – o pasuko atgal į Žemaitiją ir vasario 3 d. Mosėdžio apylinkėse buvo sugautas Rusijos imperijos valdininkų bei atiduotas į rekrūtus (Feliksas Sliesoriūnas, „Giedrimas

tikėtina, kad Barasa-Borisevičius, nepaisydamas to, kad bus priverstas išpažinti ir keletą jam nemalonių dalykų, apsisprendė kalbėti už negalinčius tai padaryti, tai yra už buvusį savo bičiulį Giedrimą, taip pat ne mažiau *nusipelnusį pavietinį*, Gadono aiškiai nežinotą, Juozapą Valužį. Būtent ši kalbėjimo situacija leidžia Barasos-Borisevičiaus tekstą vertinti kaip liudijimą, nepaisant neutralios, asmeninio dalyvavimo patirtį pridengiančios pasakojimo formos. Barasa-Borisevičius čia iškyla kaip *trečiasis* – liudijantis kitam apie kitą¹². Šis teisingumo įvykdymo aspektas yra svarbus liudijimo situacijai, ir paveikia patį autoriaus pasakojimą: jis priverstas liudyti ir apie save, kaip ir apie kitus tarsi trečiasis asmuo, liekantis kaip liudytojas fone, antrajame plane, į pirmąjį iškelią liudijamus praeities dalykus¹³. Dėl šio dialoginio ir etinio (teisingumo) imperatyvo liudijimas yra socialinių ryšių steigties vieta, *natūrali institucija*, nes reikia pasitikėjimo *kito* žodžiu, kad ir išbandomo bei patikrinamo abejone¹⁴.

Barasos-Borisevičiaus pasakojimas taip pat leidžiasi išbandomas abejone, gretinant skirtingus liudijimus apie tuos pačius įvykius. Yra išlikęs Vilniaus gubernijos valdybos raportas generalguberna-

toriui, kuriame pateikiama vieno suimto valstiečio, Juozo Gramblio iš Barasos-Borisevičiaus su bendrininkais sutelkto būrio, tardymo medžiaga¹⁵. Apklausiamas jis atskleidė 1831 m. vasario 19–20 d. įvykius, minimus ir Barasos-Borisevičiaus laiške. Liudijimai skiriasi; ir tuos skirtumus pirmiausia reikėtų vertinti, atsižvelgiant į skirtingą liudijimo situaciją. Tardymo metu išgautas liudijimas yra prievartinis, kitaip tariant, jo pasakojimas atsirado grėsmingos galios akivaizdoje. Tardomas liudytojas teisiškai yra įtariamasis, tad jo paliktas pasakojimas tampa įtartinas vien dėl to, kad jis yra pajungtas minėtam papildomam interesui, susijusiam su asmens (ar asmenų) saugumu. Be to, kitaip nei Barasos-Borisevičiaus atveju, pats Juozas Gramblis nėra užrašyto liudijimo *autorius*, o tik kito asmens surašytų parodymų *šaltinis*. Barasos-Borisevičiaus laiškas yra parašytas jo paties, skirtas adresatui, rodančiam jam pasitikėjimą ir akivaizdžiai kuriančiam nehierarchinę dialogo situaciją liudijimui. Gadonas kreipiasi į Barasą-Borisevičių *Gerbiamas Pavietini*, pabrėždamas abiemis bendrą kilmės vietą, kuri yra jų asmeninių įsipareigojimų – ir kaip sukilėlių, ir liudytojų – erdvė. Šis kreipinys, be abejo, turi sumažinti epistolinio dialogo dalyvius skiriančią socialinę atstumą. Antrajame laiške Gadonas papildomai paprašo savo adresato nevertoti jo titulo su bajoriška pareigybe. Galima sakyti, Gadonas siekia kiek įmanoma išlyginti dialogo partnerių galios pozicijas, sumažinti socialinių skirtumų poveikį dialogui, kad atsirastų daugiau laisvos erdvės juos abu siejančiam

Juozas¹², *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 6, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, 641).

¹² Kaip atkreipia dėmesį Paulis Ricoeuras, romėnų teisėje žodis *testis* yra kilęs iš *tertius*, jis žymi trečiuosius asmenis, įpareigotus liudyti (Ricoeur, 2006, 216).

¹³ Galimas dalykas, kad dėl panašios istoriografinio diskurso ir liudijimo situacijos sankirtos, pavyzdžiui, Vladislovas Mickevičius savo tėvo biografiją parašė trečiuoju asmeniu, save kaip tos biografijos vieną herojų tekste įvardydamas „Adomo sūnus“ (žr. *Zywot Adama Mickiewicza* 1–4, podług zebranych przez siebie materiałow oraz własnych wspomnień opowiedział Władysław Mickiewicz, W Poznaniu: W drukarni Dziennika Poznańskiego, 1892–1895).

¹⁴ Ricoeur, 2006, 215–218.

¹⁵ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai* 1, Vilnius: Valsybė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955, 412–413.

dalykui, trečiajam dialogo elementui – liudijimui. Barasos-Borisevičiaus liudijimas patikimesnis būtent dėl to, kad jis atsirado pasitikėjimo situacijoje, kai abiejų dialogo partnerių suinteresuotumas skirtas pirmiausia liudijamam dalykui. Kad Barasa-Borisevičius pasinaudojo dialogo teikiama žodžio laisve, rodo jo prierasas *Užbairgimas*. Kaip liudininkas čia jis papildomai *duoda žodį*, t. y. liudijimui esmingą pažadą, kad tai, kas pasakyta, yra tikra, nors tokio pažado iš jo niekas tiesiogiai nereikalavo. Be to, suvokdamas, kad tiesa yra priklausoma nuo kalbos, t. y. perteikimo būdo, pasiliko laiško juodrašį kaip savo pozicijos įrodymą. Šis žingsnis laikytinas liudytojui esmingu pažadu pakartoti savo liudijimą. Žinoma, dėl to negalime teigti, kad tardomasis Juozas Gramblys melavo, o Barasa-Borisevičius papasakojo viską taip, *kaip buvo tikrovėje*. Abu jie savo pasakojimais atskleidė savo požiūrį į tos tikrovės asmeninę patirtį, tačiau akivaizdu, kad skirtingos sakymo situacijos lėmė nevienodą liudytojų santykį su pasakojimo turiniu (ir kaip užrašytu tekstu), kuris yra lemiamą aplinkybę, vertinant jų patikimumą.

Ši liudijimo specifika leidžia į Barasos-Borisevičiaus tekstą pažvelgti platesniu to meto dokumentinės literatūros, ypač emigracinės, kontekstu. Apskritai 1831 m. sukilimas nuo ankstesnių buvusios Abiejų Tautų Respublikos išsivadavimo kovų (T. Kosciuškos sukilimo, „napoleonmečio“) skiriasi ne tik emigracijos mastu, bet ir atsiminimų, liudijimų apie sukilimą gausa, netgi programiniu jų rašymo pobūdžiu (žr. toliau). Atrodo, kad, pralaimėję karo lauke, buvę sukilėliai šįkart ypač aktyviai kovojo *simbolinį karą* – kovą dėl atminties, kurioje siekta maišto energiją ir jame

iškilusias vertybes įtvirtinti ateičiai ir drauge, kuriant bendrą atminties lauką, stiprinti socialinius ryšius, įveikiant ir emigracijos patirties šoką. *Atminties* ir *liudijimo* literatūros protrūkis įvairiomis formomis XIX a. viduryje atrodo tiesiogiai susijęs su modernaus žmogaus *išvietinimo* patirtimi.

Žinoma, toje kovoje dėl atminties ir jos simbolinės energijos, perduodamos naratyviniu būdu bei steigiančios socialinius ryšius, skirtingų luomų jėgos buvo nelygios, tad iš žemaičių valstiečių kilusio kovotojo liudijimas yra ypač vertingas. Kaip žinoma, pačioje posukiliminės emigracijos pradžioje – 1831 m. gruodžio 10 d. – Paryžiuje įsikūrė „Lietuvių draugija“ („Towarzystwo litewskie“), vienijusi sukilėlius, emigrantus iš Lietuvos, daugiausia buvusius Vilniaus universiteto auklėtinius; prie draugijos netrukus prisijungė ir išėiviai iš Baltarusijos bei Ukrainos, tad ji galiausiai pasivadino „Lietuvos ir Rusios žemių draugija“ („Towarzystwo litewskie i ziem ruskich“). Draugija savo įstatuose pirmąją tikslą formulavo taip: *Cel towarzystwa jest naprzód zbierania materiałów potrzebnych do opisanie powstania litewskiego, i samoż jego opisanie, nadto upowszechnienie narodowości litewskiej (Draugijos tikslas pirmiausia yra rinkti medžiagą, reikalingą lietuvių sukilimui aprašyti ir aprašyti jį patį, taip pat skleisti žinias apie lietuvių tautybę)*¹⁶. Felikso Vrotnovskio (Feliks Wrotnowski) parengtas *Atsiminimų apie 1831 m. Lietuvos sukilimą rinkinys*

¹⁶ Krokuvos kunigaikščių Čartoriskų bibliotekos rankraštnas, sign.: III5356, p. 1. Žr. Alina Barszczewska-Krupa, *Emigracja i kraj: Wokół modernizacji polskiej świadomości społecznej i narodowej 1831–1863*, Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu łódzkiego, 1999, 92; Vytautas Berenis, *Kultūros tarpai istorijoje*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, 197–206.

(*Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w r. 1831*), išėjęs Paryžiuje 1835 m., yra kaip tik šio draugijos iškelto tikslo ir inicijuotos veiklos vienas iš pirmųjų rezultatų¹⁷. Jis yra reprezentatyvus kolektyvinis sukilimo įvykių liudijimas, tarp kurio autorių yra aukštas vadovaujantis pareigas sukilime ėjusių asmenų (Anupras Jacevičius, Mauricijus Prozoras).

Sukilimą Telšių apskrityje šiame rinkinyje aprašė tenykštis sukilėlių kariuomenės vyriausiasis vadas Anupras Jacevičius (Onufry Jacewicz, 1797–1836)¹⁸. Jis labai trumpai paminėjo Gadoną dominusius įvykius, pagrindinius jų dalyvius – *bajorą Borisevičių ir valstietį Giedrimą*:

*Taigi dar 1831 m. vasarį Telšių apskrityje, Gintališkės ir Salantų parapijose nemaža jaunų valstiečių, užbėgdami už akių numatytam ėmimui į rekrūtus, griežėsi ginklo, vadovaujami bajoro Borisevičiaus ir valstiečio Giedrimo. Tačiau greitai užklupti policijos, kurią parėmė apskrities miesto garnizonas, buvo nugalėti. Nukovę keletą puolančių, tvarkingai traukėsi keturias mylias ir perėjo į Prūsiją, kur buvo išduoti Maskvos valdžiai, išskyrus vadovus ir nedaugelį kitų, kuriems pavyko pasislėpti.*¹⁹

Yra archyvinių duomenų, patvirtinančių, kad Barasa-Borisevičius ne tik žinojo apie šį leidinį, bet ir greičiausiai jo paskatintas apie 1838 m. buvo parašęs savo atsiminimų variantą. Netrukus po to, kai 1835 m. pabaigoje pasirodė Vrotnovskio

¹⁷ Antroji Felikso Vrotnovskio surinktus atsiminimų dalis buvo išleista po poros metų: Feliks Wrotnowski, *Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w roku 1831* 1–2, Paryž: Księgarnia i Drukarnia Polska, 1837–1838.

Historia powstania 1831 r. na Wołyniu, Podolu, Ukrainie, Żmudzi i Litwie 1–4, Paryž: , 1844–1845.

¹⁸ „Pamiętnik Onufrego Jacewicza, naczelnika siły zbrojnej powstania powiatu Telszewskiego w Xięstwie Żmudzkiem“, *Zbiór pamiętników*, 1835, 1–100.

¹⁹ *Ten pat*, 8.

rinkinys, buvęs Telšių apskrities sukilėlis, turėjęs majoro, vėliau papulkininkio laipsnį Domininkas Daubaras (Dominik Dowbor, 1800–po 1854; dalyvavęs kartu su Barasa-Borisevičiumi antrajame Darbėnų mūšyje²⁰) 1836 m. vasario 22 d. laiške Barasai-Borisevičiui rašė:

*Diekuy už rasztus, kokius atsiuntey [...] atsiunsk musa Naczelnika geriaus iszguldytus dayktus apley waynos.*²¹

Manytina, kad tai yra pirmoji užuomina apie Telšių apskrities sukilėlių *Načelnyko* Jacevičiaus atsiminimus – *išguldytus daiktus aplei vainos*. Po dvejų metų 1838 m. kovo 30 d. laiške Barasos-Borisevičiaus korespondentas jau kur kas konkretnesnis: kritiškai atsiliepia apie Jacevičiaus atsiminimus, kurie nebeatrodo tokie geri, ir mini galimus kitus patikimesnius liudytojus:

Mówiłeś że masz odpisać, czyli raczye czytales przedemną oswiadczenie myśli swoich, co do powstania Lit-o. chciey mnie przysłać iezeli nic niedodam, to niezepsuię, mam niektóre uwagi, mogłby one bydz w części zastosowane. [...]

*Na pamięć mi przychodzi że major [Jakub Tomkiewicz] ma zamiar lepiey objaśnić okoliczności powstania, iak Jacewicz, bo ten w swoim pamiętniku rzeczy niebyłe za istotne ogłosił, a byłych niewspomniał, iezeli i namknął to wiele inaczezy – miałbym i ia dodać niektóre szczegóły.*²²

Sakei, kad turi nurašyti, ar veikiau man skaitei savo išdėstytytas mintis apie Lietuvos sukilimą, malonėk man atsiųsti, jei nieko

²⁰ Robert Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego* 1, Warszawa: Neriton, 1996, 383.

²¹ Dominik Dowbor (Dominiks Daubaris), *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 454 / 16, p. 329.

Daubaras Barasos-Borisevičiaus ne kartą laiškuose prašo atsiųsti įvairių leidinių iš Paryžiaus.

²² *Ten pat*, p. 335.

nepriėsiu, tai nepagadinsiu, turiu ne kurių pastabų, jas galima būtų iš dalies pritaikyti. [...]

Prisiminiau, kad majoras [Jokūbas Tomkevičius] ketina geriau išaiškinti sukilimo aplinkybes nei Jacevičius, nes tasai savo atsiminimuose nebūtu daiktus kaip tikrus paskelbė, o apie buvusius neužsiminė; jei ir užsiminė, tai visiškai kitaip – turėčiau ir aš kai kurias detales pridurti.

Daubaras reakcija į Jacevičiaus atsiminimus labai iškalbinga: nepasitenkinimas Jacevičiaus tekstu toks didelis, kad skatina liudyti pačiam savo patirtį, tad jis imasi ieškoti bendraautorių, ir vienu iš tokių pirmiausiai mato Barasą-Borisevičių, jau anksčiau skaičiusį jam kažkokį savo atsiminimų tekstą²³.

Daugiau detalių nėra žinoma, tačiau iš šių aplinkybių galima daryti išvadą, kad Barasa-Borisevičius buvo skaitęs Jacevičiaus atsiminimus, kad savo pažįstamų aplinkoje dalijosi mintimis ir vertinimais apie sukilimą ir netgi buvo jas užrašęs, ir kad jį, panašiai kaip Daubarą, galėjo nuvilti, o gal net papiktinti kai kurių įvykių, ypač tų, kuriuose paminėtas jis pats, interpretacija²⁴. O ji anaipol nedviprasmė – papasakojęs apie Barasos-Borisevičiaus išjudintus valstiečius, Jacevičius toliau nurodo, kaip tie įvykiai buvo vertinami amžininkų, apskrities *patriotų*, t. y.

²³ Šaltiniuose minima, kad Daubaras galiausiai savo atsiminimus ar apybraižą apie sukilimą parašė pats: „Szczegółowe opisanie powstania litewskiego w powiecie telszewskim“ („Detalus lietuvių sukilimo Telsių apskrityje aprašymas“; žr. Bielecki, 1996, 383).

²⁴ Pažymėtina, kad atsiminimų rinkinio sudarytojas Vrotnovskis būtent taip ir suprato savo leidinio tikslą – jis turėjęs paskatinti tolesnius liudijimus, tikslinančius paskelbtus duomenis; pratarinėje jis pamini, kad nuo skaitytojų priklauso, ar čia skelbiami atsiminimai bus pataisyti ir papildyti (*Zbiór pamiętników*, 1835, ix).

bajorų, neabejotinai laikiusių save tautinės kovos avangardu:

*Tas nesėkmingas pirmojo subruzdimo galas nė kiek neišbaidė patriotų. Juolab kad tai laikyta veikiau įprastais bandymais išvengti rekrūtų prievolės, o ne visuotinio sukilimo pradžia.*²⁵

Jacevičius šito požiūrio nesistengė kvestionuoti ir savotiškai jį patvirtino. Kaip matyti, tokį požiūrį į *valstiečių bruzdėjimą* Žemaitijoje iš esmės pakartojo anksčiau cituotas dabartinis sukilimo istoriografas Sliesoriūnas (tiesa, patikslinęs Borisevičiaus kilmę), ir dar kartą įtvirtino nuomonę, kad valstiečių maištingumas 1831 m. buvo veikiau partikuliarus luominio, o ne tautinio-pilietinio pobūdžio²⁶. Barasos-Borisevičiaus laiškas atskleidžia, kad bent jau to *bruzdėjimo* organizatorius manė visiškai kitaip ir turėjo bendraminčių. Tad Gadono adresatas, galbūt jau anksčiau pabandęs surašyti savąją, anksčiau nežinomo likimo atsiminimų versiją, šįkart neatsisakė pagelbėti savo *paviėtniui*, nors tai nebuvo lengva sunkiai dirbančiam, rašytinės lenkų kalbos stilistinių subtilybių neperkandusiam buvusiam kariui, kilusiam iš valstiečių luomo. (Ne veltui Gadonas, gavęs pirmąją aprašymo dalį,

²⁵ *Ten pat*, 8–9.

²⁶ Sliesoriūnas, 1974, 69–70. Tai, kaip Jacevičiaus atsiminimai nulėmė tų įvykių pateikimą įvairiuose šaltiniuose daugiau nei šimtmetį, rodytų ir straipsnis „Gintališkė“ naujausioje lietuvių enciklopedijoje (*Visuotinė lietuvių enciklopedija* 6, 628): joje pakartojama būtent Jacevičiaus informacija apie valstiečių bruzdėjimo organizatorius *baudžiauninką J. Giedrimą ir bajorą S. Borisevičių* (įsidėmėtina, kaip pakeista asmenų vardijimo tvarka), nepaisant Sliesoriūno faktinių pataisų pastarojo biografijoje, pateiktoje tame pačiame leidinyje (žr. Feliksas Sliesoriūnas, „Borisevičius Simonas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 365).

skubėjo adresatą padrašinti dėl *puikios redakcijos*.) Tačiau pasiryžimą rašyti galėjo lengvinti ir tai, kad Gadono požiūris buvo priešingas minėtai populiariai nuomonei: *Pilietis Maršalka* skatino savo adresatą pasistengti, kad būtų parodyta pasauliui, jog žemaičių valstietis myli tėvynę ir laisvę ir moka veikti, kad jų pasiektų.

Gadono tonas ypač įsakmus, įpareigojantis prisiimti liudininko atsakomybę – neatsitiktinai savo laiške Barasa-Borisevičius kalba apie jam uždėtą pareigą (*Ob. Marsz. włożyłeś na mnie ten obowiązek* – [12v]). Galimas dalykas, kad, perskaitęs *Piliečio Maršalkos* imperatyvų laišką, Barasa-Borisevičius dar kartą pasijuto esąs sukilėlių vadas, atsakingas ne tik už jam artimus kovos draugus, bet ir už visus istorijoje be balso likusius jo tautiečius sukilėlius – tik šįkart jau simboliniame kare už atminties tvermę.

Pagal Tamaros Bairašauskaitės pateiktą žinią, Varšuvos nacionalinėje bibliotekoje (Biblioteka Narodowa w Warszawie) yra saugomas Paryžiuje išleistas Gadono knygos *Statystyka Xięstwa Żmudzkiego (Žemaičių kunigaikštystės statistika, 1839)* egzempliorius, dedikuotas Barasai-Borisevičiui:

*Na dowód rzetelnego szacunku dla powietnika Szymona Borissewicza, który najpierwsze powstanie na Żmudzi w R. 1831 w Lutym otworzył, ofiaruje Autor. – Nancy w tulactwie R. 1841, dn. 2 marca.*²⁷

Su nuoširdžia pagarba pavietiniui Simonui Borisevičiui, kuris 1831 m. vasarį pradėjo patį pirmąjį Žemaitijos sukilimą, aukoja Autorius. Nansi, klajonėje, 1841 m. kovo 2 d.

Ši dovana ir dedikacija greičiausiai liudija Gadono ir Barasos-Borisevičiaus

bendravimo laiškais pabaigą. Manytina, kad per 1841 m. vasario mėnesį Gadonas laiškais gavo visą čia skelbiamą žemaičių sukilėlio atsiminimų tekstą²⁸. Kartu ši dovana *Piliečio Maršalkos* adresatui turėjo būti ypač svarbi: ja pripažįstamas tikrasis Barasos-Borisevičiaus vaidmuo 1831 m. Žemaitijos sukilime. Likimas susiklostė taip, kad Gadono rankraštis, turėjęs viešai tą vaidmenį pagrįsti *pasauliui* ir ateities kartoms, neišliko. Laimė, išliko *pagalbinis* tekstas, Barasos-Borisevičiaus liudijimas, lemtingai trikdantis sklandų 1830–1831 m. *lenkų vainos su maskoliais* vaizdą.

Maištininko biografija ir likimas

Paprašytas parašyti, be kitų dalykų, savo bičiulio Juozapo Giedrimo biografiją, Simonas Barasa-Borisevičius buvo išprovokuotas parašyti savąją. Savo liudijime jis išsakė asmeninius maišto motyvus ir tokiu būdu paliko unikalų pasakojimą apie žemakilmio maištininko sąmonės brendimą, atskleidžiantį, kaip konkrečiai pilietinės idėjos (*kad žemaičių valstietis myli tėvynę ir laisvę*) ima veikti ir įgauna galios atskiro žmogaus gyvenime²⁹. Šis pasakojimas, be

²⁸ Tai patvirtintų ir įrašas [9v] puslapio apatiniame kairiajame kampe: *1841 21. / 2.* Greičiausiai tai data – 1841 m. vasario 21 d. – kada baigtas rašyti tekstas minėtame puslapyje. Juodraštyje po to dar prirašyti trys lapai.

²⁹ Pažymėtina, kad žodžiai *maištas*, *maištininkas* čia vartojami bendrąja filosofine, pristatomo dokumento atžvilgiu kiek anachronistine reikšme. Maištingumas vertinamas, remiantis Albertu Camus, kaip modernios žmogaus būklės vienas iš dominuojančių elementų. Camus argumentuoja, kad maištas modernybės laikais tampa paradoksalia – tačiau privilegijuota – vertybių steigimo forma ir žmonių bendrystės patvirtinimo būdu; paradoksalia, nes maištininkas sako *taip* ir *ne* vienu metu; jis kažką neigia, remdamasis savo teismo jausmu (Albert Camus, *Maištaujantis žmogus*, vertė Vytautas Bikulčius, Vilnius: Kronta, 2006, 21–27 ir toliau).

Tačiau Borisevičiaus-Barasos laikais žodis maištininkas (*buntownik*, *matiežnik*) dažnai turėjo pejoratyvi-

²⁷ Bairašauskaitė, 1998, 160.

kita ko, gali būti vertinamas ir kaip dar vienas *dokumentinis įrodymas*, kad, pavyzdžiui, Simono Daukanto istoriniai veikalai, juose išdėstyta demokratinė lietuvių tautos samprata, valstiečių, kaip tautinės savimovės subjektų, traktuotė jau XIX a. viduryje nebuvo tik *naivaus romantiko* svajonė, o veikiau *žemaičių realisto* įžvalga.

Nors pats autorius savo laiško juodraštyje nemini, kituose šaltiniuose nurodoma³⁰, kad Simonas Barasa gimė 1806 m. gruodžio 26 d. Šlaveitų kaime netoli Darbėnų, taigi tame pačiame krašte kaip penkeriais metais vyresnis Motiejus Valančius (jų gimtinės skiria vos 20 km), baigęs tą pačią šešiaklasę Žemaičių Kalvarijos gimnaziją. Barasa-Borisevičius, lyg taisydamas Jacevičiaus atsiminimus, pirmu biografijos sakiniu, sakytume, pabrėžtinai nurodo savo kilmę (*taigi jis buvo žemdirbio sūnus, vadinosi [Simonas] Barasa [1r]*) ir

nę reikšmę ir sukilimo metu buvo visų pirma vartojamas Rusijos imperijos valdžios pareigūnų bei jiems lojalių asmenų sukilėliams apibūdinti, o pastarieji save veikiau įsivardydavo sukilėliais arba revoliucionieriais. Pagal to meto žodyno semantinę tendenciją *maištininkas* buvo tas, kuris *nusikalstamai* sukyla prieš *teisėtą* valdžią, tai yra tiesiog nusikaltėlis; o sukilėliai savo kovą manė esant *teisingu* reikalui. Tokia semantika akivaizdi ir Barasos-Borisevičiaus tekste: besiburiančius valstiečius jis dažniausiai vadina *savanoriais* (*ochotniki*), retai – *draugininkais*, *sajungininkais* (*związkowi*), kartais – *sąmokslininkais* (*spiskowcy*); aprašydamas pirmąjį jų žygį iš pradžių pavadina revoliucionieriais (*rewolucyjniści*), paskui ištaiso į *sukilėlius* (*powstańce*), tačiau vien policijos pareigūnas ispravnikas imasi veiksmų, *kad sutramdytų tuos maištininkus (na poskromienie tych buntowników)*. Sukilėlių kovą autorius įvardija *teisingu reikalui* (*dobra sprawa*).

Taigi straipsnyje, vartojant žodį „maištas, maištininkas“, turima minty, bet neperkeliami ši istorinė žodžio vartoseną. Pažymėtina, kad tokia yra bendra istoriografijos diskurso tendencija (žr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, „1769 m. įvykiai Šiaulių ekonomijoje: maištas ar sukilimas? Istoriografinių tradicijų sankirtos“, *Istorija* 85, 2012, 49–62).

³⁰ Sliesoriūnas, 2003, 365; Bielecki, 1996, 238.

pažymi gautą išsilavinimą, turėjusį jam – kaip ir ateity žymiajam kraštiečiui – atverti naujas socialines galimybes. Tačiau jo paties lūkesčiai kirtosi ir su tėvų valia, ir su socialinėmis-politinėmis kliūtimis, kurias valstiečių vaikui vargiai padėjo įveikti net aukštesnysis mokslas:

Paskutiniaisiais mokslų metais jam iš galvos neišeidavo [mintis], kaip galima būtų tapti lenkų kareiviu; o kaip Tau, Pil[ieti] Mar[salka] žinoma, Žemaitijoje valstiečiui visi keliai yra uždaryti, o tuo labiau užsienyje. Kai baigė mokslus, tėvai jo norėjo, kad taptų kunigu, bet jam ne tik trūko patraukimo, bet netgi dygėjosi [tuo] dėl įvairių priežasčių. [1r]

Atrodytų, kad čia susiduriame su anksti paliudyta valstietiškos kilmės lietuvių profesinės inteligentijos dilema, kuri įgavo platų mastą po baudžios panaikinimo, ir yra žinoma iš Vinco Kudirkos, Jono Basanavičiaus, Maironio, Jono Biliūno, Vinco Krėvės biografijų. Tačiau šis liudijimas traukia dėmesį ne tik dėl ankstyvumo, bet ir dėl nelaukto turinio: Barasa-Borisevičius išsako netipišką žemaičių valstiečių vaiko troškimą tapti lenkų kareiviu – taigi jis norėjęs įstoti į reguliariąją Lenkijos Karalystės kariuomenę, nes Lietuva, kaip žinoma, Rusijos imperijoje savos kariuomenės neturėjo.

Autorius pirmiausia nurodo aistringą, apsedantį tos minties pobūdį – *neišeidavo iš galvos*. Pats to troškimo aistringumas atrodo esantis maišto sąmonės pradmuo, nes skatina peržengti ribas, šiuo atveju socialines ir paprotines (pasipriešinti tėvų norui matyti jį kunigu). Tačiau galima svarstyti ir konkretesnius motyvus: jei manysime, kad kario pašaukimas gali būti toks pat aistringas kaip ir kitų profe-

sinių užsiėmimų, tai noras patekti būtent į Lenkijos kariuomenę gali rodyti tam tikrus senosios Respublikos patriotizmo ir pilietinės savimonės skatinamus sumetimus. Lenkijos Karalystės kariuomenė galėjo būti suvokiama kaip buvusios Respublikos savarankiškų karinių pajėgų rudimentas, o Lietuvoje valstiečiui buvo atviras kelias tik į Rusijos armijos rekrūtus. Bet iš kur valstiečių vaikui toks noras galėjo kilti? Paprastai socializacijos formos, tai yra įsivaizdavimas, kuo norėčiau būti, kuriasi iš konkrečių pavyzdžių, žmonių biografijų ir likimų. Barasa-Borisevičius tokį galimą šaltinį pamini toliau – tai gyvoji istorinė atmintis, dainos ir pasakojimai apie Tado Kosciuškos sukilimą. Tiesa, tekste ši gyvoji atmintis pasirodo padėjusi *geros naujienos apie revoliuciją Varšuvoje* įelektrintoje atmosferoje sukonkretinti sukilimo idėją, tačiau iš konteksto galima spręsti, kad tos dainos ir pasakojimai jaunuoliui nebuvo naujiena, tik kitomis aplinkybėmis įgijo papildomo aktualumo. Tai paremtų ir folkloro medžiaga: dainos apie Kosciuškos sukilimą (ar iš jo kilusios, pavyzdžiui, tokia kaip „Vilniaus mieste žali bromai“), yra giliausiai įsišaknijusi liaudiškos istorinės atminties forma, be to, pritaikyta vis naujomis situacijomis iki pat Nepriklausomybės kovų³¹. Galima prisiminti, kad

³¹ Pranė Joklimaitienė, „Karinės-istorinės dainos (XVIII pabaiga – XIX a.)“, *Lietuvių liaudies dainynas 9: Karinės istorinės dainos 2*, parengė Pranė Jokimaitienė, Aušra Žičkienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1995, 16. Taip pat remiamasi Vitos Ivanauskaitės-Šeibutienės pranešimu „Sukilimų tikrovė ir folklorinės atminties paradoksai“, perskaitytu vasaros seminare „Literatūros salos“ 2013-07-17 Andriuniškyje. Demokratinę visuomeninę mintį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir jos politines išraiškas Tado Kosciuškos sukilimo metu (taip pat – valstiečių *sugrįžimo į valstybės gyvenimą* liudijimus, jamžintus sukilimo metu

ir Daukantui šeimos atmintis apie motinos su dieveriais dalyvavimą tose kovose buvo *paminklinė*, verta iškalti akmeny ir daugiau nei po penkiolikos metų nei Barasos-Borisevičiaus pasakojami įvykiai³².

Taigi istorinė atmintis buvo ta neramumo sėkla, drumstusi jaunuolio, turėjusio tapti ištikimu imperijos valdiniu, savivoką. Maištininko sąmonė – nerami sąmonė. Barasos-Borisevičiaus autobiografinio pasakojimo energija, naratyvo judėjimas maitinamas atmintyje išlikusios, anuo metu išgyventos stiprėjančio neramumo jausenos. Atsidūręs Salantuose pas kleboną Stanislovą Čerskį (Stanisław Czerski, 1777–1833)³³, šis nepatenkintas jaunuolis, pagal tėvų planą, turėjo *nusiraminti* – prisiruošti kunigystės luomui. Tačiau istorija pasisuko visiškai kita linkme – kaip tik Salantuose Barasa-Borisevičius galutinai prisirengė tapti karių luomo nariu.

Kaip populiariai pasakytume, jaunuolis tiesiog pateko *ne į tą draugiją* – kunigas Čerskis buvo ne paprastas provincijos klebonas, o Apšvietos epochos išugdyla asmenybė, įgijusi ir aukštąjį teologinį, ir platų pasaulietinį (filologinį) išsilavinimą, mačiusi pasaulio, įvairių kraštų ir žmonių. Bendravimas su šiuo kunigu neabejotinai turėjo lemiamą reikšmę savo vietos pasaulyje ieškančiam vaikiniui, ir kaip atskleidžia Barasa-Borisevičius, didžiausią įspūdį jam paliko pokalbiai ne religinėmis, o politinėmis temomis, audrinusiomis jo vaizduotę:

folkloriniuose tekstuose) aptarė Darius Kuolys straipsnyje „Apie laisvę, karą ir dainas“ (*Literatūra* 51 (1), 2009, 71–86).

³² Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vyturys, 1991, 8.

³³ Žr. publikuojamo Barasos-Borisevičiaus laiško Gadonui vertimo 1 komentarą.

Iškylose ne kartą klausėsi kun. Č[erskio] [pasakojimų] apie įvairius kraštus ir valdžias, ir tai jam kėlė dar didesnę nerimą. [1v]

Nerami mintis tapti kareiviu tik dar labiau stiprėja, suvokus pasaulio ir jo galimybių įvairovę. Juolab kad politinės pokalbių temos – apie skirtingas valdžios formas – buvusiam gimnazistui turėjo būti visiškai naujos, jos galėjo iškilti tik bendraujant neformaliai. Galima prisiminti, kad 1830–1831 m. sukilėlis Jonas Goštautas savo dokumentinėje apybraižoje *Ponas Teisėjaitis* (1839) vieno herojaus, baigusio Vilniaus universitetą, balsu pažymi, jog apie skirtingas politines santvarkas nebuvo įmanoma išgirsti nei gimnazijoje, nei universitete, jis pats apie tai sužinojęs iš savais keliais gautos Didžiosios Prancūzijos revoliucijos ir kitos spaudos:

Tiesą sakant, aš nepažįstu kitų kraštų santvarkos, nes apie tai nei mokykloje, nei universitete nekalbama, tačiau kiek galėjau sužinoti iš 1792 metų prancūzų bei kitokių laikraščių nuotrupų, atsitiktinai patekusių į mano rankas, prancūzų žemesniosios klasės kovojo prieš privilegijas, žudė arba skandino savo bajorus, kunigus ir didikus.³⁴

Greičiausiai kunigas Čerskis ir nebuvo tiek politiškai radikalus, tačiau neabejotina, kad neformalus kontaktas tarp skirtingos socialinės padėties žmonių, kad ir saikingai revoliucingas jo politinis turinys skatino naujų socialinių tapatybių kūrimąsi ir tik sutvirtino valstiečių kilmės jaunuolio troškimą rinktis neįprastą gyvenimo kelią, kokio jis pats nori. Šių po-

kalbių pakurstytas neramumas paskatino ieškoti konkrečių būdų savo troškimams įgyvendinti – Barasa-Borisevičius apsisprendė baigęs kunigo kompaniono darbą pasitraukti į Prūsiją, arčiau Lenkijos Karalystės ir ėmėsi atitinkamų žygių. Tačiau nauji politiniai įvykiai šitą planą pakreipė kita linkme:

Nesibaigė jo metai, kai atėjo gera naujiena apie revoliuciją Varšuvoje, dėl to jam dar neramiau pasidarė, ir apie nieką daugiau negalvojo, tik kaip ten nusigauti. [2r]

Čia neramumas pasiekia apogėjų: Barasa-Borisevičius apsisprendžia tapti maištininku.

Kaip minėta, naujo aktualumo jam įgauna *dainos apie Kosciušką, Tiškevičių ir pasakojimai apie Mirbachą, apie visuotinę karinę šaukimą* [2r], padėję subrandinti sukilimo idėją. Reikšminga, kad būtent subrendus maišto sąmonei, atsiranda solidarumo su kitais pojūtis: jaunuolis trokšta prisidėti prie kitų kovotojų ir jau ne vienas pats ketina pereiti anapus Nemuno, bet surinkti žmones ir vestis kartu. Čia išsakyta emocija, jos situaciją galime gretinti su vėlesnio sukilimo tekstu – Antano Barausko eilėraščiu „Neramumas“ ar Camus formule: „Aš maištauju, vadinasi, mes esame.“³⁵

Kaip tik šioje pasakojimo vietoje labai raiškiai matyti, kad rekrūtų ėmimo aplinkybe – kitaip nei manė daugelis amžininkų – maištininkas pasinaudojo tik kaip patogiu pretekstu sukilimo idėjai įgyvendinti, o pati idėja kilo iš kitų šaltinių – istorinės atminties, palaikiusios patriotines nuostatas, asmeninio *neramumo*, nesutapimo su tradiciniais socialiniais vaidme-

³⁴ Jonas Goštautas, *Ponas Teisėjaitis, arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją*, vertė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1967, 40.

³⁵ Camus, 2006, 197.

nimis ir *geros naujienos apie revoliuciją Varšuvoje*. Reakcija į pastarąją taip pat sie-tina su buvusios Respublikos suformuota ir tebeveikiančia patriotinio solidarumo su Lenkija tradicija. Be abejonės, pradėjęs verbuoti savanorius, Barasa-Borisevičius, greičiausiai ir jo bendrininkai – Valužis su Giedrimu – pirmiausia kalbino vaikus, besislapstančius nuo rekrūtų prievolės. Be to, Barasa-Borisevičius numatė savanorių polinkį greitai dezertyuoti – tai ir pasi-tvirtino dar net neprasidėjęs kovai. Tai gi sąjungininkų vadas suvokė, kad anaip tol ne visi turi pakankamų motyvų toje kovoje išlikti iki galo; motyvų, kuriuos skatintų is-torinė atmintis, tautinė-pilietinė savimonė ir bendrų politinių tikslų suvokimas. Tai, kad būta panašiai mąstančių kaip ir jis pats, rodo lėšų sukilimui paieškos istorija: Barasa-Borisevičius ironiškai pažymi, kad *tam reikėjo surasti gerą patriotą su pinigais; kas dėl patrioto, tai jų Žemaitijoje netrūks-ta, bet apie pinigus nė neklausk* [4r].

Vis dėlto toks *patriotas su pinigais* atsi-rado kaip tik tarp valstiečių – įsidėmėtina, kad pagal šį liudijimą dar iki baudžios panaikinimo Žemaitijoje buvo galima rasti dvarui priklausančių valstiečių, norinčių ir galinčių tikrai solidžiomis sumomis remti kovojančius už *tėvynės reikalus*, o ne tik, tarkime, norinčius išsipirkti nuo rekrūtų prievolės:

Nuolatinėmis ir atkakliomis pastango-mis galiausiai pasisekė ir tokį aptikti, kuris kaskart S. B[arason] paprašytas patiekda-vo nuo 500 iki 1000 s[idabro] r[ublių] tė-vynės reikalams [4r].

Taip pat negalima nepastebėti kito da-lyko – kad šis pilietiškas žemaičių vals-tietis Barasos-Borisevičiaus pavadinamas *geru lenku*:

Čia turiu šiek tiek užsiminti apie tą gerą lenką, kad jis nebuvo joks ponas nei kuni-gas, nei žydas, tik žemaičių valstietis, pri-klausęs J[o] M[alonybei] P...[4v]

Šiuo atveju, kaip žinoma, *lenkas* ne-reiškė etninės asmens kilmės, jo kultūrinės tapatybės ar konkrečios jo vykdomos poli-tinės programos, o buvo vartojamas viešai aktyviai pilietinei laikysenai įvardyti; *būti lenku* Lietuvos sukilėlių atsiminimuose reiškia veikti viešumoje, būti pilietišškai aktyviems pagal senosios Lietuvos ir Len-kijos Respublikos tradiciją³⁶. Nors Barasa-Borisevičius savo laiške neišdėsto kokios nors konkrečios sukilėlių politinės prog-ramos, veikia kalba apie savą sukilimo karinę strategiją, tačiau iš jos matyti, kad jis valstiečių sukilimą manė esant bendros kovos dėl Abiejų Tautų Respublikos atkū-rimo dalimi: tikėjosi paramos iš Lenkijos ir užsienio valstybių bei numatė, kad sukilė-liai galėtų prisijungti prie kovotojų Lenki-joje, planavo, kad sukilimas sėkmės atveju turėtų apimti visą buvusios LDK teritoriją, įskaitant ir Kuršą, ir kad šis sukilimas tu-rėtų būti *tautinis* – įtraukti ir *pliečius* (t. y. bajorus), ir *liaudį*. Kad tai būtų įgyvendin-ta, nedviprasmiškai iškeliamas socialinės reformos tikslas, revoliucijoms būdingas siekis sukurti naują visuomenę: *pakviesti liaudį bendrai kovai, pripažįstant jiems besąlygišką teisę į laisvę ir nuosavybę* [5r].

³⁶ Paranku šia proga prisiminti Vrotnovskio rinkinyje anonimo paskelbtą žinomą 1830–1831 m. žemaičių sukilėlių dainą, sukurtą pagal Józefo Wybickio „Dombrovskio mazurką“ – „Giešmi Žemaycziu Telszium Pawieta Wayno Metu 1831“:

*Dabar Lenkay nepravule
Kol Zemaytiay giwi!
Kąd wysi pri gienkla pule
Tąd yr bus szczestliwi.
Lenkay, Lijtuway, Zemaytiay draugibio,
Kąp wysada buwom, Tąp busem wyinibio!
(Zbiór pamiętników, 1835, 116)*

Kaip matyti, pokalbiai su Čerskiu iš tiesų nenuėjo veltui.

Taigi, nors, apskrities bajorų akimis, valstiečiai, *griebęsi ginklo*, vien *bruzdėjo*, t. y. gelbėjosi nuo rekrūtų prievolės, iš Barasos-Borisevičiaus liudijimo matyti, kad bent jo paties vizijoje šis *bruzdėjimas* turėjo įgyti svarbų sukilimo bruožą – tai turėjusi būti kova, su numatytais – nors ir iki galo neiškristalizuotais – politiniais-socialiniais tikslais³⁷.

Šioje vietoje, kalbant apie tuos valstiečių judėjimo tikslus, Barasos-Borisevičiaus laiško skaitytoją sustabdo jo ironija: ... *pakviesti liaudį bendrai kovai, pripažįstant jiems besąlygišką teisę į laisvę ir nuosavybę; tai atlikus ir sudarius naują pavieto valdžią traukti link Šiaulių ir Raseinių, giedant tą pačią giesmelę* [5r]. Ar tai tik atsitiktinis nesuvaldyto stiliaus kryptelėjimas, būdingas, kaip matyti iš teksto, žemaitiškai kampuotos ar kareiviškai kiek stačiokiškos kalbinės raiškos autoriui? Ar ši intonacija kyla iš laiko nuotolio ir žinajimo, kuo visa tai baigėsi?

Jei apie neįgyvendintus sukilimo tikslus ir žlugusias viltis (tiek jo paties rengto, tiek visuotiniu mastu) autorius kalba su teisėta ironija ir tam tikru atsainumu, tai tekste intonaciškai išsiskiria dvi jo biografinio pasakojimo ir sukilimo liudijimo vietos, saviti kulminaciniai epizodai. Vienas

³⁷ Plg. sukilimo teorines apibrėžtis, išsamiai aptartas minėtame istorikės Ramunės Šmigelskytės-Stukienės straipsnyje „1769 m. įvykiai Šiaulių ekonomijoje: maištas ar sukilimas? Istoriografinių tradicijų sankirtos“ (Šmigelskytė-Stukienė, 2012, 49–62).

Be abejo, šiuo atveju kalbama apie idėjų, intencijų lygmenį, ne jų įgyvendinimo situaciją. Kultūros istorijos požiūriu, apimančiu sąmoningumo plėtotę, idėjos, orientuojančios asmens veiksmus, realybė savaime yra svarbi, nepaisant tos idėjos įgyvendinimo sėkmės.

iš jų yra susijęs su minėta traumine sukilimo patirtimi – individualia, bet ir savaip dėsninga ne vieno revoliucionieriaus situacija, kurios anuomet baiminosi ir *drebeję* bei *galo laukę* Salantų apylinkių ponai. Revoliucija išjudina masių gaivalą, kuris gali tapti grėsmingas ne tik esamą visuomenės tvarką palaikančioms *viršūnėms*, bet ir naują tvarką steigti užsimojusiems patiems revoliucionieriams. Barasa-Borisevičius buvo numatęs, kad valstiečių ir amatininkų masę bus nelengva paversti drausmingais sukilėliais kovos lauke, bet nesitikėjo, kad ši masė taip greitai atsigręš prieš jį patį. Barasos-Borisevičiaus ir jo bendrininkų užverbuoti Salantų apylinkių valstiečiai bei amatininkai nebuvo įgudę konspiratoriai: įkaitinti gaivalingos maišto energijos ir stipriųjų gėrimų ėmė šurmuliuoti smuklėse, keldami paniką dvarininkams, ir atkreipė į save policijos dėmesį. Susidarė kritinė padėtis: pasiuntinys, iškeliaavęs į Liepoją pirkti parako ir užsakyti ginklų, dar negrįžo, vyrai dar neapginkluoti, o čia atėjo žinia, kad į Gintališkę atkeliaavo *iki dantų ginkluotas* policijos būrys. Iškilus tokiai pirmai grėsmei, ne tik dalis savanorių iškart atkrito – neatėjo į sutartą susirinkimą, bet susirinkusieji apkaltino Barasą-Borisevičių išdavyste. Čia antrą kart po dialogo smuklėje su Valužiu, pastarąjį verbuojant į sąmokslininkus, autoriaus pasakojime pasirodo tiesioginė kalba, *nes jis tai gerai atsimena*.

Žinoma, Barasa-Borisevičius tokioje situacijoje atsidūrė ir dėl to, kad jis Salantų apylinkėse buvo ne vietinis – kitaip nei Giedrimas ir Valužis, tad lengviau tapo *atpirkimo ožiu*. Vis dėlto skausmingiausia atsiminimų vieta yra ne šis neteisingas kaltinimas, vos nekainavęs jam gyvybės,

o tai, kad jis nerado kitos išeities, kaip tik pabėgti. Kaip karys iš pašaukimo, sukilimo organizatorius šiuo desperatišku veiksniu aklavietės situacijoje suvokia praradęs ne tik vado autoritetą, bet ir apskritai kario garbę ir orumą:

...[dabar] norėtų šimtkart nekaltai žūti, nei taip nusižengti, nes būtų jam garbė, o šiandien – kas iš to, kad gyvena, jei pabėgo. [8r]

Šiam trauminiam pasakojimo momentui – galbūt visai nesąmoningai – sukuriamas atsvara: tai epizodas, kuriame trečią ir paskutinį kartą tekste pavartojama tiesioginė kalba. Simboliniu požiūriu jis veidrodžiškai atitinka Barasos-Borisevičiaus pabėgimo epizodą, tik šįkart, prasidėjus bendram Žemaitijos ir Lietuvos sukilimui, iš savo dalinio į jo vadovaujamą būrį Kretingoje pabėga pirmieji kovos bičiuliai – Giedrimas su Valužiu. Savo žingsniu šie sukilėliai, sakytume, nuplauna jo ankstesnę pabėgimo gėdą ir atkuria vado autoritetą:

...paliko savo būrį ir atkeliovo į Kretingą, kad prisijungtų prie savo seno pažįstamo. S. B[arasa], jiems atvykus, klausė, ar jiems buvo leista palikti savo būrį? Atsakė jai, kad daugelis to prašė, bet nė vienam neleido. – „Tai kaipgi čia atėjot?“ – „Pabėgom, nes nepasitikėjom juo [Labanovskiu], muša ir plūsta blogiau nei maskolis.“ [10r]

Ši naratyvinė pasakojimo struktūra – du pabėgimo epizodai – ir vertintina kaip traumos įveikos pėdsakas.

Kitas kulminacinis pasakojimo epizodas laikytinas apskritai sukilėlių atminties bendrąja vieta, pasikartojančia ne viename tokiaame tekste. Tiesa, pagal čia pasakojamos istorijos logiką, Barasa-Borisevičius

tame įvykyje nedalyvavo, ir perpasakoja jį greičiausiai iš savo bičiulių Giedrimo bei Valužio patirties. Pasakoja gana išsamiai, ir galėtume spręsti, kad jis gyvai domėjosi tolesniu savo organizuoto sukilimo likimu, galbūt ne kartą apie tai kalbėjosi su pas jį atbėgusiais ginklo draugais. Taigi šis momentas – euforiškai išgyventa krašto žmonių tautinė bendrystė, prasiveržiančios okupacijoje ilgai slopintos brolybės, solidarumo emocijos, įgaunančios ritualinę formą. Sukilėlių tekstuose ši euforija išgyvenama per tokius ritualus, kaip bendros religinės pamaldos, procesijos, iškilmingi piliečių susirinkimai ir duodamos priesaikos, bendros dainos³⁸. (Revoliucijos visada nemažu mastu yra *dainuojančios*.) Taigi ir Barasos-Borisevičiaus pasakojimas liudytų, kad ne visi Telšių apskrities žmonės šį pulką manė esant *subruzdusiais valstiečiais* – anot laiško autoriaus, Plungeje juos pasitiko būtent kaip *sukilėlius*, kovojančius už *teisingą reikalą* – taip pat kaip vėliau, visuotinio sukilimo metu buvo pagerbiami ir kitų pavietų kovotojai:

...kol pasiekė Plungę, ten jau žinojo, kad jie artėja; **dvasiškiai išėjo su vėlavomis pasveikinti sukilėlių**, atžygiavo ir kličvavaitis su kliša, sudaryta iš šimtininkų, tarėjų ir izraelitų – tiktai maištinkų suimti; [bet] savanoriams nebuvo ko bijoti tų Maskvos tarnų grasinimų, **nes kitoje pusėje matė dvasiškius su liaudimi, palaikančius jų teisingą reikalą**, ir dėl to drąsiai žygiavo per miestą. [9r]

Nežinia, kas konkrečiai socialiniu požiūriu buvo ta *liaudis, žmonės (lud)*, kartu

³⁸ Plg. pasakojimą apie gegužės 3 d. paminėjamą Telšiuose, apie pirmąjį sukilėlių tarybos posėdį Panevėžyje bei iškilmingas sukilėlių palydas, apie sukilėlių priesaiką Ašmenos banyčioje ir pan.: *Zbiór pamietników*, 1835, 120–121, 158–161, 171–172, 233.

su kunigais pagerbusi sukilėlius, tačiau jų *demonstacija* nedviprasmiškai pristatoma kaip patriotinio-tautinio pobūdžio, ypač kad ji vyko *Maskvos tarnų* akivaizdoje³⁹.

Galimas biografijos tęsinys

Iš esmės šis epizodas yra ir pasakojimo kulminacija, po kurios jis tampa skubrus, glaustas, ir autorius trijuose puslapiuose iš 24-ių trumpai išdėsto tolesnius sukilėlių veiksmus kovo–rugsėjo mėnesiais: dalyvavimą Jacevičiaus vadovaujamos sukilėlių kariuomenės mūšiuose dėl Palangos, atsitraukimą į pietų Žemaitiją, susirėmimą su Rusijos kariuomene prie Tauragės. Čia beveik nutrūksta ir biografiniai pasakojimo motyvai: nebepaminimos tokios biografiškai svarbios detalės, kaip Barasa-Borisevičius įsitraukė į bendrą sukilimą, kaip tapo vieno sukilėlių būrio vadu, išbraukiama informacija, kad rudenį pasitraukęs į Prūsiją ir pasislėpęs Memelyje, išbuvo ten iki 1831 m. gruodžio 31 d. Galimas dalykas, kad bendro sukilimo įvykius jis laiko adresatui pakankamai žinomais, savo biografines detales – jų kontekste neaktualiomis ir susitelkia ties *Piliečio Maršalkos* pateiktais klausimais.

Autobiografinė Barasos-Borisevičiaus pasakojimo linija, nutrūkstanti su sukilimo įvykiais, skatina ją pratęsti. Pasitraukęs iš Lietuvos, su generolo Henryko Dembińskio daliniais pasiekė Varšuvą, gavo „Nu-

sipelniusio Tėvynei“ apdovanojimą („Do-brze zasłużonemu Ojczyźnie“). 1832 m. vasario pradžioje pasitraukė į Prancūziją, trejus metus gyveno keliose emigrantų stovyklose Bezansone, Šatoru [Châteauroux], Lavalyje, Baijo [Bayeux]. Sukilimo organizatoriaus išgyventa dramatiška patirtis nė kiek neatgrasė jo nuo demokratinių pažiūrų: jis įstojo į Demokratinę lenkų draugiją (Towarzystwo demokratyczne polskie)⁴⁰ ir 1836 m. pasirašė jos manifestą: *Borysewicz ze Żmudzi*.

1834 metais iš giminaičio (pasirašinėjusio *pusbroliu*) kunigo-sukilėlio Tado Lukoševičiaus (Tadeusz Łukaszewicz *vel* Łukasiewicz, 1799–1878) nuo Varnių, taip pat emigranto Prancūzijoje, kadaise *neklusnus sūnus* gavo Vladimiro Gadono laišku perduotą žinią:

Borysewicz Matka umarła przeszley wiosny, Oyciec błogosławi go, to są wszystkie nowiny.

*Borisevičiaus Motina mirė praeitą pavasarį, Tėvas jį laimina; štai ir visos naujienos.*⁴¹

Nepaisant Prancūzijos valdžios daromų kliūčių emigrantams iš Lenkijos ar Lietuvos, nuo 1835 m. vasaros Barasai-Borisevičiui pavyko apsigyventi Paryžiuje. Iš išlikusių laiškų šiam žemaičių sukilėliui matyti, kad dar gyvendamas emigrantų stovyklose jis mokėsi spaustuvininko amato, o Paryžiuje įsidarbino spaustuvėje⁴². Iš netiesioginių duomenų galima daryti prielaidą, kad Barasa-Borisevičius Paryžiuje

³⁹ Įsidėmėtina, kad visiškai kitaip šį epizodą nušvietė tardomas valstietis Gramblys: *...jiems atvykus į Plungės miestelį, ėmė skambinti varpais, skelbdami pavojų, susirinko daug žmonių, norėjusių juos sulaikyti, bet nedrįso, bijodami šaunamųjų ginklų (Lietuvos TSR istorijos šaltiniai 1, 413)*. Sunku pasakyti, kiek ši pozicija atspindi buvusio žygio dalyvio suvokimą, kas vyko, o kiek – sąmoningą *saviškių* vaidmens sumenkinimą, duodant parodymus policijai.

⁴⁰ Bielecki, 1996, 238.

⁴¹ Tadeusz Łukaszewicz, *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 489/6, p. 194.

⁴² Dominik Dowbor (Domininks Daubaris), *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 454/16, p. 325; Jan Pawłowicz, *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 509 / 8, p. 181.

galėjo dirbti Eustachijaus Januškevičiaus (Eustachy Januszkiewicz, 1805–1874) administruojamoje įstaigoje „Lenkų knygynas ir spaustuvė“ („Księgarnia i Drukarnia Polska“), kuri, be kita ko, leido Adomo Mickevičiaus Juliaus Slovackio, Joachimo Lelevelio, Vrotnovskio knygas. Ši spaustuvė atsidarė 1835 m. liepos 1 d., o Barasa-Borisevičius į Paryžių atvyko tų metų rugpjūtį. Galimas dalykas, kad šaltiniuose paminėtas būtent mūsų herojus kaip Januškevičiaus leidyklos spaustuvininkas: Adomo Mickevičiaus bičiulis, rezurekcininkų kongregacijos (*zmartwychwstańce*) vienas iš įkūrėjų Bogdanas Janskis (Bogdan Jański, 1807–1840) savo dienoraštyje 1838 m. birželio 20 d. įrašė:

...o 4 do drukarni (z Januszkiewiczem i drukarzami, Borysewiczem z lekością rozmowa, bez Boga w sercu).

...4-q [val.] į spaustuvę (su Januškevičimi ir spaustuvininkais, Borisevičiumi len-gvas pokalbis, be Dievo širdyje).⁴³

Taip pat archyvinuose dokumentuose yra užuominų, kad Barasa-Borisevičius bent kurį laiką dirbo kažkurioje slaptoje spaustuvėje, leidusioje kairiosios demokratinės pakraipos leidinius (tiesa, ir dešiniųjų pažiūrų Januškevičius nevengė spausdinti *demokratinių kliedesių* savo spaustuvės finansinei pusiausvyrai palaikyti⁴⁴). Taigi buvęs žemaičių sukilėlis kaip nuoseklus demokratas įsitraukė į pagrindinę veiklą. Minėtas Tadas Lukoševičius 1843 m. rudenį–1844 m. pavasarį – vadinas, praėjus

⁴³ Maria Dernałowicz, *Kronika życia i twórczości Mickiewicza. Czerwiec 1834–październik 1840*, Warszawa: Wydawnictwo IBL, 1996, 354.

⁴⁴ Julian Samujło, „Januszkiewicz Eustachy“, *Polski słownik biograficzny* 10/4, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1964, 595.

2–3 metams nuo susirašinėjimo su Gado-nu – laiškuose priekaištauja mūsų herojui, kad šis jį pamiršęs ir pasinėręs į *respublikonizmą*, kad pernelyg įsitraukęs į politiką, pagrindinę veiklą – į *respublikonų apaštališkas misijas*⁴⁵, – ir graudena adresatą dėl jo politinių paklydimų:

Mniemam że ani pisma nad któremi WPan sam czasem w drukarnij waszej sekretnej pracowałes do poruszenia ludów, ani Energia przez trzynascie lat wypracowana nic niepomocze jezeli Bóg niezecze... Darmo Szymonie nadstawujesz swój kark w rzeczy przeciwnej woli Boga – wy sobie obiecujecie że Polska będzie republikańska, będzie ona, ale monarchiczna, na swoje oczy zobaczysz i będziesz żalować swojej nieroztropności...⁴⁶

Manau, kad nei raštai, skirti liaudžiai sukelti, ties kuriais Tamsta kadaise dirbai toje jūsų slaptoje spaustuvėje, nei per trylika metų užgrūdinta energija nieko nepadės, jei Dievas nepanorės... Veltui, Simonai, kiši galvą į reikalą, priešingą Dievo valiai – jūs tikitės sau, kad Lenkija bus respublikoniška, ji bus, bet monarchinė, savo akimis pamatysi ir gailėsi, kad buvai neišmin-tingas...

Dar ankstesniame laiške pusbrolis nepamiršo šiam *klystančiam* demokratui priminti jo ankstesnės sukilimo patirties:

Dziwuję się że W. Pan po tak mocnym i dotykalnem doswiadczeniu, którego dozna-leś robiąc sekretne powstanie z ludu, który

⁴⁵ Tai galima suprasti kaip užuominą į Barasos-Borisevičiaus dalyvavimą Demokratinės lenkų draugijos veikloje, nelegaliai platinant savo leidinius buvusios ATR kraštuose ir siunčiant savo emisarus užmegzti ryšių su tų kraštų pagrindinės politinės veiklos dalyviais (Žr. Sławomir Kalembka, *Wielka emigracja: Polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831–1862*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971, 219–220).

⁴⁶ Tadeusz Łukaszewicz, *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 489/6, p. 205 ([1844] 03-12 laiškas).

głupstwo narobil; jeszcze się wracasz do podobnego położenia – Mocno mię bole – Sam iesteś przekonany że niepodobno jest zrobic ogolne powstanie, na zasadach republikanskich – gdyż daleko większe strony są temu Systematowi przeciwne[.] Wszystkie żądają Polski wolnej równej i niepodległej, ale najmocniejsza i najliczniejsza żąda tego z Królem a co niezawodnie nastąpi ze wszelkiego podobieństwa – Więc dlaczegobyś W. Pan był tak w obcym przekonaniu tego rozumiec nie mogę⁴⁷

Stebiuosi, kad Tamsta po tokios stiprios ir apčiuopiamos patirties, kurią gavai rengdamas slaptą sukilimą liaudyje, kuri nesąmonių pridirbo, dar grįžti prie panašių požiūrių. Labai skaudu man. Pats buvai įtikintas, kad neįmanoma pagal respublikoniškus principus surengti visuotinio sukilimo, nes kur kas didesnė dalis yra nusiteikusi prieš šią sistemą. Visos [grupės] siekia Lenkijos laisvos, lygios ir nepriklausomos, bet stipriausia ir gausiausia siekia jos su Karaliumi, kas tikrai ir atsitiks, kaip matyti. Tai kodėl gi Tamsta laikaisi tokios priešingos nuomonės, negaliu suprasti.

Tačiau Barasa-Borisevičius tuo metu ne tik neatsisakė *respublikonizmo*, bet ir palaikė emigracijos politines iniciatyvas, kurios šiuos principus siekė įgyvendinti ne tik buvusios Abiejų Tautų Respublikos, bet ir tarptautiniu mastu. Yra žinoma, kad Barasa-Borisevičius dalyvavo „Tautų pavasario“ įvykiuose 1848 m. ir tų metų vasarą vadinamajame Adomo Mickevičiaus legione kovėsi dėl Italijos nepriklausomybės. Legionui pralaimint ir vis labiau blėstant visuotinės demokratinės revoliucijos Europoje idėjai⁴⁸, Barasa-Borisevičius buvo vienas iš tų legionierių, kurie perėjo

į Adomo Jurgio Čartoriskio (Adam Jerzy Czartoryski) pusę ir kartu su kunigaikščio patikėtiniais šiam reikalui pulkininku Władysławu Zamoyskiu agitavo legionierius burtis į atskirą dalinį, kontroliuojamą nebe Mickevičiaus, o *Hôtel Lambert* politikų⁴⁹. Sunku spręsti, kas lėmė tokį demokrato pažiūrų pokytį. Dalyvavimas Mickevičiaus legione, tarp kurio savanorių buvo nemaža 1830–1831 m. sukilėlių, yra paskutinis išlikusiuose dokumentuose šmėstelėjęs liudijimas apie Barasos-Borisevičiaus politinę-visuomeninę veiklą.

1848 metų vėlyvą rudenį Barasa-Borisevičiaus jau buvo grįžęs į Paryžių. Lapkričio 30 d. bičiulio Jono Pavlovičiaus (Jan Pawłowicz) laiške pasirodo pirmoji išlikusiuose dokumentuose užuomina apie Barasos-Borisevičiaus šeimą: laiško autorius dėkoja už tai, kad bičiulio žmona jam, atgulusiam ligoninėje Strasbūre, atsiuntė patogias šlepetes bei chalata, ir teiraujasi, ar mažasis Simonas jau vaikšto⁵⁰. Taigi galima spręsti, kad Barasa-Borisevičius, patraukęs su Mickevičiaus legionieriais į Italiją, jau buvo sukūręs šeimą: vedęs prancūzė⁵¹ ir susilaukęs pirmagimio. Dar po metų, 1849 m. vasarą tas pats adresantas perduoda linkėjimus bičiulio žmonai ir vaikams⁵². 1860 m. bičiulio Vladislavo Liaskovičiaus (Władysław Laskowicz) laiške paminimi du Barasos-Borisevi-

⁴⁷ *Ten pat*, p. 203–204 (1843-10-15 laiškas).

⁴⁸ Plg. *Legion Mickiewicza: Wybór źródeł*, opr. Henryk Batowski, Alina Szklarska-Lohmanowa, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 2004, VII.

⁴⁹ Žr. „Dodatek krytyczny“, *Adam Mickiewicz, Dzieła* 12, Warszawa: Czytelnik, 1998, 362; *Listy legionistów Adama Mickiewicza z lat 1848–1849*, opr. Hanna Lutzowa, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1963, 202, 244.

⁵⁰ Jan Pawłowicz, *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 509/8, p. 183–186.

⁵¹ Žmonos tautybė nurodyta: Bielecki, 1996, 238.

⁵² Jan Pawłowicz, *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 509/8, p. 191–194.

čiaus sūnų vardai: Simonas ir Stanislovas⁵³. Mirė 90-ties Paryžiuje, palaidotas St. Ouen kapinėse.

Šie taupūs duomenys ir miglotos užuominos vis dėlto neabejotinai atskleidžia vieną dalyką: Simonas Barasa-Borisevičius emigracijoje sugebėjo rasti savo vietą, turėjo pakankamai energijos ir ištvėrmės įsitvirtinti ir ne tik pragyventi, bet ir užsiminti visuomenine veikla, sukurti šeimą. Tai anaip tol nėra maža: variant emigrantų laiškus, atsiminimus, dienoraščius, biografijas neretos yra palūžusių žmonių istorijos – tų, kurie neištvėrė emigracijos sąlygų, čia ištikusių nepriteklių, atskirties pojūčio ir prislėgusio netikrumo dėl ateities.

Dar apie dainas

Tuo būtų galima ir baigti žemaičių sukilėlio, sukilimo liudytojo biografiją, tačiau verta stabtelėti prie dar vienos archyvinės intrigos, kad ir prielaidų pobūdžio. Kaip matyti iš Barasos-Borisevičiaus laiško Gadonui, jis gimtojoje Žemaitijoje buvo girdėjęs dainų apie Kosciuską, padariusių jam įspūdį. Buvusio sukilėlio dėmesingumą dainoms, giesmėms ir eilėraščiams emigracijoje pamini jo korespondentas Domininkas Daubaras. Barasai-Borisevičiui tebegyvenant emigrantų stovykloje, Daubaras 1835 m. vasario 22 d. laišku į jį kreipėsi kaip į būsimą lietuviškų tekstų leidėją, išmokusį spaustuvininko amato:

...kayp tau pasywedas, ar gieru iau esy drukoriu, ar mokiesy Knigas Bromas ir giesme werkiet aniolay, kur ira kad Sa-

⁵³ Władysław Laskowicz, *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 487 / 5, p. 143–145. Tai leistų koreguoti Bieleckio pateiktą informaciją, kad Borisevičius, susituokęs su prancūze, turėjo vieną sūnų Simoną (Bielecki, 1996, 238).

lamandra ugnie nedegi, ir kitus dayktus, musa žiemio užiwotus, iszdrukawoty [...].

*Mokikies, mokikies styprey, parneszi i sawa žiemii pamėksla, o par wys, busy dideley pamacnius diel žiemayczii –*⁵⁴

Laiško pabaigoje dar prideda tokį priedą:

*Proszę ciebie, ażebyś wiersze które tobie posłałem, przepisał, i posłał do Adama Giedgowda do Domfront, bo ia zatracilem, a on iest naszym rodakiem i prosi ciebie –*⁵⁵

Prašau tavęs, kad tuos eilėraščius, kuriuos tau nusiunčiau, perrašytum ir pasiųstum Adomui Gedgaudui į Domfroną, nes aš pamečiau, o jis mūsų tautietis ir tavęs prašo.

Nors iš šių užuominų negalime tvirtai spręsti, kad pats Barasa-Borisevičius, mokydamasis spaustuvininko amato, turėjo lietuviškų kultūrinių tikslų – gal tokį jį tiesiog norėjo matyti jo bičiulis. Juolab kad ši lietuviškų knygų leidybos Prancūzijoje idėja pasirodo ankstyvuojų emigracijos laikotarpiu, dar neišėjus į *tikrą gyvenimą* svetimoje šalyje iš emigrantų stovyklų ir puoselėjant tuščias, bet tokias anuometiniams emigrantams dažnas iliuzijas greitai grįžti į tėvynę⁵⁶. Tačiau neabejotina, kad

⁵⁴ Dominik Dowbor (Domininkas Daubaris), *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 454/16, p. 325. Daubaras mini „Graudžių verksmų“ giesmę prie Kristaus karsto „Verkit, aniolai“.

⁵⁵ *Ten pat*, p. 326. Minimas Adomas Leopoldas Gedgaudas (1808–1837) – buvęs 1831 m. sukilėlis, emigrantas iš Telšių apskrities (žr. Robert Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego 2*, Warszawa: Neriton, 1996, 72).

⁵⁶ Vienas iš iškalbingų tokių vilčių liudijimų – Raseinių apskrities sukilėlių viršininko Ezechielio Stanewičiaus (Ezechiel Staniewicz) laiškas tos pat apskrities „Žemaičių pasiutėlių“ raitininkų pulko vadui Dobrosławui Kalinauskui (Dobrosław Kalinowski) emigracijoje Prancūzijoje 1833 m. vasario 26 d.: *Proszę Ciebie, Dobrosławie, abyś przeprosił odemnie, po bratersku wszystkich niegdys moich podkomędnych i zapowiedzial Im*

ir kaip būtų, Barasa-Borisevičius nebuvo abejingas šiai kūrybinei-kultūrinei sričiai: Daubaras nesiūlytų – kaip cituotame laiške – leisti žemaičių žemėje populiarias giesmes ar nesiųstų eilėraščių visiškai tuo nesidominčiam žmogui. Gal ir pamini konkrečiai vieną giesmę su raiškiu simboliniu vaizdu – *kur yra kad salamandra ugny nedegė* – kaip bendrai su adresatu žinomą, jam įsimintiną dalyką. Gal tokiu būdu apeliuoja į savo bičiulio kūrybinį jautrumą – kai kas nors gražu, tikrai norisi *į giesmę*, anot Antano Baranausko, ar bent į knygą įdėti.

Nors apie tolesnį šių sumetimų likimą nieko nėra žinoma, po Daubaro laiško siūlomų sugestijų intriga (prielaidų pobūdžio) veda prie Adomo Mickevičiaus. Tikriau – kito bičiulio, Vladislavo Liaskovičiaus (Władysław Laskowicz, 1811–1891) laiško Barsai-Borisevičiui, rašyto 1839 m. spalio 26 d., šiam iš Paryžiaus išvažiavus dvejim metams į Strasbūrą⁵⁷. Liaskovi-

že može już niedługa chwila naszey Emigracyi, oraz radził do woyskowości, by w razie potrzeby Kochaney naszey Oyczyzny, pokazać że Żmudzini, chcą bydź pierwszemi dla Jey podzwignięcia – (Prašau Taveš, Dobrosławai, kad broliškai atsiprašytumei už mane visų kadaise mano kariuomenės vyrų ir pasakytumei Jiems, kad mūsų Emigracijos valanda gal jau neilgai truks, ir patartumei kariams, kad prirėikus dėl mūsų Mielos Tėvynės parodytų, jog žemaičiai nori pirmieji ją atkovoti.) – Ezechiel Staniewicz, Listy do Dobrosława Kalinowskiego, LPBR, sign.: BPP 530 / 2, p. 18–19.

⁵⁷ Vlasislavas Liaskovičius – bajoras, kilęs iš Bikovščiznos Slucko apskrityje Baltarusijoje, studijavęs Vilniaus universiteto Moralinių ir politinių mokslų skyriuje, įsitraukė į sukilimą 1831 m. balandžio mėnesį kartu su kitais studentais. Emigravo į Prancūziją, Paryžiuje baigė aukštuosius ekonomikos mokslus. Kaip tik čia cituojamame laiške praneša gavęs darbą banke. Tautų pavasario metu, 1848-aisiais, dalyvavo, rengiant sukilimą Poznanės Didžiojoje Kunigaikštystėje, bet jam nepasisekus, vėl grįžo į emigraciją. (Hanna Kurde-Banowska Lutzowa, „Laskowicz Władysław Józef Andrzej“, *Polski słownik biograficzny* 16, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1971, 523–524).

čius rašo ir savo, ir adresato artimų bičiulių vardu, prisimindamas Paryžiuje kartu praleistas smagias valandėles visiems vakarojant, gailisi, kad nebėra šalia nuoširdžių draugų, su kuriais galima pakelti taurę ar išlenkti stiklėlį už *tautinius atminimus* (*na cześć pamiątki narodowej*) ir kitų švenčių progą⁵⁸. Laiško pabaigoje Liaskovičius Barasai-Borisevičiui praneša naujausias žinias apie asmenis, kurie greičiausiai ir sudarė jų artimų bendrų pažįstamų ratą: *tarp kitų* pamini ir Ignotą Domeiką bei Adomą Mickevičių:

Zresztą wszyscy zdrowi z twoich znajomych, na wiosnę był Budrewicz, niezle się teraz ma, zawsze zostaje w okolicach Meaux. Od Domeyki już dawno jak nic nie mam, w ostatnim liście widać było, iż się tam niemało tęskni, taka odległość nie-dozwala częstych listow, a przez dwa lata blisko nie mowi słowa po Polsku. – Mickiewicz mieszka w Lausanne. –

Dobrzanski w Kwietniu ożenił się w Paryżu byłem na jego weselu. –⁵⁹

Apskritai visi tavo pažįstami sveiki, pavasarį lankėsi Budrevičius, laikosi dabar neblogai, suvisam apsisotojo Mo apylinkėse. Iš Domeikos jau seniai nieko negavau, iš paskutinio laiško matėsi, kad nemažai ten ilgesys kankina, per tokį atstumą laiškais dažnai nesikeisi, o beveik dveji metai kaip nė žodžio lenkiškai nėra ištaręs. Mickevičius gyvena Lozanoje.

Dobžanskis balandį vedė Paryžiuje, buvau jo vestuvėse.

Taigi Barasai-Borisevičiui žinios apie Domeiką, prieš dvejus metus išvažiavusį į Čilę, ir Mickevičių, prieš kelis mėnesius išvykusį su šeima į Lozaną, perduodamos gana intymiaime ir privačiame bičiulių rato – *jo pažįstamų* – kontekste. Barasa-Borisevičius su

⁵⁸ Władysław Laskowicz, *Listy do Szymona Borysewicza*, LBPR, sign.: BPP 487/5, p. 129.

⁵⁹ *Ten pat*, p. 130.

pirmaisiais dviem *lietuviais* ir *žymiais lenkais* galėjo susipažinti kaip tik per Liaskovičių – šis buvo Domeikos pusbrolis, bičiulis ir patikėtinis, vykęs ne vieną buvusio filomato pavedimą, siųstą jam laiškais iš Čilės, su įvairiais reikalais tarpininkavęs tarp Domeikos ir Mickevičiaus, yra žinomas kaip pastarojo svečias Paryžiuje⁶⁰ bei korespondentas, kuris, be kita ko, žinią apie poeto situaciją Lozanoje gavo laišku iš jo paties⁶¹. Savo ruožtu Barasa-Borisevičius, beveik po dešimtmečio įstojęs į vadinamąjį Mickevičiaus legioną, tam galėjo turėti ir asmeninių paskatų, kylančių iš senos pažinties, net jei tos pažinties artimumo ir nėra duomenų tiksliau nustatyti.

Tokiomis aplinkybėmis neįmanoma neprisiminti lietuvių ypač intrigavusio Mickevičiaus teksto – 1851 ar 1852 m. jo užrašytų kelių lietuvių liaudies dainų fragmentų. Pagal poeto vaikų liudijimus, Mickevičius šiuos fragmentus užrašė, kai vakarodamas su savo pažįstamu Liudmilevu Korilskiu (Liudviku Kobeckiu), norėjo pataisyti šio neteisingai sudainuotas lietuvių liaudies dainas. Juos išsamiai išnagrinęs Zigmas Zinkevičius⁶² pagal tarmines ypatybes nustatė vietą, kurioje tos dainos – taigi ir asmuo, iš kurio Mickevičius galėjo jas išmokti, – yra kilę. Tai šiaurės vakarų žemaičių tarmės plotelis, kurio centre atsiduria Darbėnai, šiaurėje – Lenkimai, o pietuose – Palanga. Kalbininkas daro prielaidą, kad dainas Mickevičius užrašęs ir išmokęs iš to paties Korilskio-Kobeckio, nors pastarojo ryšys su minėta tarmės teritorija nėra niekaip patvirtintas (yra žinoma, kad buvo

kilęs nuo Varnių). Pasitikint Mickevičiaus vaikų liudijimais, nereikėtų išleisti iš akių, kad, jų teigimu, tėvas užrašytas dainas mokėjo *anksčiau*, ir pataisė jas, jo manymu, neteisingai dainavusį Korilskį-Kobeckį⁶³. Zinkevičiaus nustatytas poeto užrašytų žemaitiškų dainų tarmės plotelis apima Barasos-Borisevičiaus gimtuosius Šlaveitus (esančius vos 6 km į rytus nuo Darbėnų), ir nors žemėlapis yra labai bendras, į tą plotą dar turėtų patekti ir Grūšlaukė, iš kurios apylinkių buvo verbuojami Barasos-Borisevičiaus sukilėliai. Taigi Mickevičius tas dainas galėjo išgirsti ir įsiminti keliolika metų anksčiau Paryžiuje, kuris buvo nuo emigrantų, taip pat žemaičių, *beapsėstas*, perfrazuojant Simoną Stanevičių. Nors tikriausiai nebesužinosime, iš ko konkrečiai tas dainas Mickevičius išmoko, bet ta detalė, kad tarp jo pažįstamų buvo bent vienas būtent iš to nedidelio tarmės plotelio kilęs, dainoms, eilėms ir *tautiniams atsiminimams* neabejingas žemaitis – Simonas Barasa-Borisevičius – yra pakankamai tikra.

Šios aplinkybės skatina iš naujo svarstyti Mickevičiaus dėmesio žemaičių liaudies dainoms motyvus. Mickevičius, gyvendamas Lietuvoje, neturėjo tiesioginio ryšio su apylinkėmis, kuriose vartojama jo išmoks dainoms būdinga tarmė. Apie jo bendravimą Lietuvoje su žmonėmis, kilusiais iš minėtų vietų, bent kol kas duomenų taip pat nėra⁶⁴. Įtikinama, kad tas dainas jis išmoko kaip tik emigracijoje Paryžiuje ir išmoko ne dėl abstraktaus

⁶⁰ Denałowicz, 1996, 301, 33, 546–548 ir toliau.

⁶¹ Adam Mickiewicz, *Dziela* 15: *Listy*, Warszawa: Czytelnik, 1955, 282.

⁶² Zigmas Zinkevičius, „Lietuviškas Adomo Mickevičiaus autografas“, *Baltistica* XIX (1), 1983, 74–90.

⁶³ *Ten pat*, 86.

⁶⁴ Pažymėtina, kad iš Zinkevičiaus nurodyto tarmės plotelio yra kilęs Simonas Daukantas, žemaičių liaudies dainų rinkėjas, Mickevičiaus bendramokslis Vilniaus universitete, tačiau nėra žinių apie jų asmeninę pažintį ar bendravimą.

romantinio susidomėjimo lietuvių folkloru, o bendraudamas su 1830–1831 m. sukilėliais, senųjų ir naujųjų emigrantų iš buvusios Respublikos solidarumo atmosferoje. Būtent emocinės bendrystės atmosferą, palankią dainoms, stiprino emigrantus jungusi tragiška ką tik pasibaigusio sukilimo patirtis; tokioje atmosferoje buvo parašyta ir Mickevičiaus poema *Ponas Tadas*, vyko ir minėta *kova dėl atminties*. Joje buvo bendraujama, buriantis pagal kilmės vietas (prisimintina „Lietuvių draugija“, „Lietuvos ir Rusios žemių draugija“, Liaskovičiaus laiške nurodyti identifikuojami asmenys yra būtent *lietuviai* valstybine prasme), dalijantis *tautiniais atsiminimais*, taip pat, manytina, ir mokantis vieni iš kitų dainų, jas dainuojant. Jei, kaip liudijama atsiminimuose⁶⁵, emigraciją pasirinkusius sukilėlius pakeliui į Prancūziją entuziastingai sutikdavo Vokietijos gyventojai, rengė jiems pobūvius ir juose kartu dainuodavo *jų* patriotines dainas, tuo labiau įtikinama, kad vieni kitų dainas dainavo ir patys emigrantai. Politinis senosios Respublikos piliečių solidarumas, pasireiškęs kovos lauke, emigracijoje galėjo reikštis ir tokiu emociniu solidarumu.

Išvados

Simono Barasos-Borisevičiaus pasakojimas apie 1831 m. sukilimą Telšių apskrityje ir jo kontekstas keleriopai nušviečia sukilimo pradžios įvykius ir jų refleksiją bei liudijimą emigracijoje. Visų pirma faktiniu lygmeniu šis šaltinis skatina papildyti istoriografijoje nusistovėjusį 1831 m. vasario įvykių Salantų apylinkėse vaizdą. Jis rodo,

⁶⁵ Daniel Dominik Gaspard Pietkiewicz, *Opisanie podróży z Guberni Litewsko-Wileńskiej do Francji odbytej w roku 1832*, LBPR, sign.: BPP 509 /12, p. 301.

kad, be įprastai minimų valstiečių judėjimo organizatorių – buvusio Salantų parapiinės mokyklos mokytojo Barasos-Borisevičiaus ir Gintališkės valstiečio Juozapo Giedrimo, tarnavusio bernu pas valsčiaus ūkininką – būta dar vieno, Salantų špitolininko sūnaus Juozapo Valužio. Jis tapo pirmuoju Barasos-Borisevičiaus pagalbininku ir patikėtiniu, jis pradėjo verbuoti savanorius, įtraukė į sąmokslą ir Giedrimą. Be to, Barasa-Borisevičius pasirodo buvęs pagrindinis to judėjimo iniciatorius, numatęs tam tikrą karinių veiksmų strategiją. Taip pat skelbiamas dokumentas paliudija tuo metu valstiečių kilmės išsilavinusio žemaičio sumanytą ir bandytą įgyvendinti idėją pradėti Žemaitijoje *valstiečių sukilimą*, turėjusį tapti sudedamąja Lenkijos ir Lietuvos sukilimo prieš Rusijos valdžią dalimi. Reikšminga, kad Barasos-Borisevičiaus paliudyti sukilimo rengimo motyvai nepasižymi socialinių ir tautinių-politinių sukilimo tikslų priešprieša, kuri įsitvirtino vėlesnėje sukilimo istoriografijoje bei lietuvių kultūrinėje-istorinėje atmintyje⁶⁶.

Savu ruožtu Barasos-Borisevičiaus laiškas pateikia argumentų ir įdomių detalių diskusijai dėl žemaičių valstiečių tautinės savivokos ir politinio sąmoningumo 1830–1831 m. sukilimo išvakarėse Lietuvoje. Barasos-Borisevičiaus sumanymas pradėti bendrą Lietuvos sukilimą žemaičių valstiečių veiksmais interpretuotinas kaip siekis atskleisti šio socialinio sluoksnio savarankiškos politinės jėgos potencialą. Panašiai Žemaitijos sukilėlių tekstuose išsakyta ambicija būti pirmiejiems ar aktyviems Lietuvoje kovojant dėl

⁶⁶ Plg. Vaiva Narušienė, „Istorinės atminties fenomenas pirmosios XX a. pusės rašytojų kūryboje: Fabijono Neveravičiaus istoriniai romanai lietuvių ir lenkų literatūros kontekste“, *Literatūra* 54(1), 2012, 75–102.

senosios Respublikos, arba dažnai vartota anuomete terminija, *senosios Lenkijos*, atkūrimo, laikytina politinio savarankiškumo paraiška.

Barasos-Borisevičiaus liudijimas apie sukilimą vertintinas kaip vienas iš emigracijoje Prancūzijoje prasidėjusios *kovos dėl atminties* žingsnių. Sukilimo istorinis naratyvas, jo įvykių interpretacija, herojai, tikslai buvo siekiami atkurti ir įtvirtinti gausioje emigracijos memuaristikoje ir iš esmės buvo emigracijoje vykusių politinių diskusijų dėl senosios Respublikos ateities dalis. Iš prieinamų archyvinių duomenų atkurtas Barasos-Borisevičiaus laiško kontekstas leidžia teigti, kad autorius buvo susipažinęs su Anupro Jacevičiaus atsiminimais, jau anksčiau skatinusiais pasakoti bičiulių rate savąją sukilimo interpretavimo versiją, ir savo laišku iš dalies į juos reagavo bei papildė iš valstiečių sukilėlių organizatoriaus perspektyvos.

Dokumentas leidžia atkurti valstiečių kilmės sukilėlio biografiją ir bent fragmentišką šios įdomios XIX a. vidurio asmenybės portretą: apsišvietęs jaunuolis, karys iš pašaukimo, ryškių organizacinių sugebėjimų, gal net šiek tiek avantiūristinės prigimties, socialus, pilietiškai ir kultūriškai sąmoningas, nuoseklių demokratinių pažiūrų. Jo pasakojimas liudija valstiečių kilmės maištininko sąmonės brandimo kelią, kuriame esmingai veikė gyvoji istorinė atmintis (taip pat folklorinė jos atmaina), palaikiusi senosios Respublikos patriotinę savimonę, neformalus bendravimas politinėmis temomis su aukštesnio luomo

žmonėmis, kario pašaukimas. Barasos-Borisevičiaus biografijos daliai, apimančiai emigracijos Prancūzijoje laikotarpį, reikia atskiro išsamaus tyrimo, juolab kad – kiek galime spręsti iš turimų duomenų – buvęs žemaičių sukilėlis dalyvavo emigracijos visuomeniniame ir politiniame gyvenime. Jo tyrimas gali pateikti įdomių netikėtumų – tokių, kaip antai straipsnyje nužymėtos prielaidos apie galimus jo ryšius su Adomu Mickevičiumi.

Lietuvių kultūros istorijoje šalia savo įžymių kraštiečių Motiejaus Valančiaus ar Antano Mackevičiaus šis beveik pamirštas žemaičių sukilėlių vadas liudija skirtingą, bet labai panašios prigimties žmogiškąjį modernėjančios lietuvių tautos ir visuomenės potencialą.

Toliau skelbiami dokumentai originalo kalba pateikiami transliteruoti; vertimo tekste pažymimos autorinės pastabos, reikšmingesnių originalo taisyčių vertimai, su rankraščinio teksto savybėmis ir kalbine raiška susiję komentarai (romėniška numeracija), pabaigoje pateikiami dalikiniai komentarai (arabiška numeracija).

Vertime apsispręsta vartoti istorinio kolorito turinčius žodžius *maršalka* (maršalas, bajorų vadas), *pavietas* (apskritis). Kreipinys *powietnik* verčiamas *pavietinis* – tokį lietuvišką atitikmenį savo žodyne siūlęs Simonas Daukantas⁶⁷.

Už konsultacijas dėl darbo Lenkų bibliotekos Paryžiuje rankraštyne nuoširdžiai dėkoju dr. Redai Griškaitei ir dr. Rimantui Miknui.

⁶⁷ Simonas Daukantas, *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas 2*, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, 336. Už šią nuorodą dėkoju dr. Redai Griškaitei.

‘TILL SAMOGITIANS ARE ALIVE...’: THE TESTIMONY OF THE 1830–1831 REBELLION IN SAMOGITIA

Brigita Speičytė

S u m m a r y

The article analyzes archival fragments of the correspondence between Vladimiras Gadonas (Włodzimierz Gadon) and Simonas Barasa-Borisevičius (Szymon Borysewicz), preserved at the Bibliothèque Polonaise in Paris. The authors are former participants of the Polish–Lithuanian rebellion against the Russian Empire in 1830–1831. Their correspondence was held in 1841 at the time of their emigration in France. The letter of Barasa-Borisevičius, which is published here, is a unique document of the 1830–1831 rebellion

memory. It suggests an alternative approach towards representations of the rebellion in the official historiography and collective Lithuanian memory. The article is an attempt to reconstruct the biography of Barasa-Borisevičius, to provide a portrait of the almost unknown and forgotten Samogitian warrior, and to discuss the rebel’s mentality with its social, political and emotional contexts. In addition, the archival traces allow to propose a hypothesis about Barasa-Borisevičius’ contacts with the poet Adomas Mickevičius (Adam Mickiewicz) in emigration.

Gauta: 2013 09 10

Priimta publikuoti: 2013 10 02

Autorės adresas:

Lietuvių literatūros katedra,
Vilniaus universitetas,

Universiteto g. 5

El. paštas: brigita.speicyte@flf.vu.lt

VLADIMIRAS GADONAS – SIMONUI BARASAI-BORISEVIČIUI

Listy do Szymona Borysewicza od osób następnych: Włodzimierz Gadon et al., Lenkę bibliotekos Paryżiujė rankraštynas, sign. MAM 1046.

2 lapai, [2v] puslapyje adresas: *Szanowny Powietnik Szymon Boruśewicz w Strasburgu* [Gerbiamas Pavietinis Simonas Borisevičius Strasbūre]

[1r] Nancy 7 Stycznia 1841.

Szanowny Powietniku! Nie wiedząc z pewnością

Czy dotąd mieszkasz w Strasburgu, pod obcy adreſs ten listek oddaję, w celu abym zyskał od Niego potrzebne szczegóły co do powstania Włoscianskiego w powiecie Telsz. na początku R-u 1831 wykonanego – Dawniej prosiłem Go o tę wiadomość, lecz odmowiłeś, teraz zaś spodziewam się że w chwilach wolnych oddasz się przypomnieniu i spisaniu odpowiedzi na pytania następne:

1-mo w Jakiej Dacie zaczęto myśleć o takowem włoscian powstaniu?

2-do W jakim miejscu, przez jakie osoby tę myśl osnowano, i popierano?

3-tio Czy były ku temu celowi umówione miejsca schadzkowe, lub też nawiasowie zmówionosię, albo¹ pojedynczym instynktem działano?

4-to Czy w Sałantach lub Ginteliszkach pierwszy wybuch się zaczął?

5-to Przygotowania ładunkow, broni ettc Jak długo trwały? Kto ku temu był zachętą i pierwszym przykładem.

6-to Gdy Giedrymas (tu Imie Jego potrzebne) z Ginteliszek wyruszył, Czy wówczas rekruci byli już pobrani w Ginteliszkach i Sąsiednich Dobrach? Czy Giedrymas był na Rekruta wzięty? a więc Czy się wyłamali z Turmy, lub z Domow wyruszyli? w Jakiej liczbie, z Jakim orężem, kto był dowodzcą; w którą udali się stronę; czy się liczba znacznie powiększała w pochodzie; oraz wypadki wazniejsze pochodu tego warto wspomnieć – podobno byłeś w tej liczbie.

7-o Data wyruszenia z Ginteliszek potrzebna, gdzie nocowali? ettc

8-vo Sprawnika Miezniewa zgromadzenie sil na pokonanie, kiedy i gdzie się ziawiło? – //

[1v] 9-o Tenże Sprawnik – Czy zaczął od traktowania, aby się mu podali, lub od boju? gdzie to było? potrzebna wiadomość. –

10-o Gdy zaczął bój toczyć, Jak wielka siła bydz mogła z jednej i z drugiej strony? w których miejscach bili się? kto dowodził? – Jaką dyrekcją brali cofający się? – a Jakie srodki przedsiębrał atakujący Sprawnik? Jak długo ta walka trwała?

¹ albo – a taisyta iš l

11-o Podobno do Pruŝs cofnęli się powstańce; w ktorem miejscu granicę przebyli? Czy w znacznej liczbie do Pruŝs weszli? Jak się rząd pruŝki z nimi obszedł? Czy wydał do Roŝsyi, i wielu? – oraz co się z nimi później stało. –

12-o Tych którzy do Pruŝs nie doszedłszy rozesli się i do domow wrocili, Czy chwymano, czy przesladowano? –

13-o z Giedrymem i innymi dowodzcami – Co się stało przy końcu Powstania Narodowego? a w Ciągu Powstania Powiatu Telsz. w Marcu wykonanego – Jaką grał rolę Giedrymas.

NB: Biografię Giedryma (jesli mu wiadoma) prosiłbym skreslić – Słowem na powyższe pytania, lub na szczegóły ważne w nich niepomieszczone, a które przypomnisz nie pożałuj i pracy i papieru; Chodźbyś kilka Arkuszy napisał – a gdy to wygotujesz, chciej do mnie odesłać – adres moj – à *Nancy. Grande rue Ville Vieille N^o 40.* //

[2r] – Pamiętaj że do tej pracy przyłożyć się winienes dla oddania sprawiedliwości zasłudze; dla pokazania Swiatu, że Włoscianin Żmudzki kocha Ojczyznę i swobodę, i umie dążyć do Ich osiągnięcia – tak więc odpisując, miej ten bilet przed sobą i na każdy punkt chciej odpowiedzieć; proszę oto najmocniej powietnik i przyjaciel Włodzimierz Gadon –

[– Zdrowie moje co chwilę gasnie, 66-ty rok zacząłem życia, a chcę jeszcze przed zgonem oddać sprawiedliwość za służonym powietnikom.

– Z Nowo zaczęłym Rokiem życzę Mu wszelkich pomysłowości! a Pisząc do Mnie chciej donieść, Jak się mu teraz powodzi? –]² //

² prierašas puslapio apačioje

SIMONAS BARASA-BORISEVIČIUS – VLADIMIRUI GADONUI

Laiško juodraštis.

Szymon Borysewicz, [*Pamiętnik o powstaniu w 1831 r.*], Lenkų bibliotekos Paryžiuje rankraštynas, sign.: MAM 1095.

12 surištų nenumeruotų lapų, tarp 5v–6r, 8v–9r, 11v–12r įklijuoti ar įrišti papildomi mažesnio formato lapeliai su išnašomis, prieraišais.

[1r] Chcąc w części przynajmniej odpowiedzieć na podane mi pytania i opisać³ onych⁴ biografie czuję się bydz w obowiązku na sam przod opisać biografią i sposób myślenia tego który o tem pomysłał zaczął i w części wykonał; i tak był to syn rolnika który się zwał S.

Barasa(+) uczęszczał on do szkół do Kretyngi u XX Bernard. potem do Gim. Kalwaryjskiego u XX. Dominikanow – wciągu ostatnich lat swojej nauki miał on ciągle na myśli jakimby to sposobem możnaby zostać polskim żołnierzem a jako wiadomo Ci Ob. Mar. że na Żmudzi dla rolnika⁵

wszystkie drogi są pozamykane a tym bardziej za granicą – Gdy skonczył⁶ nauki⁷ zamiarem rodziców jego było by⁸ został Xiędzem, lecz mu⁹ nie tylko że¹⁰ ochoty brakowało¹¹ ale nawet wstręt miał dla rozmaitych powodów – przebywszy tedy beczynnje przeszło rok u swych rodziców powołanym był do K. C. do Sałant na Guwenera wcale mu znikąd nieznanym jeno domyslać się może że to było przez umówienie rodziców jego z Księżmą ułożoną¹² by go tam dopiero¹³
do tego //

³ *opisać* – -ac̄ taisyta

⁴ *onych* – įterpta

⁵ toliau išbraukta: *pozabwionego wszystkiego to jest*

⁶ toliau išbraukta: *Gimn*

⁷ *nauki* – įterpta

⁸ *by* – taisyta iš *byl*

⁹ *mu* – taisyta iš *on*

¹⁰ toliau išbraukta: *nie miał ochoty*

¹¹ *ochoty brakowało* – įterpta

¹² *ułożoną* – įterpta

¹³ *by go tam dopiero* – taisyta iš *by tam go dopiero*

[1v] do tego stanu¹⁴ usposobić – Ukończywszy obowiązek Guwenera zamyslał on wrócić tymczasem do rodziców lecz że był skromny mało mówiący a nadewszystko niewłóczący się poza domem zyskał to że K Cz. żądał¹⁵ by¹⁶ przy nim nadal¹⁷ pozostał¹⁸ ze zwyczajną¹⁹ pensją to co było najlepszem bo bez najmniejszego obowiązku więc służył mu za towarzysza do przechadzek i zabaw; na przechadzkach słyszał on nieraz²⁰ od K. Cz. o rozmaitych krajach i rządach to co go bardziej niepokoiło – W 1830 r. w miesiącu pazdz. ułożył on sobie plan by się uwolnić na kilka dni²¹ w celu ze pójdzie do rodziców otrzymawszy to²² pozwolenie²³ poszedł on do Prus aż za niemen pod granicę X. warsz²⁴ tam wyrobił²⁵ sobie miejsce, zatrudnienie i wolny pobyt za powtórnem przybyciem i to skuteczniejszy wrocil do Sałant do K C. by tam skończyć rok a po ukończeniu podziękować za służbę i ruszyć na miejsce przygotowane –
rok jego²⁶//

[2r] rok jego²⁷ się nie skończył gdy pomyslna nowina nadeszła o rewolucyi w Warszawie co go jeszcze²⁸ bardziej nie pokoiło i nie myślał jeno o sposobie jakimby się tam dostać – Po takich reflesyach przyszła mu mysl do głowy (z pieśni o Kościuszcze i Tyszkiewiczzu i opowiadań o²⁹ Mirbachu o pospolitych ruszeniach &&.) zrobić powstanie albo zabra-

¹⁴ *stanu* – įterpta

¹⁵ *żądał* – taisyta iš *zažądal*

¹⁶ *by* – taisyta iš *žeby*

¹⁷ *nadal* – įterpta

¹⁸ *toliau išbraukta: z dawną*

¹⁹ *ze zwyczajną* – įterpta

²⁰ *nieraz* – įterpta

²¹ *dni* – įterpta

²² *to* – įterpta

²³ *pozwolenie* – 2 e taisyta; toliu kitoje eilutėje išbraukta: *odalenia się na kilka dni*,

²⁴ *pod granicę X. warsz* – įterpta

²⁵ *toliau išbraukta: p[?]*

²⁶ *jego* – taisyta iš *moy*

²⁷ *jego* – taisyta iš *mój*

²⁸ *jeszcze* – įterpta

²⁹ *i opowiadań o* – įterpta

wszy masę przejść za niemen – Do téj myśli
 posłużyła mu okazyja nakazanego³⁰ poboru rekruta – Lubo
 w Sałantach³¹ nie brano jeszcze ale
 biedne chłopcy tak jak ptaki motyle i³²
 drobne muszki czując nadchodzącą burzę³³ kryją się³⁴
 oni zaczęli się także kryć gdzie
 który mógł by uniknąć nieszczęśliwego
 losu – Z tejto okazyji nawinął mu się jeden
 z kryjących się znany³⁵ od niejakiego czasu³⁶
 Józef Wałużys, widział on go
 raz, poiuszał w rozmowie, za drugą razą
 wódeczką go poczęstował i poiuszył, za wi-
 dzeniem trzecią razą osmiesił się on projekto-
 wać Jozefowi Wałużys czyby nie zyczył raczěj
 pójść do //

[2v] pójść raczěj za niemen niż tu lada moment
 marnie zginąć na to ów poczciwy Jozef Wał.
 odpowiedział, z największą chęcią lecz kogo
 pytać o drogę i o czém żyć w drodze, to
 są własne słowa owego poczciwego – Wi-
 dząc on to pytał dalej, jeśliby on miał
 przewodnika i o czém żyć³⁷ więc pojedzie sam i
 postara się o więcej towarzyszy³⁸? Odpo-
 wiedział³⁹ na to⁴⁰ bardzo chętnie i niezawod-
 nie znajdzie ochotników – Na to wykonali⁴¹
 przysięgę że jeden
 drugiego nie wyda choćby który popadł
 się w ręce nieprzyjaciół – (+) po⁴² dokonany akcie⁴³

³⁰ *nakazanego* – įterpta

³¹ *toliau išbraukta: i w oko[?]*

³² *toliau kitoje eilutėje išbraukta: inne*

³³ *czując nadchodzącą burzę* – įterpta

³⁴ *toliau išbraukta: przed / burzą*

³⁵ *toliau išbraukta: mu*

³⁶ *toliau kitoje eilutėje išbraukta: godny chłopak*

³⁷ *żyć* – įterpta; *toliau išbrauktas įterptas žodis: ruszyć*

³⁸ *towarzyszy* – taisyta iš *towarzystów*

³⁹ *toliau išbraukta: J W.*

⁴⁰ *na to* – įterpta

⁴¹ *toliau kitoje eilutėje išbraukta: oni między sobą*

⁴² *toliau išbraukta: wzajemnym po- / rozumieniu się ów*

⁴³ *dokonany akcie* – įterpta

S Barasa dał mu⁴⁴ cós⁴⁵
na drogę zaopatrzył⁴⁶ w jedyn pistolet, kilka
nabojow prochu i grankulek i z tą zapomogą
J.⁴⁷ W. wyszedł do okolic Sałant szukać
ochotników z warunkiem że trzeciego dnia
o północy wróci do niego i opowie co zrobił –
J. W. miał ojca przy szpitalu w Sałantach⁴⁸ który był prze-
znaczony do dzwonienia do Kosciola i innych
posług koscielnych, on przebywał przy swym

[(+) był to dzień 9. Lut. 1831. r. między godz 10 a 11. przed połud.]⁴⁹ //

[3r] ojcu i pracował dziś u Xiędza jutro u żyda
słowem służył temu który jego pracy po-
trzebował, – oto i cała⁵⁰ biografia tego⁵¹ wiernego
powiernika⁵² – Zbliżył się tedy dzień
trzeci czyli⁵³ 11. Lut 1831 – w rzeczy samój
koło północy słyszy S B. pukanie w okno swojej
stancyi zbliża się i widzi dwóch to jest J W. i
drugiego nieznanego, ten drugi był Jozef
Giedrymas – powiadają oni żeby poyść za
miasto gdyż tam więcej mają ochotników,
przybywszy tam znaleźli 5. a ich 3. co⁵⁴
wynosi razem 8. było to koło północy
z 11 na 12 Lut. (pierwsze zebranie)⁵⁵ wykonali na kłęczkach przysięgę
& po⁵⁶ przysiędze i po wzajemnem porozu-
mieniu się⁵⁷ każdy poszedł w swoją stronę
szukać więcej ochotników z warunkiem że po
trzech dniach zbiorą się⁵⁸ w wyznaczonym miejscu

⁴⁴ mu – įterpta

⁴⁵ toliau išbraukta: *J Wal*

⁴⁶ *zaopatrzył* – taisyta iš *zap*[?]

⁴⁷ *J.* – taisyta iš *w*[?]

⁴⁸ *w Sałantach* – įterpta

⁴⁹ išnaša išilgai kairiosios paraštės

⁵⁰ toliau išbraukta: *jego*

⁵¹ *tego* – įterpta

⁵² toliau išbraukta: *S B*

⁵³ *czyli* – taisyta iš *d*[?]

⁵⁴ toliau kitoje eilutėje išbraukta: *czyni*

⁵⁵ (pierwsze zebranie) – įterpta

⁵⁶ toliau išbraukta: *tėj*

⁵⁷ toliau išbraukta: *z nowu*

⁵⁸ *się* – įterpta

około północy – Józef Giedrymas był to ubogi
człowiek włościanin Ginteliski⁵⁹, miał on matkę wdowę która miała
biedną [...] chatę przy trakcie od Sałant do Ginteliszek
odległą⁶¹ od Sałant o trzy wiorsty – żyła ona z pracy⁶²
rąk⁶³ – syn zaś jėj o którym tu mowa służył
za parobka //

[3v] za parobka⁶⁴ w swojej włości,⁶⁵ – (dalszy o nim opis
nastąpi w swoim miejscu) Gdy taką postać
brał związek trzeba było pomysleć o proch i
broń aże po rewolucyi w War. było u nas
zakazano proch szredawać a broń kazano⁶⁶ oddawać
do policyi trzeba było na to wynaleźć
srodek w celu tego S B. wynalazł Żyda
z zaufaniem ktoremu powierzył by ten
poszedł do Memla i zakupił cokolwiek
prochu a broń zamówił i o więcej
prochu Mało sam mając⁶⁷
pieniędzy dał⁶⁸ zydowi 20 r. sr.
na proch a wynagrodzi jak dostawi
proch i że zaraz będzie musiał wrócić
po więcej prochu i po broń zaopatrzony
w obfitszą kasę – tym czasem sam⁶⁹ pomimo
surowości policyi i obfitego szpiegowstwa
dostał⁷⁰ na miejscu cokolwiek prochu a
ółów nietrudno więc wynalazłszy i to znowu //

[4r] do tego miejsca pracował nocyma⁷¹ nad odlaniem kul
aże broń którą posiadali ochotnicy nie była
kalibrowa trzeba więc było do tego i form

⁵⁹ włościanin Ginteliski – įterpta

⁶⁰ įterptas neįskaitomas žodis

⁶¹ odległą – taisyta iš odległą

⁶² toliau kitoje eilutėje išbraukta: *swojėj*

⁶³ rąk – įterpta

⁶⁴ toliau išbraukta: *u wiesniaka*

⁶⁵ w *swojėj włości*, – įterpta

⁶⁶ *kazano* – įterpta

⁶⁷ toliau išbraukta: *przy sobie*

⁶⁸ toliau išbraukta: *jednak*

⁶⁹ *sam* – įterpta

⁷⁰ toliau išbraukta: *on*

⁷¹ *nocyma* – įterpta

rozmaitych⁷² co było niepodobnem więc do broni⁷³ mniejszego kalibru odlewał on sztaby ołowiane a później ciął na kawałki i obrabiał na kule i kulki – Robienie ładunków na⁷⁴ pozor zdaje się bydz łatwem ale⁷⁵ chcieć robić nie widząc sposobu staje się także niepodobnem – A chcąc szczerze służyć ojczyźnie⁷⁶ nie zdawało mu się⁷⁷ bydz grzechem przestąpić 7-me Boże przykazanie by z tego mieć model – Tego nie było dość ale w wolny czas w dzień trzeba było pomyśleć jeszcze zkąd wziąć i pieniądze bo niepodobno było co krok to przestępować 7-me Boże przykazanie⁷⁸ tu⁷⁹ potrzeba⁸⁰ było wynaleźć dobrego patryotę z pieniądzy co o patryotę to nie trudno na Żmudzi ale o pieniądze nie pytaj przy ciągłych⁸¹ i usilnych⁸² staraniach dało się przecie napotkać⁸³ i takiego co na każde zawołanie SB. było deklarowano od 500. do 1000. r. sr na potrzeby ojczyzny – //

[4v] tu muszę mniej więcej nadmienić o tym dobrym Polaku że to nie był żaden Pan ni Książdz ani żyd tylko chłop Żmudzki podany JW. P... Następuje dzień trzeci zbieramy się w wyznaczonym miejscu i godzinie ale nie 8. lecz tego przeszło 40. (drugie zebranie)⁸⁴ pierwsi wzywają nowo przybyłych do przysięgi⁸⁵ ci wykonywają że nikogo nie wydadzą⁸⁶ że będą starać się o powiększenie związku &c. dalej narada⁸⁷ i rozeszli się na rozmaite

⁷² *rozmaitych* – įterpta

⁷³ *broni* – taisyta iš *bronie*[?]

⁷⁴ *toliau išbraukta: pierwszy*

⁷⁵ *toliau išbraukta: zaczął*[?]

⁷⁶ *toliau išbraukta: nie zdajemisię*

⁷⁷ *nie zdawało mu się* – įterpta

⁷⁸ *toliau išbraukta: jak tylko*

⁷⁹ *tu* – įterpta

⁸⁰ *potrzeba* – taisyta iš *trzeba*

⁸¹ *toliau išbraukta: jednak*

⁸² *i usilnych* – įterpta; *toliau išbraukta: sta*[?]

⁸³ *napotkać* – ć taisyta

⁸⁴ (drugie zebranie) – įterpta

⁸⁵ *toliau išbrauktas neįskaitomas žodis*

⁸⁶ *toliau išbraukta: choćby który popadł / w ręce nieprzyjaciół,*

⁸⁷ *toliau kitoje eilutėje išbraukta: zwyczajna*

strony z oznaczonym⁸⁸ terminem⁸⁹
zejścia się na dzień trzeci⁹⁰
w wyznaczonym⁹¹ miejscu i godzinie – był to
dzień albo raczej noc ze 14 na 15 Lut.
Dając na wszystko baczność trzeba było zwrócić
uwagę i na postępowanie związkowych a tym
bardziej że niektorzy⁹² z nich⁹³ zaczęli
pić a podpiwszy bredzić o tem co miano do

[+ z tą pierwszą dalszą ciąg –]⁹⁴//

[5r] przedsięwzięcia – Ławnicy spólnie ze szynkarzami
zaczęli o tem przewąchiwać⁹⁵ i stosownie donosili
do kluczojtow ci następnie do assessora a ten
do sprawnika – SB. natenczas będąc podobnym
do szescierni w młynie kręcił się wszędzie⁹⁶ przestawał z kim tylko
mógł a⁹⁷ znajdując się w tem stanie z pierwszego
dnia co gdzie zaszło już nazajutrz⁹⁸ wiedział⁹⁹
widząc się tedy w tym kłopotcie¹⁰⁰ spieszył w kontynuowaniu
ładunków i czekał na wysłańca zyda powra-
cającego z prochem – Miał on wprawdzie
zamiar¹⁰¹ nie prędzéj zacząć te przedsięwzięce jak 5
Marca to jest gdzie wszyscy spiskowi mieli
bydz zwołani na dzień 4. Marca do Sałant
na fest S-go Kazimierza tam się każdy wy-
spowiadać a na wieczór zebrać się w wy-
znaczonym miejscu przynosząc z ukrycia
jaką kto¹⁰² posiadał¹⁰³ broń więc do 4 Marca

⁸⁸ *oznaczonym* – turi būti: *oznaczonym*

⁸⁹ toliau išbraukta: *p[?]*

⁹⁰ toliau išbraukta: *i wyznaczoną*

⁹¹ *wyznaczonym* – *1z taisyta*

⁹² toliau išbraukta: *ze związkowych*

⁹³ *z nich* – *įterpta*

⁹⁴ *išnaša išilgai kairiosios paraštės, prasidedanti ties eilute* *Następuje dzień trzeci...*

⁹⁵ *przewąchiwać* – *taisyta iš pręchiwać*

⁹⁶ *kręcił się wszędzie* – *įterpta*

⁹⁷ *a* – *taisyta iš i*

⁹⁸ *nazajutrz* – *įterpta*

⁹⁹ toliau išbraukta: *w tym / stanie*

¹⁰⁰ *tedy w tym kłopotcie* – *įterpta*

¹⁰¹ *zamiar* – *įterpta*

¹⁰² toliau išbraukta: *miał*

¹⁰³ *posiadał* – *įterpta*

była pora dostateczna na sprowadzenie¹⁰⁴ broni
i prochu (¹⁰⁵ tu muszę¹⁰⁶ przytoczyć następującą uwagę¹⁰⁷ że nie
podobnem było pierwo sprowadzać proch¹⁰⁸
i broń dopóki nie było wiadomem będą do //

[5v] tego ludzie lub nie –) ale niespodziane
nieszczęście tak zrządziło że trzeba było o
dwa tygodnie przed terminem zacząć –
Lubo epoka¹⁰⁹ powstania¹¹⁰ była oznaczona lecz kierunek
pierwszego¹¹¹ kroku nie był zdecydowany oprócz dwóch następu-
jących planów: ruszyć ku Połondze gdzie była
kassa tamożena natenczas dość bogata¹¹² skład sukna¹¹³
na umundurowanie¹¹⁴
dość broni i prochu po rozbrojeniu
wszelkiej straży nadgranicznej tam się trzymać
a o więcej prochu i broni z Memla się starać za
zdobyte pieniądze pomnażać o ile można siłę
i korespondencyą Prus z Petersburgiem przerwać
działać o ile można i czekać na statki z Fran-
cyi czy tam z Anglii przybywające z bronią i
prochem podług gadania natenczas¹¹⁵ po-
wszechnego – Gdyby w Połondze nie moznaby
było się utrzymać natenczas nie pozostawało
jak ruszyć do Kurlandii chleba¹¹⁶ tam nie brakuje
a przewodnik¹¹⁷ był pismieny byłby dawał kwity
za wziętą żywność lasy ogromne można było w nich
bezpieczeńswie szukać¹¹⁸ w razie scigania przez silniejszych
do póki co nowego nie wynikłoby – Plan drugi //

¹⁰⁴ *sprowadzenie – 1e taisyta iš i*

¹⁰⁵ *toliau išbraukta: te uwagę muszę*

¹⁰⁶ *muszę – įterpta*

¹⁰⁷ *następującą / uwagę – įterpta*

¹⁰⁸ *toliau išbraukta: ani*

¹⁰⁹ *toliau išbraukta: ruchu*

¹¹⁰ *powstania – įterpta*

¹¹¹ *pierwszego – įterpta*

¹¹² *toliau išbraukta: podług / wiadomości jakie posiadał kierownik dotąd tego / związku*

¹¹³ *skład sukna – įterpta*

¹¹⁴ *na umundurowanie – įterpta*

¹¹⁵ *toliau išbraukta: ogolneg[?]*

¹¹⁶ *chleba – b taisyta*

¹¹⁷ *toliau išbraukta: mial*

¹¹⁸ *toliau išbraukta: przytulku*

[6r] był następujący ruszyć ku Telszom gdzie także
była broń choć nie najlepsza i cokolwiek ła-
dunków tam zabrawszy to wszystko zwołać
obywateli ogłosić powstanie wykonać przysięgę
i wezwać lud do współnictwa przyznając prawo
wolności i własności bezwarunkowej to wyko-
nawszy¹¹⁹ i ustanowszynową władzę powiatową¹²⁰ ruszyć ku Szawłom i Rosieniom
tą¹²¹ samą piosnkę spiewając gdyby to się udało
natenczas trzymać się¹²² na Żmudzi¹²³ i orga-
nizować się¹²⁴ – W razie zaś przeciwnym
temu wszystkiemu nie było innego srodka
jak ruszyć ku Tylży i przecinając część prus
wejść w Xięstwo warszawskie – z resztą w każ-
dym wypadku poprzedzających planów zamiarem
było mającego przewodniczyć¹²⁵ by¹²⁶ odalić ochotni-¹²⁷
ków ze swoich okolic by ciż¹²⁸ w razie niepowodzenia
nie tak łatwo mogli dezertować – Gdy te¹²⁹
wszystkie plany mordowały głowę projektującego
nato ciągle pogłoski¹³⁰ na niekorzyść związkowych
dochodziły także do obciążania téj młodéj i niedo-
świadczonéj głowy zbliżyła się noc trzecia¹³¹
(trzecie zebranie)¹³² zebrano się w liczbie przeszło 80. (+) nowi
wykonali przysięgę proszono tak nowo przybyłych

[+ Liczono¹³³ nadto¹³⁴ przeszło 30. nieobecnych
ktorzy byli daleko się posunęli szukając drugich
i nie mogli wrócić jak pięć dni]¹³⁵//

¹¹⁹ toliau išbraukta: l[?]

¹²⁰ *i ustanowszy nową władzę powiatową – įterpta*

¹²¹ *tą – q taisyta*

¹²² *trzymać się – taisyta iš trzymając się; toliau išbraukta: wypadalo*

¹²³ toliau išbraukta: *wypa- / dalo wzywać do powstania Kurlandyą i przyległe / prowincye litewskie –*

¹²⁴ *i organizować się – įterpta*

¹²⁵ toliau išbraukta: *od*

¹²⁶ *by – įterpta*

¹²⁷ *ochotni- – c taisyta*

¹²⁸ *ciż – įterpta*

¹²⁹ *te – e taisyta*

¹³⁰ toliau išbraukta: *doch[?]*

¹³¹ toliau išbraukta: *noc zebrania sie zboru,*

¹³² *(trzecie zebranie) – įterpta*

¹³³ toliau išbraukta: *do tego*

¹³⁴ *nadto – įterpta*

¹³⁵ *išnaša kairėje prie susiuvimo vietos prikljuotame atskirame lapelyje*

[6v] jak starych żeby nie spijali się a następnie nic nie gawędzili i nie odgrażali się nikomu, oświadczono że policya zaczyna sledzić o związku a to z powodu gadania o tem tam o owym owdzie przyrzeczono milczenie (nieszczęście że było za¹³⁶ pozno) – Na tem zebraniu uczono robić ładunki &c.¹³⁷

było to w nocy z 17 na 18. Lut. a następne zebranie odłożono na dzień drugi naprzód z powodu że tamci 30. wrócą i sprowadzą nowych kandydatów¹³⁸ powtóre¹³⁹ że może co wyniknąć trzeba się przysposobić¹⁴⁰ i¹⁴¹ na wszelki wypadek bydz w pogotowiu Gdy tak rzecz się miała SB. obrócił całą uwagę na kroki policji sledził o ile mógł każdy jój ruch i doszedł do tego że się dowiedział że Sprawnik wie o tem i przybiera się do stosownych kroków na poskromienie tych buntowników¹⁴² dowiedział się także że o tem wiedzieli i Panowie, że drzali nie wiedząc co począć na podobne odgrążania¹⁴³ się po szynkowniach przez ochotników – powiadam drzali bo¹⁴⁴ wysyłali swoich Komissarzy, plenipotentow & do drugich o narady //

[7r] uciekać i dokąd albo czekać końca – Krytyczne było także¹⁴⁵ położenie i dla kierownika¹⁴⁶ co przedsięwziąć, na ludziach nie brakowało, a nadzieja poiuszała że i jeszcze przybędzie a tu broni brak i prochu jeszcze mało na tę broń którą posiadano a żyd jak nie wrocił tak i nie wraca i rzuca postrach że może złapany na granicy z prochem o tem wszystkim wygadał – nie było innego srodka jak mieć się na ostrożności tak w dzień jak w nocy

¹³⁶ toliau išbraukta:)

¹³⁷ toliau išbraukta: *a następne zebranie odłożono na noc z 18*

¹³⁸ *kandydatów – įterpta*

¹³⁹ *powtóre – e taisyta*

¹⁴⁰ toliau išbraukta: *a może / wypadnie co trzeba*

¹⁴¹ *i – įterpta*

¹⁴² *buntowników – b taisyta iš p[?]*

¹⁴³ toliau išbraukta: *pow[?]*

¹⁴⁴ toliau išbraukta: *się*

¹⁴⁵ *także – įterpta*

¹⁴⁶ *kierownika – o taisyta*

i bydz uzbrojonym i przygotowanym na wszystko – w dzień właśnie w którym miało się odbyć zgromadzenie (19 Lut) odebrał on wiadomość że Sprawnik opuścił Telsze kierując swoją podróż ku Ginteliskom i Salantom – +. Następuje noc druga¹⁴⁷ zbieramy się w liczbie przeszło 90¹⁴⁸., podług kontroli która obejmowała wszystkich, brakowało przeszło 40. z okolic Ginteliskich, a to z powodu, że sprawnik pod wieczór przybył do Ginteliszek uzbrojony jak powiadano od stóp do głowy z całym sztabem, i że natychmiast po przybyciu do dworu, kazał zwołać i uzbroić mężów u nas tak¹⁴⁹ nazwanych gospodarzy, i założył oboz do przepędzenia nocy we dworze; tamci widząc to¹⁵⁰ stchórzeli i pozostali¹⁵¹ u siebie, a niektórzy tylko przybywszy na zgromadzenie o tem wszystkim opowiedzieli – Natenczas
S. B.

[+ tu drugi dalszy ciąg.]¹⁵²//

[7v] Natenczas SB. będąc w najkrytyczniejszym położeniu wystawiał jak źle że nie słuchano rad, to jest, żeby nie pić i nikomu nie odgrażać się, zarazem wystawiał korzyści jakieby stąd wyniknąć mogły, gdyby nie było dotąd nikomu wiadomem o¹⁵³ ich zamiarach, a dalej pytał zgromadzenia co uchwali w tem położeniu rozpocząć gdyż broni nie ma dość a i do tej broni nie ma także dość ładunków bo posłaniec po proch nie wrócił? tu się odezwał jedyn głos w następnej treści prawie co do słowa bo on dobrze to pamięta "ty nas zdradziłeś!
„bo niemamy dotąd, ani broni, ani ładunków dosyc by
„tym sposobem nie mieć czem się bronić, a spisawszy
„imiona nasze przesłałeś do sprawnika, my się zbierali
„zwyczajnie co trzeci dzień, a ty porozumiawszy się z nim,
„zwołałeś na drugi dzień; o toż właśnie i sprawnik przy-
„bywa, powiadają że¹⁵⁴ nocuje w Ginteliskach, a może

¹⁴⁷ *druga* – įterpta

¹⁴⁸ *90* – 9 taisyta

¹⁴⁹ *tak* – įterpta

¹⁵⁰ *to* – įterpta

¹⁵¹ *pozostali* – i taisyta

¹⁵² *išnaša išilgai kairiosios paraštės*

¹⁵³ *toliau išbrauktas neįskaitomas žodis*

¹⁵⁴ *toliau išbraukta: on*

„on nas tu otacza z gospodarzami na wskazanym
„przez ciebie miejscu i godzinie; bracia mieć się na
„baczności nabijac broń i¹⁵⁵ postawić¹⁵⁶ warty na około nas, żebyśmy
„nie byli pierwo pojmani, nim nie skonczyemy ze zdraj-
„cą”¹⁵⁷ broń¹⁵⁸ natychmiast nabito, warty¹⁵⁹ rozstawiono, i rozpoczęto
sądzić SB. domniemanego zdrajcę; oskarzyciele wnosili
żeby natychmiast był rozstrzelony jako zdrajca i pomimo //

[8r] najszczęśliwszego obwinionego tłumaczenia się nie trwało dwóch
minut jak kazano¹⁶⁰ uklęknąć, i już miał do piersi
przyłożone dwa karabiny z odprowadzonymi kurkami
przez tychże oskarzycieli, gdy J. Giedrymas i J. Wałuzys
razem się odezwali „czekajcie bo myśmy nie wy-
„rzekli że on zdrajca, poznajmy pierwo winę a
„potem karzmy, mamy dość czasu do rozpoznania
„dokładnego“ tu całe zgromadzenie powtórzyło to
samo, trzeba wiedzieć że dotąd nikt słowa¹⁶¹ nie
wyrzekł oprócz jednego potem drugiego a na koniec
i trzeciego oskarzycieli – Karabiny odjęto na wy-
razy dwóch pierwszych obrońców, ale niewina
ofiara¹⁶² dotąd jeszcze kłę-
czała, gdy ogół otworzył gębę¹⁶³ zaraz kazał wstać,
i zaczęto o tem dyskusyą; po dłuższej naradzie
uniewiniono obwinionego o zdradziectwo i posta-
nowiono ruszyć ku Ginteliszkom na pojmanie
Sprawnika z całym garnizonem, potem ku Tel-
szom &c. Pomimo że ogół uniewinił obwinio-¹⁶⁴
nego oskarzyciele jednak obstawali¹⁶⁵ przy swoim i¹⁶⁶
powtarzali¹⁶⁷ że za pierwszym niepowodzeniem

¹⁵⁵ *nabijac broń i* – itherpta

¹⁵⁶ *postawić* – ć taisyta

¹⁵⁷ *toliau išbraukta: warty*

¹⁵⁸ *broń* – itherpta

¹⁵⁹ *nabito, warty* – itherpta

¹⁶⁰ *kazano* – o taisyta

¹⁶¹ *słowa* – s taisyta iš o

¹⁶² *toliau išbraukta: bo prawie bez życia*

¹⁶³ *gębę* – 2ę taisyta iš y

¹⁶⁴ *obwinio-* – n taisyta iš o[?]

¹⁶⁵ *obstawali* – b taisyta iš s[?]

¹⁶⁶ *toliau kitoje eilutėje išbraukta: odgrązali się*

¹⁶⁷ *powtarzali* – itherpta

wypalą w łep bez sądu bo mają najsummienniejsze
przekonanie że to zdrajca – Po ukończeniu tego wszyst-
kiego //

[8v] Po ukończeniu tego wszystkiego SB. oświadczył że nie
był dostatecznie uzbrojony i że ma u siebie jeszcze cokol-
wiek ładunków, więc chciałby pójść po nie, pozwolono
mu tego ale już pod strażą złożoną ze trzech – po-
szli oni do mieszkania jego – Uniknąwszy raz
śmierci mógł lada moment za pierwszym nie powo-
dzeniem¹⁶⁸ ją powtórnie¹⁶⁹ napotkać, rozmyślał on w drodze
co ma począć, przyszła mu myśl haniebna, myśl
ucieczki, na nieszczęście; wołałby był sto razy nie
winnie¹⁷⁰ zginąć niż tego się dopuścić bo było
by z chwałą dla niego a dziś co mu po tem że
żyje, bo uciekł – krótka droga do stancyi nie
mógł¹⁷¹ wynaleść¹⁷² zbawieniejszego¹⁷³ środka bo pewno nie byłby
tego¹⁷⁴ się dopuścił, czego nazajutrz i dziś najbar-
dziej żałuje, a na jego usprawiedliwienie nie pozo-
staje jeno że nie¹⁷⁵ miał czasu do¹⁷⁶ rozważania tego
ze zimną krwią, wpadłszy raz w rosół i nie
wydobywszy się z tego bał się wpaść powtórnie¹⁷⁷, zresztą
może jego takie było przeznaczenie, – człowiek strzela
P. B kule nosi – idąc tedy do Stancyi myślał
on jakby się im wymknąć, wynalazł¹⁷⁸ na to złe¹⁷⁹ sposób
i tak gładko się zwinął że ani się spostrzegli jego
stróże – Straż tedy zostawszy sama wrocila do //

[9r] zgromadzenia, gdzie cała wina przez oskarżycieli rzuconą
była na Giedryma z Wałużym którzy go bronili, i

¹⁶⁸ toliau išbraukta: *toż samo*

¹⁶⁹ *ją powtórnie* – įterpta

¹⁷⁰ toliau išbraukta: *i zanić*

¹⁷¹ *mógł* – ó taisyta

¹⁷² toliau išbraukta: *innego*

¹⁷³ *zbawieniejszego* – įterpta

¹⁷⁴ *tego* – t taisyta iš *do*

¹⁷⁵ *nie* – taisyta iš *nie!*[?]

¹⁷⁶ *do* – įterpta

¹⁷⁷ *powtórnie* – taisyta iš *potórnje*

¹⁷⁸ toliau išbraukta: *przeciw*

¹⁷⁹ *na to złe* – įterpta

byłby ich tenże sam los może spotkał, gdyby się nie znali z wieloma tam przytomnymi od dawna; z tym wszystkim, trzeba było tu coś rozpocząć – po dłuższej tedy naradzie, bo przededniem samem, uradowano, zaniechać pojmania sprawnika a pójść za niemi do Polski, i na dowodzcę wybrano J. Giedryma i J. Wałużia jako obrońców SB., aby w przypadku nieudania ten sam¹⁸⁰ los ich spotkał który był przeznaczony na SB. – (+) ruszyli tedy z pod Sałant traktem ku Szatejkiom, z tamtąd ku Plungianom, a zastawszy po drodze rekrutów pojmanyh, odbili i zabrali z sobą; nim weszli do Plungian, już tam wiedziano o ich zbliżaniu się; Duchowieństwo wystąpiło z chorągwiami na powitanie¹⁸¹ powstancow¹⁸², a Kluczwojt z kliką sotników, ławników i Izraelitów złożoną także wystąpił, ale na pojmanie buntowników; nie było czego się trwożyć ochotnikom na te pogróżki sług moskiewskich, gdy z drugiej strony widzieli duchowieństwo z Ludem wzdychające do ich dobrej sprawy i dla tego śmiało postępowali przez miasto, lecz wychodząc z miasta Kluczwojt użył wszelkich staran by przytrzymać; nikogo jednak nie zwabił do

tego

[+]

było to w nocy z 19. na 20. Lut. 1831. roku w osieci plebańskiej tam nabijano broń do rozstawiania wart i to ztąd może poszło te błędne domniemanie że tam ładunki robiono bo znaleziono pono kawałki papieru od ładunków –¹⁸³

Pierwszym oskarżycielem

był Müller szewc ze Sałant, drugim jego kuzyn a trzeciego nie pomnę po że z Łajw –] ¹⁸⁴//

¹⁸⁰ sam – s taisyta iš t

¹⁸¹ toliau išbraukta: rewolucyjonis- / tów

¹⁸² powstancow – įterpta

¹⁸³ toliau išbraukta: w tej nocy niebyło już czasu do / robienia ładunków –

¹⁸⁴ išnaša kairėje įrištame atskirame lapelyje

[9v] do tego, wyjawszy kilku Izraelitów, którzy rzucili się na ochotników by ich rozbroić, nie udało się precie bo zostali odparci i trzech czy czterech ranych jedyn pono na miejscu został – Ochotnicy postępowali¹⁸⁵ traktem ku Retowowi a Kluczwojt pomimo ochoty gospodarzy którzy szli za nim jedynie¹⁸⁶ z rozkazu scigał ochotników¹⁸⁷ gdy¹⁸⁸ tymczasem najdalej o pół mili za Pługianami¹⁸⁹ przybył Sprawnik¹⁹⁰ z gospodarzami spędzonymi z kilka włości¹⁹¹ na koniach uzbrojonymi jednych w karabiny drugich z szpady¹⁹², innych w widła innych w siekiery innych w kije, słowem to była oblawa jak na wilków – Ścigał on od razu ochotników i bez żadnego traktowania o podaniu się dobrowolnem zaczęto strzelać się z obu stron i wołać by złożyli broń¹⁹³ – Ochotnicy ciągle postępowali odstrzeliwając się było już trzech ranych¹⁹⁴ ochotników¹⁹⁵ z tych jedyn rzucił się w minią¹⁹⁶ by przejść na drugą stronę rzeki i ratować się ucieczką¹⁹⁷, wpadł i był pierwszym jeńcem Mieźniewa, dwaj drudzy padli na drodze i także zostali pojmani przez Mieźniewa reszcie ochotnikom¹⁹⁸ zaczęło brakować ładunków rzucili się w las gdzie kilku było pojmanyh a reszta¹⁹⁹ rozeszła się na wszystkie strony gdzie który mógł szukać przytułku – Działo się to 20. Lutego po południu (we środę pono) –²⁰⁰ //

¹⁸⁵ toliau išbraukta: *śmialo*

¹⁸⁶ *jedynie* – įterpta

¹⁸⁷ *ochotników* – įterpta

¹⁸⁸ toliau išbraukta: *nie- / spodziewanie*

¹⁸⁹ *najdalej o pół mili za Pługianami* – įterpta

¹⁹⁰ toliau išbraukta: *Mieźniew*

¹⁹¹ *z kilka włości* – įterpta

¹⁹² *szpady* – z taisyta

¹⁹³ *i wołać by złożyli broń* – įterpta

¹⁹⁴ toliau išbraukta: *z których*

¹⁹⁵ *ochotników* – įterpta

¹⁹⁶ toliau kitoje eilutėje išbraukta: *rzekę*

¹⁹⁷ *rzeki i ratować się ucieczką* – įterpta

¹⁹⁸ *ochotnikom* – m taisyta iš w

¹⁹⁹ toliau išbraukta: *ochotni- / ków*

²⁰⁰ toliau išbraukta pastraipa: *Dalszy ciąg nastąpi* – będzie obejmował biografią / Giedryma i Wałuzia podczas rewolucyi – bitwy // [10r] w których się znajdowali i jakie mieli stopnie, i w kto- / rym służyli legionie i co się z niemi stało pod koniec / rewolucyi, – tyle ile mogę spamiętać opiszę – przy tym będę / się starał także [išbraukta: odpowiedzieć] na wszystkie 13. pytań mi / podanych odpowiedzieć choć po krótkce żebym mógł zado- / syć uczynić [išbraukta: Ob M. żądaniu o] obowiązkowi na mnie włożonemu, / trzeba będzie także wspomnieć [wspomnieć – įterpta] i o żydzie wysłanym po proch & c

Kairiajame apatiniamie [9v] puslapio kampe įrašyta: 1841 21. / 2

[10r] Po dokonaniem rozproszeniu ochotników przez Mieżniewa na dniu 20. Lut. 1831. r. zaszłego J. Giedrymas i J. Wałużis znalazłszy ukrycie, zostali w niem²⁰¹ do ogólnego powstania całej Żmudzi, po dokonaniu tego, wrócili w swoją stronę, to jest: do Sałanty, i wcielili się do oddziału ... Łabanowskiego – tam zostając dowiedzieli się o swoim pierwszym związkowym²⁰² który był natenczas w Kretyndze; opuszcili swój oddział i przybyli do Kretynki by się połączyć z dawnym znajomym – SB. po przybyciu pytał, czy im pozwolono opuścić swój oddział? odpowiedzieli na to²⁰³ że wielu o to prosiło ale ani jednemu²⁰⁴ nie pozwolono – więc jakże tu przybyliście? uciekliśmy, bo nie mieliśmy w nim²⁰⁵ zaufania²⁰⁶, bije i łaje gorzej jak moskal – Zostali tedy wcieleni jako ochotnicy do oddziału jego który natenczas już dowodził małym oddziałem z legionu Pułk. A Gadona wysłanym podówczas do Kretynki na wsparcie legionu Pułk Jagiełowicza – Po powrocie do Dorbian, w kilka dni znajdowali się w bitwie pod Dorbianami pierwszą razą //

[10v] pierwszą razą – po tej nieszczęśliwej bitwie nie opuścili swego dowódcy w rejteradzie aż do Plungian a dopiero w Telszach po połączeniu się z Pułk. A. Gad. i po przedstawieniu temuż jako pierwszych powstańców Pułk. A. Gad. przedstawił Generałowi O. Jacewiczowi naczelnie dowodzącemu powstaniem P-ttu Telsz-go, tenże nominował J Giedryma i J. Wałużia podofficerami a SBarasę także stopniem wyżej to jest na Porucznika – Z Telsz odbyli marsz do Siad – Z Siad w drugi dzień W. Nocy SBarasa wysłany był, zatem i J. Giedrymas z J Wałużim jako będący w jego oddziale pod Sałanty na pomoc Podpułk. M. Ważyńskiemu i ... Łabanowskiemu – tu J. Wałużis został przy swym ojcu jako już nie mający nadal służyć z powodu²⁰⁷ sła-

²⁰¹ w niem – įterpta

²⁰² toliau išbraukta: SB.

²⁰³ na to – įterpta

²⁰⁴ toliau kitoje eilutėje išbraukta: tego

²⁰⁵ w nim – įterpta

²⁰⁶ toliau išbraukta: w naszym do- / wodczy

²⁰⁷ toliau išbraukta: ciągłego

bienia na siłach – J Giedrymas był jeszcze w bitwie pod Dorbianami drugą razą – Z pod Dorbian na drugi dzień wysłany²⁰⁸ z oddziałem S Barasy do Gruszlówek na straż naczelnie dowodzącemu O Jacewiczowi a natenczas zostającemu w Gruszlówkach z powodu kontuzji którą dostał pod Dorbianami – Ob. Marsz. możesz sobie przypomnieć boś przybył tam, z tamtąd przedsięwzięto²⁰⁹ marsz do wykonania traktem prowadzącym obok Sałant przez Kalnele ku Kretyndze, lecz po odebraniu²¹⁰ wiadomości w drodze że nasi zrejterowali z pod Połagi²¹¹ wzięto małą //

[11r] drogę ku Korcianom²¹² lasy, powstańcy²¹³ szli²¹⁴ z tyłu swego Naczelnika obok Korcian przez Jakubow i Gorzdy bez dowódców aż do Szwekszn aż tam dopiero znaleźli jednego Hanussowicza²¹⁵ dawniej²¹⁶ Komornika, byłego dowódcy leg. Gozdzawskiego [?] a wcielonego od niedawna do legionu Szkudzkiego, który był się zatrzymał przy oddziale ... Kalinowskiego, widząc że moskale za nim nie gonią – Powstancy za pierwszym widzeniem się²¹⁷ burczyli za podobny czyn – z tamtąd ruszyli aż²¹⁸ za Jurę r. i tam przy Pojurze w lasach znaleźli resztę dowódców – z tam tąd wrócili innym traktem przez Tawrogi gdzie przyjęli powstancy bitwę nieszczęśliwą i po mimo że się trzymali przeszło trzy godzin w małej garstce przeciw nieprzyjacielowi nierównie liczniejszemu musieli nakoniec rejterować nie widząc z nikąd pomocy a nieprzyjaciel²¹⁹ ciągle napierał – mówię tu dla tego²²⁰ nie widząc pomocy, bo mieli dość ludzi, broni i działa a w momencie użycia tego wszystko znikło

²⁰⁸ toliau išbraukta: z odz[?]

²⁰⁹ z tamtąd przedsięwzięto – taisyta iš co zkąd wzięto

²¹⁰ odebraniu – o taisyta

²¹¹ Połagi – taisyta iš Plungian

²¹² toliau išbraukta: p[?]

²¹³ toliau išbraukta: rejterowali

²¹⁴ szli – įterpta

²¹⁵ toliau išbraukta: b.

²¹⁶ dawniej – įterpta

²¹⁷ za pierwszym widzeniem się – įterpta

²¹⁸ toliau išbraukta: pod Tawrogi

²¹⁹ nieprzyjaciel – taisyta iš przyjaciel

²²⁰ toliau išbraukta: (

i przed zaczęciem boju zrejterowała większość ku
Batokom – Pozostałym²²¹ zaczęto²²² brakować ładunków więc
także zrejterowali ale w inną stronę to jest ku
Szylełom i Tubinom i tam przybywszy²²³ pod same
Tubiny w pięknym lesie w majątku O. J. założyli
oboz – po przepędzeniu 24. godz. i po umieszczeniu
ranych //

[11v] ranych wyruszyli traktem ku Rosieniom w celu
połączenia się z masą, lecz w drodze odebrali wiadomość że moskale byli na przeciw w bliskości więc
wzięli się ku Worniom, i znowu wiadomość że moskale w Worniach są – nie mając ładunków trzeba
było ile możliwości od nich stronić więc uradzono pójść do lasów pod Retów do Urbanowicza, tam
przybywszy po tylu trudach i niedostatkach J. Giedrymas począł znacznie słabiej na siłach na koniec
musiał opuścić obóz²²⁴ by się dostać do pieczolowi-²²⁵
tosci macierzyńskich, niedługo się tem iuszył
bo w krótkce po powrocie był denoncyowany i poszukiwany – ukrywali się oni²²⁶ obaj z Wałużym i do
początku Września nie byli wzięci,²²⁷ co się dalej z niemi stało to niewiadomo bo w tych
dniach SB. opuścił także Żmudź²²⁸ kochaną²²⁹ i²³⁰ skrył się w memlu²³¹ gdzie także
zachorował – Dziwna jednak to rzecz że wszyscy ci²³² co należeli do pierwszego²³³ związku²³⁴ w ciągu
epoki ogólnego powstania chorowali albo jeśli ktory i niechorował to mało mógł bydz użytecz-

²²¹ *Pozostałym* – taisyta iš *Pozostali*

²²² *zaczęto* – įterpta

²²³ *przybywszy* – w taisyta

²²⁴ *obóz* –b taisyta iš *p*

²²⁵ *pieczolowi-* – owi taisyta

²²⁶ *oni* – įterpta

²²⁷ toliau išbraukta: *dalej*

²²⁸ toliau išbraukta: *rodzina*

²²⁹ *kochaną* – įterpta

²³⁰ *i* – taisyta iš *a*

²³¹ toliau išbraukta: *do 31. Grudnia 1831. r.*

²³² *ci* – *i* taisyta

²³³ toliau išbraukta: *powstania*

²³⁴ *związku* – įterpta

ny bo słaby na siłach –
Żyd wysłany po proch wrócił na drugi czy trzeci
dzień //

[12r] dzień to jest 21. czy²³⁵ 22. lut. 1831. po wyjściu powstańców a dowiedziawszy się że zle koło powstańców proch który był sprowadził, wywiózł do Kurlandi i tam sprzedał a sam wrociwszy do Sałant o wszystkim wygadał Kluczwojtowi, był za to aresztowany a po kilku dniach uwolniony –

Odpowiedz po krótko na 13. pytań –

1-o Zaczęto o tem²³⁶ myśleć zaraz po odebraniu wiadomości o rewolucy w Warszawie a zaczęto działać jak wyż. 9. lutego 1831. r. –

2-o W miejscu – w Sałantach, a co do osób te są wyrażone w pierwszym półarkuszu –

3-o Wyjąwszy pierwszego zebrania, na inne wszystkie były wyznaczone miejsca i godziny –

4-o Pierwszy wybuch odbył się z pod Sałant ku Sza-tejkiom, Pługianom &.

5-o Przygotowanie ładunków trwało od 12. lut. do 20. tegoż²³⁷ – tem się zajmował wyrazony²³⁸ wyrazony. –

6-o J. Giedrymas ani J. Wałużis²³⁹ nie byli²⁴⁰ pojmani²⁴¹ ale się krył tak jak wszyscy zwykle się kryją – w Ginteliszkach ani w Sałantach rekruci nie byli jeszcze pojmani –

7-o Datta wyruszenia z 19. na 20. lut. z²⁴² pod Sałant –

8-o Zgromadzenie sił sprawnika Mieźniewa na pokonanie powstańców zjawiło się o pół mili za Pługianami

9-o Sprawnik //

[12v] 9-o Sprawnik Mieź. zaczął od mieszaniny grochu²⁴³ z kapustą i strzelać i wołać by bron złożono –²⁴⁴

10. Siła powstańców wynosiła do 90. – Zgrai sprawni-

²³⁵ czy – y taisyta

²³⁶ o tem – jterpta

²³⁷ toliau išbraukta: mia[?]

²³⁸ wyrazony – jterpta

²³⁹ ani J. Wałużis – jterpta

²⁴⁰ byli – l taisyta iš l

²⁴¹ pojmani – i taisyta iš y; toliau išbraukta: na rekruta

²⁴² z – taisyta iš p

²⁴³ grochu – g taisyta iš z

²⁴⁴ toliau kitoje eilutėje išbraukta: zgraja sprawnika mogła wynosić do 200. ludzi

kowskiéj moglo bydz do 200. ludzi – bój ten mógł trwac z póltórej godziny – dowodzili²⁴⁵ Giedrymas z Wałużym –

11. Do prus nikt nie uszedł ale każdy krył się na rodzinnej ziemi –

12-o Szukano²⁴⁶ łapano i do turmy w Telszach pakowano kładąc na ręce i nogi rożaniec Lucypera, i w tej bractwie już mieli przeszło 30. z wybuchem rewolucyi całej Źmudzi –

13. Co się z Giedrymem i Wałużym w końcu stało, to niewiadomo, oprócz że do początku września 1831. r. byli jeszcze wolni²⁴⁷ lubo się uganiałi za nimi jak charty za zającem –

Koniec –

Zakończenie – odwróć kartę znajdziesz szpargał przyklejony – //

[Zakończenie – Ob. Marsz. włożyłeś na mnie ten obowiązek który był moją powinnością więc starałem się pomimo mego zatrudnienia codziennego od 6 rano do 7 wieczór wyjąwszy jedynie w niedzielę po południu czasu wolnego zadosyc uczynić temu obowiązkowi – usiłowałem przeto spisać to nie sadząc się na wykwitność wyrazow ale po²⁴⁸ prostu jak rzecz się miała, otwarcie i sumienie, samą prawdę – Dla tego też proszę jeśli będzie jaka wzmianka osób było tak jak jest w opisie to jest Wałużis – Giedrymas – Barasa nie zaś Boryseicz – Proszę tedy Ob. Marsz. żeby, jeśli co nastąpi z tego wielkie wykrętas²⁴⁹ i²⁵⁰ dodatki pisarskie nie miały w tem miejsca – powiedziałem prawdę, więc nie życzyłbym jej skrzywienia – Oświadczam przytem że zostawiłem przy sobie kopię na wypadek którego lubo nie spodziewam się z tem wszystkiem ostróżność nigdy nikomu nie²⁵¹ zaszkodziła więc²⁵² dla tego ja to czynię – & –]²⁵³

²⁴⁵ *dowodzili* – *l* taisyta iš *l*

²⁴⁶ *Szukano* – *o* taisyta iš *y*; *toliau išbraukta*: *i*

²⁴⁷ *toliau išbraukta*: *choć chwymano*

²⁴⁸ *po* – *o* taisyta

²⁴⁹ *toliau išbraukta*: *jako*

²⁵⁰ *i* – *įterpta*

²⁵¹ *nie* – *n* taisyta iš *z*

²⁵² *więc* – *ęc* taisyta

²⁵³ *laužtiniuose skliaustuose* – tekstas atskirame lapelyje, įklijuotame tarp [11v–12r] puslapių ties susiuvimo vieta

VLADIMIRAS GADONAS – SIMONUI BARASAI-BORISEVIČIUI

Lenkų bibliotekos Paryžiuje rankraštynas, sign. MAM 1046

1 lapas.

[1r] Nancy 7-o Lutego 1841.

– Kochany powietniku! – Pociesyłeś mię mocno nadesłanym pierwszym Nomerem Opisu powstania drogich kmiotkow Żmudzkich; wyborna Redakcia, chciej więc i w następnych tymże sposobem prowadzić dalszy opis – nie używaj ani tytułu do mnie aby papieru oszczędzić, ani odstępów wielkich, aby najscislej pisać; nie potrzeba też Koperty, gdyż na 4-tej stronie można też pisać zostawiwszy tylko na środku miejsce na Adrejs; nie frankuj listow ja koszt na się przyjmuję. –
– Do Nomeru 1-go potrzebuję abyś spisał, choć na udzielnej kartce, następne szczegoly – 1-o Datę Swego urodzenia, czyli lata, oraz miejsce urodzenia – Podobnie²⁵⁴, choć w zbliżeniu, lata Wałużia i Giedryma. 2-do Zapewne to się wszystko działo podług Kalendarza Rojsyjsk-o, to jest podług dawnego Styłu, jednak chcę abyś i w tej wątpliwości mię upewnił. – 3-o Słyszałem żeś ładunki robił w osieci plebańskiej, w ukryciu sekretnie, jesli tak jest, i ten szczegół potrzebny. – 4-to Piszesz, „żeś był przyjęty na guwenera do X-a Czerłk-o“ Czy to ma znaczyć na Nauczyciela Szkoły Paraff: Sałantowskiej? –
– Że Imion osob pozostałych w Kraju, lub niektórych miejsc, nie wymieniasz²⁵⁵ to słusznie; gdyż ostróżność nakazuje nikogo opisami naszymi nie skompromitować. – Życzę wytrwałości w pracy, i onej ile możności nieopóźniania; każde poł-arkusza gdy zapelnisz przysyłaj; chcę póki żyję do uzupełnienia przyłożyć się, a dni moje też już są policzone przy wieku i słabem zdrowiu – Bądź zdrow! zawszem przyjaciel Włodzimierz Gadon. //

²⁵⁴ *Podobnież – P taisyta*

²⁵⁵ *nie wymieniasz – įterpta*

VLADIMIRAS GADONAS – SIMONUI BARASAI-BORISEVIČIUI

[1r] *Nansi, 1841 m. sausio 7 d.*

Gerbiamas Pavietini! Nebūdamas tikras, ar tebegyveni Strasbūre, atiduodu šį laiškėlį svetimu adresu, norėdamas gauti iš Paties man reikalingų detalių apie valstiečių sukilimą Telšių pavieta, įvykdytą 1831 metų pradžioje. Prašiau anksčiau Paties šių žinių, bet atsisaiki, dabar vis dėlto tikiuosi, kad laisvomis valandėlėmis imsiesi prisiminti ir surašyti atsakymus į tokius klausimus:

1-a Kada tiksliai pradėta galvoti apie tą valstiečių sukilimą?

2-a Kur, kokie žmonės tą mintį iškėlė ir parėmė?

3-ia Ar tuo tikslu buvo numatytos susirinkimų vietos, ar tartasi atsitiktinai, o gal veikta iš sporadiško instinkto?

4-a Ar Salantuose, ar Gintališkėje prasidėjo pirmieji [sukilimo] veiksmai?

5-a Kiek truko šaudmenų, ginklų ir kt. ruošimas? Kas tai paskatino ir pirmas davė pavyzdį?

6-a Kai Giedrimas (čia reikalingas Jo vardas) pajudėjo iš Gintališkės, ar tuo metu Gintališkėje ir kaimyniuose dvaruose jau buvo paimti rekrūtai? Ar Giedrimas buvo paimtas į rekrūtus? Taigi ar [sukilėliai] ištrūko iš kalėjimo, ar išėjo iš namų? Kiek jų buvo, kokie ginklai, kas vadovavo, į kurią patraukė pusę, ar jų skaičius žymiai didėjo žygio metu; taip pat verta prisiminti svarbesnius to žygio įvykius – tikriausiai buvai tarp jų.

7-a Kada pajudėjo iš Gintališkės – reikalinga data; kur nakvojo ir t. t.?

8-a Kada ir kur pasirodė ispravniko Meznevo būrys [sukilėliams] malšinti?

[1v] 9-a Ar tasai ispravnikas pradėjo nuo derybų, kad jam pasiduotų, ar nuo mūšio? Reikėtų žinoti, kur tai buvo?

10-a Kai prasidėjo mūšis, kokios galėjo būti vienos ir kitos pusės pajėgos? Kokiose vietovėse kovėsi? Kas vadovavo? Kokia kryptimi pasuko atsitraukiantieji? Kokių priemonių ėmėsi atakuojantis ispravnikas? Kiek truko kova?

11-a Tikriausiai sukilėliai pasitraukė į Prūsiją; kurioje vietoje perėjo sieną? Ar daug jų atėjo į Prūsiją? Kaip su jais pasielgė Prūsijos valdžia? Ar išdavė Rusijai, ir kiek? Taip pat kas su jais vėliau atsitiko?

12-a Ar tie, kurie nepriėję Prūsijos išsivaikščiojo ir grįžo į namus, buvo gaudomi ar persekiojami?

13-a Kas nutiko Giedrimui ir kitiems vadams, baigiantis Tautiniam sukilimui? Koks Giedrimo vaidmuo buvo Telšių pavieto sukilime, kuris prasidėjo kovo mėnesį?

NB Prašyčiau aprašyti Giedrimo biografiją (jei Pačiam žinoma). Žodžiu, aukščiau pateiktiems klausimams ar juose nepažymėtoms reikšmingoms detalėms, kurias prisiminsi, nepagailėk nei darbo, nei popieriaus, kad ir kelis lankus prirašytumei, o kai tą padarysi, malonėk man atsiųsti. Mano adresas: à *Nancy. Grande rue Ville Vieille № 40.*

[2r] Atmink, jog prie to darbo privalai prisidėti, kad būtų pripažinti [sukilėlių]

nuopelnai, kad būtų parodyta pasauliui, jog žemaičių valstietis myli tėvynę ir laisvę ir moka veikti, kad jų pasiektų. Taigi atsakydamas turėk šitą raštelį prieš akis ir malonėk atsakyti į kiekvieną klausimą; prašau to kuo labiausiai, pavietiškis ir bičiulis Vladimiras Gadonas.

[Mano sveikata geste gęsta, pradėjau 66-uosius gyvenimo metus, o dar noriu prieš mirtį pagerbti nusipelnčius pavietiškus.

Prasidėjus naujiems metams linkiu Pačiam visokeriopos sėkmės! O rašydamas man malonėk pranešti, kaip Pačiam dabar sekasi?]ⁱ

ⁱ Prierasas [2r] puslapio apačioje.

SIMONAS BARASA-BORISEVIČIUS – VLADIMIRUI GADONUI

[1r] Norėdamas bent iš dalies atsakyti į man duotus klausimus ir aprašyti jųⁱⁱ biografijas, jaučiu pareigą pirmiausiai aprašyti biografiją ir mąstymo būdą to, kuris tai sumanė, pradėjo ir iš dalies atliko; taigi jis buvo žemdirbio sūnus, vadinosi S[imonas] Barasa, lankė mokyklą Kretingoje pas kun[igus] bernard[inus], paskui [Žemaičių] Kalvarijos gim[naziją] pas kun[igus] domininkonus. Paskutiniaisiais mokslų metais jam iš galvos neišeidavo [mintis], kaip galima būtų tapti lenkų kareiviu; o kaip Tau, Pil[ieti] Mar[šalka] žinoma, Žemaitijoje valstiečiuiⁱⁱⁱ visi keliai yra uždaryti, o tuo labiau užsienyje. Kai baigė mokslus, tėvai jo norėjo, kad taptų kunigu, bet jam ne tik trūko patraukimo, bet netgi dygėjosi [tuo] dėl įvairių priežasčių. Tada nieko neveikdamas praleido pas tėvus daugiau nei metus, kai buvo pakviestas pas kun. Č[erskį]¹ į Salantus gubernierių; buvo visiškai [kunigui] nepažįstamas, bet galėjo numanyti, kad taip nutiko susitarus jo tėvams su kunigais, kad jį kaip tik ten // [1v] šitam luomui^{iv} nuteiktų.

Atlikęs gubernierio pareigas manė jis tuo tarpu grįžti pas tėvus, bet kad buvo kuklus, mažakalbis, o labiausiai – nesišlaistantis už namų, laimėjo tai, jog kun. Č[erskis] pareikalavo, kad pas jį toliau pasilikėtų su ta pačia alga, ir kas geriausia – be jokių pareigų; taigi tarnavo jam kaip pasivaikščiojimų ir pramogų kompanionas. Iškylose ne kartą klausėsi kun. Č[erskio]

[pasakojimų] apie įvairius kraštus ir valdžias, ir tai jam kėlė dar didesnę nerimą. 1830 m. spal[io] mėnesį sumanė jis sau planą kelioms dienoms atsilaisvinti, kad aplankytų tėvus. Gavęs tokį leidimą iškeliauvo jis į Prūsias anapus Nemuno prie pat Varš[uvos] K[unigaikštystės]² sienos, ten išsirūpino sau vietą, darbą ir laisvą pragyvenimą, kai antrąkart atvyks; tai sutvarkęs grįžo į Salantus pas kun. Č[erskį], kad pabaigtų ten metus, o pabaigęs padėkotų už tarnybą ir patrauktų į paruoštą vietą. //

[2r] Nesibaigė jo metai, kai atėjo gera naujiena apie revoliuciją Varšuvoje³, dėl to jam dar neramiau pasidarė, ir apie nieką daugiau negalvojo, tik kaip ten nusigauti. Po tokių apmąstymų atėjo jam į galvą mintis (*iš dainų apie Kosciušką, Tiškevičių ir pasakojimų apie Mirbachą, apie visuotinį karinį šaukimą, etc., etc.*⁴) surengti sukilimą arba surinkus žmones pereiti anapus Nemuno. Tam sumanymui jis pasinaudojo išėjusiu įsaku rinkti rekrūtus. Nors Salantuose dar nerinko, bet vargšai vaikinai it paukščiai, plaštakės ir smulkios muselės, kurios pajutusios artinantis audrą slepiasi, pradėjo taip pat slapstytis, kur kas gali, kad išvengtų nelaimingos lemties. Tokiomis aplinkybėmis pasipainiojo jam vienas iš besislapstančių, kuris laikas pažįstamas Juozapas Valužis; susitiko su juo kartą, pakurstė kalbėdamasis, kitą kartą degtinėle jį pavaišino ir pakurstė, susitikęs trečią kartą įsidrąsino pasiūlyti Juozapui Valužiui projektą, ar jis nenorėtų veikia // [2v] keliauti anapus Nemuno, negu čia bet kurią akimirką veltui pražūti; į tai dorasis Juozapas Val[užis] atsakė: „Su didžiausiu noru,

ⁱⁱ T. y. „valstiečių“ sukilimo iniciatorių, vadovų.

ⁱⁱⁱ Išbraukta: *kuriam viskas atimta, tai yra*

^{iv} T. y. kunigystei.

bet ko pasiklausti kelio, ir iš ko kelionėje gyventi“; – tai yra paties to doro vaikinio žodžiai. Tai girdėdamas anas klausė toliau: jeigu jis turėtų keliavedį, ir iš ko gyventi, ar tada eitų pats ir pasistengtų surasti daugiau draugų? Atsakė jį tai: „Su mielu noru ir tikrai savanorių atrasiu.“ Tada jie davė priesaiką, kad vienas kito neišduos, jei kuris papuls į nedraugų rankas⁵. Atlikus [tą] aktą S. Barasa davė jam šį tą kelionei, aprūpino vienu pistoletu, trupučiu parako šovinių ir grankulkių, ir su tokia pašalpa J. V[alužis] patraukė į Salantų apylinkes ieškoti savanorių su sąlyga, kad po trijų dienų vidurnaktį grįš pas jį ir papasakos, ką nuveikė. J. V[alužis] turėjo tėvą Salantų špitolėje, kuriam buvo paskirta skambinti Bažnyčion ir kitos bažnytinės paslaugos, jis gyveno su savo // [3r] tėvu ir dirbo vieną dieną pas kunigą, kitą dieną pas žydą, žodžiu, tarnavo tam, kam jo darbo reikėjo, – štai ir visa to ištikimo patikėtinio biografija.

Tuomet išaušo trečioji diena, tai yra 1831 m. vasario 11-oji. Ir tikrai apie vidurnaktį girdi S. B[arasa] beldžiant į savo kambario langą, prieina ir mato du, tai yra J. V[aluži] ir antrą nepažįstamą; tasai ant rasis buvo Juozapas Giedrimas. Jie sako eiti už miesto, nes ten turi [surinkę] daugiau savanorių; nuėję atrado 5, o jie 3, kartu išeina 8. Tai buvo apie vidurnaktį iš vasario 11 į 12 d. (*Pirmasis susirinkimas*.) Atsiklaupę davė priesaiką etc., po priesaikos ir tarpusavio susitarimo kiekvienas patraukė į savo pusę ieškoti daugiau savanorių su sąlyga, kad po trijų dienų susirinks sutartoje vietoje apie vidurnaktį.

⁵ Išnaša išilgai kairiosios paraštės: *Tai buvo 1831 m. vasario 9 diena, tarp 10 ir 11 valandos priešpiet.*

Juozapas Giedrimas buvo neturtingas žmogus, Gintališkės valstietis, turėjo jis motiną našlę, kuri gyveno varganoje [*neįskaitomas žodis*] trobelėje prie vieškelio iš Salantų į Gintališkę per tris varstus nuo Salantų. Ji maitinosi iš savo rankų darbo, o jos sūnus, apie kurį čia kalbama, tarnavo // [3v] bernu savo valsčiuje (*tolesnis pasakojimas apie jį bus vėliau savo vietoje*). Kai sąjunga ėmė įgauti tokį būdą, reikėjo pagalvoti apie paraką ir ginklus, o kadangi po revoliucijos Var[šuvoje] buvo pas mus uždrausta pardavinėti paraką, o ginklus įsakyta atiduoti policijai, reikėjo atrasti tam išeitį. Tuo tikslu S. B[arasa] suieškojo žydą, kuriuo galima pasikliauti, pavedė jam nukeliauti į Memelį ir nupirkti šiek tiek parako, o ginklų ir daugiau parako užsakyti. Pats turėjo mažai pinigų, tai davė žydui 20 s[idabro] r[ublių] parakui, [sakė, kad] atlyginsiąs, kai pristatys paraką, ir kad iškart turės grįžti [nupirkti] daugiau parako ir ginklus, aprūpintas didesne suma.

Tuo tarpu pats, nepaisant policijos griežtumo ir daugybės šnipų, gavo čia pat truputį parako, su alavu nesunku, taigi ir jo radęs vėl // [4r] [grįžo] į tą vietą, dirbo naktimis, liedamas kulkas, o kadangi ginklai, kuriuos turėjo savanoriai, nebuvo kalibruoti, todėl jiems reikėjo įvairių formų, bet jų buvo neįmanoma [gauti], taigi mažesnio kalibro ginklams jis liejo alavines štabas, o vėliau smulkino gabaliukais ir šlifavo didesnio ir mažesnio kalibro kulkas.

Šovinių gamyba iš pažiūros atrodo lengva, bet bandyti juos padaryti, nematant pavyzdžio, irgi darosi neįmanoma.

Bet norėdamas ištikimai tarnauti tėvynei, nemanė, kad yra nuodėmė sulaužyti 7-ąjį Dievo įsakymą⁵, kad tokiu būdu gautų modelį. To nepakako, nes laisvu dienos metu reikėjo dar pagalvoti, kame ir pinigų paimti, nes neįmanoma kas žingsnis 7-ąjį Dievo įsakymą laužyti; tam reikėjo surasti gerą patriotą su pinigais; kas dėl patrioto, tai jų Žemaitijoje netrūksta, bet apie pinigus nė neklask. Nuolatinėmis ir atkakliomis pastangomis galiausiai pasisėkė ir tokį aptikti, kuris kaskart S. B[arasos] paprašytas patiekdavo nuo 500 iki 1000 s[idabro] r[ublių] tėvynės reikalams. //

[4v] Čia turiu šiek tiek užsiminti apie tą gerą lenką, kad jis nebuvo joks ponas nei kunigas, nei žydas, tik žemaičių valstietis, priklausęs J[o] M[alonybei] P...

Ateina trečioji diena^{vi}, susirenkam sutartoje vietoje ir [sutartą] valandą, bet ne 8-iese, o daugiau nei 40 (*antrasis susirinkimas*). Pirmieji kviečia naujai atėjusius priesaikai, anie prisiekia, kad nieko neišduos, kad stengsis padidinti sąjungą etc., paskui pasitaria ir išsivaikščioja į skirtingas puses, nustatę terminą susirinkti trečią dieną sutartoje vietoje ir [sutartą] valandą. Tai buvo diena ar veikiau naktis iš vasario 14 į 15-ą.

Atsargumo dėlei reikėjo atkreipti dėmesį į draugininkų elgesį, tuo labiau kad kai kurie iš jų pradėjo gerti, o įgėrę svaičioti apie tai, ką ketinta // [5r] daryti. Posėdininkai⁶ kartu su smuklininkais pradėjo tatau uostinėti ir atitinkamai pranešė kliču-vaičiams⁷, tie toliau – asesorium⁸, o tasai – ispravnikui⁹. S. B[arasa] tuo metu tarsi

malūno šeštarnė sukosi visur ir susitikinėjo su kuo tik įmanydamas ir į tokią būklę pakliuvo nuo pirmos dienos, kas, kur vyksta, žinojo jau kitą dieną, ir supratęs, kad turi bėdą, skubėjo toliau [gaminti] šovinius ir laukė pasiuntinio žydo, grįžtančio su paraku. Iš tiesų jis ketino tą sumanymą pradėti ne anksčiau nei kovo 5-ą, tai yra po to, kai kovo 4-ą dieną visi sąmokslininkai turėjo būti sukviesti į Salantus, į šv. Kazimiero šventę, ten kiekvienas turėjo atlikti išpažintį, o į vakarą susirinkti sutartoje vietoje, atsinešdami iš slėptuvių kokį kas turėjo ginklą. Taigi iki kovo 4-osios buvo galutinis laikas pristatyti ginklus ir paraką. (*Čia turiu pridėti tokią pastabą, kad neįmanoma buvo pirma atgabenti paraką ir ginklus, kol nežinota, bus tam // [5v] žmonių, ar ne.*)

Tačiau netikėtai nelaimė taip viską pasuko, kad reikėjo pradėti dviem savaitėm anksčiau termino. Nors sukilimo metas buvo numatytas, bet kurlink žengti pirmąjį žingsnį, nebuvo nuspręsta, [turėta] du tokie planai: traukti link Palangos, kur buvo muitinės kasa, tuo metu gana turtinga^{vii}, audinių sandėlis uniformoms, pakankamai ginklų ir parako; nuginklavus visą pasienio sargybą, ten apsistoti ir už paimtus pinigus stengtis gauti iš Memelio daugiau parako ir ginklų, kiek įmanoma gausinti pajėgas ir nutraukti korespondenciją tarp Prūsijos ir Peterburgo, veikti pagal galimybes ir laukti laivų iš Prancūzijos ar ten Anglijos, atplaukiančių su ginklais ir paraku, kaip apie tai anuo metu visi šnekėjo. Jei Palangoje nebūtų įmanoma išsilaikyti, tada neliktų

^{vi} Pastaba šilgai kairiosios paraštės: *Nuo čia pirmas tėsinsys.*

^{vii} Išbraukta: *pagal žinias, kurias iki tol turėjo sąjungos vadovas*

nieko kita, kaip traukti į Kuršą, duonos ten netrūksta, o vadovas buvo raštingas, būtų išrašęs kvitus už paimtą maistą; miškai didžiuliai, būtų galima juose ieškoti prieglobsčio, jei persekiotų stipresnės [pajėgos], kol neišpultų kas nors nauja. Antrasis planas // [6r] buvo toks: traukti link Telšių, kur taip pat buvo ginklų, nors ne per geriausių, ir šiek tiek šovinių, ten, visa paėmus, sušaukti piliečius, paskelbti sukilimą, duoti priesaiką ir pakviesti liaudį bendrai kovai, pripažįstant jiems besąlygišką teisę į laisvę ir nuosavybę; tai atlikus ir sudarius naują pavieto valdžią, traukti link Šiaulių ir Raseinių, giedant tą pačią giesmelę. Jei tai pavyktų, tada laikytis Žemaitijoje^{viii} ir organizuotis; o jei priešingai, nebuvo jokio kito kelio, kaip trauktis į Tilžę ir kirtus dalį Prūsijos įžengti į Varšuvos Kunigaikštystę.

Galiausiai bet kuriuo atveju abiem planais būsimasis vadas turėjo tikslą atitraukti savanorius iš savų apylinkių, kad šie, ištikus nesėkmei, ne taip lengvai galėtų dezertyuoti. Kai visi tie planai kankino jų sumanytojo galvą, tokią jauną ir nepatyrusią, ją dar sunkino nesiliaujantys gandai, kurie sklido draugininkų nenaudai. Prisiartino trečioji naktis (*trečias susirinkimas*), susirinko daugiau nei 80^{ix}. Naujokai davė priesaiką, buvo prašoma ir naujai atvykusių, // [6v] ir senųjų, kad nenusigertų, o paskui neplepėtų ir niekam nesigrasintų, pasakyta, kad policija pradeda sekti sandraugą, ir

^{viii} Išbraukta: *reiktų kviesti sukilti Kuršą ir gretimas Lietuvos provincijas.*

^{ix} Išnaša kairėje prie susiuvimo vietos priklijuotame atskirame lapelyje: *Prie jų priskaičiuota daugiau kaip 30 neatvykusių, kurie toli nusitraukė, ieškodami kity, ir negalėjo grįžti anksčiau nei po penkių dienų.*

tai dėl dėl šnekų ten apie viena, kitur apie kita; [visi] pasižadėjo tylėti (nelaimė, jau buvo per vėlu).

Tame susirinkime mokyta gaminti šovinius etc., tai vyko naktį iš vasario 17 į 18-ą, o ateinantis susirinkimas nukeltas į antrą dieną pirmiausia dėl to, kad grįžta tie 30 ir atveda naujų kandidatų, o antra, kad gali kas nors nutikti, tai reikia budėti ir būti pasirengusiems įvairiems atvejams. Kai viskas taip klostėsi, S. B[arasa] visą dėmesį nukreipė į policijos žingsnius, kiek įmanydamas sekė kiekvieną jos judesį ir galiausiai jam pavyko sužinoti, jog ispravnikas apie tai žino ir rengiasi atitinkamiems žingsniams, kad sutramdytų tuos maištininkus; taip pat atskleidė, kad apie tai žinojo ir ponai, kad drebėjo, neišmanydami, ką daryti dėl tų savanorių grasinimų smuklėse. Sakau, drebėjo, nes siuntė vieni pas kitus savo komisarų, įgaliotinius etc. ir tarėsi, // [7r] ar bėgti, ir kur [bėgti], ar laukti galo.

Ir vadovo padėtis buvo kritiška – ką daryti: žmonių užtektinai, ir viltis kirbėjo, kad prisijungs daugiau, o čia trūksta ginklų, parako dar maža ir tiems, kuriuos turėjo, o žydas kaip negrįžta, taip negrįžta, baimė ima, kad gal sučiuptas ant sienos su paraku apie viską išplepėjo. Nebuvo kitos išeities, kaip būti atsargiam ir dieną, ir naktį, apsiginkluoti ir pasiruošti viskam.

Kaip tik tą dieną, kai turėjo būti susirinkimas (vas[ario] 19), gavo jis žinią, kad ispravnikas iškeliavo iš Telšių ir pasuko link Gintališkės bei Salantų^x. Ateina antro-

^x Išnaša išilgai kairiosios paraštės: *Čia antrasis tęsinys.*

ji naktis, susirenkam daugiau nei 90; atlikus visuotinę kontrolę, trūko daugiau nei 40-ies iš Gintališkės apylinkių, o dėl tos priežasties, kad ispravnikas vakarop atkeliavo į Gintališkę, kaip pasakojama, ginkluotas iki dantų su visu štabu, ir kad atvykęs į dvarą iškart liepė sušaukti ir apginkluoti vyrus, pas mus vadinamus gaspadoriais; tada įsirengė stovyklą pernakti dvare. Anie, tai pamatę, pabūgo ir liko namuose, ir tik kai kurie, atėję į susirinkimą, apie tai visiems papasakojo. //

[7v] Tuo metu S. B[arasa], būdamas kritiškiausios padėties, aiškino, kaip blogai, kad neklusė patarimų negerti ir niekam nesigrasinti, taip pat išdėstė, kokia nauda iš to būtų buvusi, jei iki tol niekas nieko nežinotų apie jų ketinimus, toliau klausė susirinkusių, ko tokioje padėtyje jie nutars imtis, kai nėra užtektinai ginklų, o ir tiems nepakanka šovinių, nes negrįžo pasiuntinys, išsiųstas parako. Čia atsilies vieną balsą ir taip pasakė – beveik žodis žodis, nes jis tai gerai atsimena: „Tu mus išdavei! Nes iki šiol neturim nei ginklų, nei šovinių gana – tam, kad negalėtume gintis, o surašęs mūsų vardus, nusiuntei ispravnikui; mes įprastai renkamės trečią dieną, o tu, su juo susimokęs, sušaukei mus antrą, ir kaip tik ispravnikas atkeliauja; sako, kad jis Gintališkeje nakvoja, o gal jis mus čia supa su gaspadoriais tavo nurodytoje vietoje ir valandoje; broliai, būkit budrūs, užsitaisykit šautuvus, išstatykite sargybą aplink mus, kad nesučiuptų mūsų pirmiau, nei baigsim su išdaviku.“

Šautuvus tuoj pat užsitaisė, sargybą išstatė, ir pradėjo teisti S. B[arasa], tariamą išdaviką; kaltintojai siūlė jį iškart su-

šaudyti už išdavystę, ir nepaisant // [8r] nuoširdžiausių kaltinamojo pasiaiškinimų, nepraėjo nė pora minučių, kai liepė jam atsiklausti, ir tie patys kaltintojai jau įrėmė jam į krūtinę du karabinius su atlaužtais gaidukais, bet tada kartu prabilo J. Giedrimas ir J. Valužis: „Palaukit, mes nepasakėm, kad jis išdavikas, pirma išstirkime kaltę, o paskui bauskime, turime gana laiko nuodugnai išsiaiškinti.“ Čia visi susirinkusieji pakartojo tą patį – reikia pasakyti, kad iki tol niekas nė žodžio nepratarė be vieno, paskui kito, o galiausiai ir trečio kaltintojo. Karabinus patraukė po anųdviejų pirmų gynėjų žodžių, bet nekaltai auka^{xi} dar tebeklūpojo, kai minia pravėrė koserę, iškart liepė atsistoti, ir pradėjo apie tai diskutuoti; po ilgo pasitarimo kaltinamasis buvo išteisintas dėl išdavystės, ir nuspręsta traukti link Gintališkės sučiupti ispravniką su visu garnizonu, paskui į Telšius etc.

Nepaisant to, kad dauguma kaltinamąjį išteisinio, kaltintojai vis dėlto laikėsi savo ir kartojo^{xii}, kad pirmai nesėkmei ištikus, pils į kaktą be teismo, nes yra kuo sąžiningiausiai įsitikinę, jog jis išdavikas. Kai viskas baigėsi, // [8v] S. B[arasa] pareiškė, kad nėra gerai apsiginklavęs, ir kad namuose turi šiek tiek šovinių, todėl norėtų eiti jų pasiimti, jam tai leido, bet tik su sargyba, sudaryta iš trijų [vyrų]. Patraukė visi į jo būstą. Kartą išvengęs mirties galėjo su pirma nesėkme ją ir vėl sutikti, [tai] mąstė pakeliui, ką jam daryti; nelaimė, dingtelėjo jam gėdinga mintis, mintis bėgti – [dabar] norėtų šimtąkart nekaltai^{xiii} žūti,

^{xi} Išbraukta: *nei gyva, nei mirusi*

^{xii} Išbraukta: *grasino*

^{xiii} Toliau išbraukta: *ir dėl nieko*

nei taip nusižengti, nes būtų jam garbė, o šiandien – kas iš to, kad gyvena, jei pabėgo. Iki jo kambario kelias netolimas, negalėjo atrasti geresnės išeities, nes tikrai nebūtų sau leidęs to, ko rytojaus dieną [gailėjosi] ir šiandien labiausiai gailisi, o jį pateisina tik tai, kad neturėjo laiko šaltakraujaiškai visa apsvarstyti, kartą įpuolęs į išrūgas ir neišsikapstęs, bijojo dar kartą įpulti; galiausiai gal toks buvo jo likimas – žmogus šaudė, o P[onas] D[ievas] kulkas gaudė.

Taigi eidamas į namus galvojo, kaip nuo jų pasprukti; tai negerovei atrado vaisių ir taip mikliai išsprūdo, kad jo sargai nė nepajuto. Sargyba, likusi viena, grįžo į // [9r] būrį, čia kaltintojai visą kaltę suvertė Giedrimui ir Valužiui, kurie jį gynė, ir gal juos toks pats likimas būtų ištikęs, jei nebūtų su daugeliu ten esančių nuo seno pažįstami. Kažką reikėjo daryti. Ilgai taręsi, prieš pat aušrą nusprendė nebegaudyti ispravniko, bet keliauti už Nemuno į Lenkiją, o vadovais išrinko J. Giedrimą ir J. Valužį, kaip S. B[arasos] gynėjus, kad nesėkmės atveju jiems būtų skirtas toks pat likimas koks buvo numatytas S. B[arasai]^{xiv}.

Tada patraukė vieškeliu nuo Salantų į Šateikius, iš ten į Plungę¹⁰, o radę pakeliui paimtus rekrūtus, juos atmušė ir pasiėmė su savimi; kol pasiekė Plungę, ten jau ži-

^{xiv} Išnaša kairėje įrištame atskirame lapelyje: *Tai vyko naktį iš vasario 19 į 20 d., 1831 [metais], klebonijos apluoke, kur užtaisė ginklus paskirtai sargybai, ir iš to gal kilo klaidingas spėjimas, kad ten gaminta šoviniai, nes buvo rasta, regis, popieriaus skiauciu nuo šovinių. [Toliau išbraukta: tą naktį nebebuvo laiko šoviniams gaminti] Pirmasis kaltintojas buvo Mülleris, batsiuovys iš Salantų, antasis – jo pusbrolis, o trečio nepamenu, tik kad iš Lavių.*

nojo, kad jie artėja; dvasiškiei išėjo su vėliavomis pasveikinti sukilėlių^{xv}, atžygiavo ir kličvaitis su klika, sudaryta iš šimtininkų, tarėjų ir izraelitų – tiktai maištinkų suimti; [bet] savanoriams nebuvo ko bijoti tų Maskvos tarnų grasinimų, nes kitoje pusėje matė dvasiškius su liaudimi, palaiKANČIUS jų teisingą reikalą, ir dėl to drąsiai žygiavo per miestą. Tačiau jiems iš miesto išeinant, kličvaitis visokeriopa stengėsi juos pristabdyti, vis dėlto nieko tam // [9v] nesuviliojo, išskyrus kelis izraelitus, kurie metėsi ant savanorių juos nuginkluoti, betgi nepavyko, nes buvo atremti ir trys ar keturi sužeisti, o vienas, regis, krito vietoje.

Savanoriai žygiavo vieškeliu į Rietavą, o kličvaitis, nepaisydamas gaspadorių, kurie paskui jį ėjo tik įsakyti, uolumo, persekiojo savanorius, o tuo metu ne daugiau nei už pusės mylios nuo Plungės atkako ispravnikas [Meznevas] su gaspadoriais, kurie buvo suvaryti iš kelių valsčių: raiti, vienai apsiginklavę karabinais, antri špagomis, kiti šakėmis, dar kiti kirviais ar lazdomis; žodžiu, išsiruošę kaip į vilkų medžioklę. Iškart jis puolė persekioti savanorius, be jokių derybų dėl laisvavališko pasidavimo pradėta šaudyti iš abiejų pusių ir [tuo pat metu Meznevas] šaukė, kad [sukilėliai] sudėtų ginklus. Savanoriai vis judėjo toliau atsišaudydami, jau trys iš jų buvo sužeisti, vienas tasai puolė į Miniją, kad nusigautų į kitą upės krantą ir gelbėtusi bėgdamas, bet pakliuvo ir tapo pirmuoju Meznevo belaisviu; kiti du krito ant kelio ir taip pat buvo Meznevo suimti; likusiems savanoriams ėmė trūkti šovinių, tai metėsi į mišką, kur

^{xv} Išbraukta: *revolucionierų*

kelis sugavo, o kiti išsisklaidė į visas puses, kur kas išmanė, ieškodami prieglobsčio. Tai vyko vasario 20 d. po pietų (regis, trečiadienį)^{xvi}. //

[10r] 1831 m. vasario 20 d. Meznevui išsklaidžius savanorius, J. Giedrimas ir J. Valužis susirado slėptuvę ir joje išbuvo iki bendro visos Žemaitijos sukilimo; jam prasidėjus, grįžo į savo pusę, tai yra į Salantus, ir prisijungė prie Labanovskio būrio. Ten sužinojo apie savo pirmąjį sąjungininką^{xvii}, kuris tuo metu buvo Kretingoje; paliko savo būrį ir atkeliavo į Kretingą, kad prisijungtų prie savo seno pažįstamo. S. B[arasa], jiems atvykus, klausė, ar jiems buvo leista palikti savo būrį? Atsakė į tai, kad daugelis to prašė, bet nė vienam neleidė. – „Tai kaipgi čia atėjot?“ – „Pabėgom, nes nepasitikėjom juo^{xviii}, muša ir plūsta blogiau nei maskolis.“ Tada jie buvo įtraukti kaip savanoriai į jo^{xix} būrį, nes tuo metu jis vadovavo nedideliam pulkininko A. Gadono daliniui, anuomet pasiūstam į Kretingą, kad paremtų pulkininko Jagelavičiaus legioną. Grįžę į Darbėnus, po kelių dienų dalyvavo pirmajame Darbėnų mūšyje¹¹. //

[10v] Po tų nesėkmingų kautynių nepaliko savo vado, traukdamiesi [kartu] iki pat Plungės, ir galiausiai Telšiuose, susijungę

^{xvi} Toliau išbraukta pastraipa: *Bus daugiau: apie Giedrimo ir Valužio biografiją revoliucijos metu, mūšius, // kuriuose dalyvavo, kokius laipsnius gavo, kuriame legione tarnavo, kas jiems nutiko baigiantis revoliucijai – kiek pajėgsiu atsiminti, aprašysiu; be to, stengsiuosi nors trumpai atsakyti į visus man pateiktus 13 klausimų, kad atlikčiau man duotą pareigą; reikės taip pat paminėti apie žydą, išsiųstą parako, etc.*

^{xvii} Toliau išbraukta: *S. B[arasa]*

^{xviii} Išbraukta: *savo vadu*

^{xix} T. y. S. Barasos.

su pulk[ininku] A. Gadonu, buvo pristatyti jam kaip pirmieji sukilėliai, [tada] pulk. A. Gad[onas] pristatė juos generolui A[nuprui] Jacevičiui¹², vyriausiajam Telšių pavieto sukilėlių vadui, šis J. Giedrimui ir J. Valužiui suteikė puskarininkio, o S. Barasai – aukštesnį, tai yra poručiko, laipsnius. Iš Telšių nužygiavo į Sedą, iš Sedos antrąją Velykų dieną S. Barasa buvo iššiusťas prie Salantų, o paskui jį – J. Giedrimas su J. Valužiu, kaip priklausantys jo daliniui, padėti papulk[ininkui] M. Vaziškiui ir Labanovskiui. Ten J. Valužis liko pas savo tėvą, kaip nebegalintis toliau tarnauti [karuomenėje] dėl išsekusios sveikatos. J. Giedrimas dar dalyvavo antrajame Darbėnų mūšyje. Nuo Darbėnų kitą dieną buvo iššiusťas su S. Barasos daliniu į Grūšlaukę saugoti vyriausiąjį vadą A. Jacevičių, kuris tuo metu ten buvo apsistojęs dėl kontūzijos, gautos prie Darbėnų.

Pil[ietis] Marš[alka] gali tai prisiminti, nes ten atvykote¹³, iš ten išžygiavom per Kalnalį į Kretingą, bet gavę pakeliui žinią, kad mūsiškiai atsitraukė iš Palangos, pasukom // [11r] keliuku link Kartenos, [per] miškus; sukilėliai ėjo savo vado užnugarėje šalia Kartenos per Jokūbavą ir Gargždus be vadovų iki pat Švėkšnos¹⁴, ir tik ten sutiko vieną Hanusavičių, seniau advokatą, buvusį Gozdavskio [?] leg[iono] vadą, neseniai įtrauktą į Skuodo legioną, kuris prisidėjo prie [Dobroslovo] Kalinausko dalinio, pamačius, kad maskoliai jų nebepersekioja. Iš pradžių sukilėliai murmėjo dėl tokio poelgio. Iš ten patraukė net už Jūros, ir ties Pajūriu miškuose atrado likusius vadus, iš ten grįžo kitu vieškeliu per Tauragę, kur sukilėliai stoji į nesėkmingą mūšį, ir nepaisant to, kad maža saujelė at-

silaikė daugiau nei tris valandas prieš kur kas skaitlingesnę priešą, galiausiai turėjo trauktis, neturėdami jokios paramos, nes priešas juos nepaliumamai spaudė¹⁵.

Dėl to čia sakau: *neturėdami paramos*, kad buvo pakankamai žmonių, ginklų ir patrankų, bet kai reikėjo juos panaudoti, viskas dingo, ir prieš mūšio pradžią didžiuliu pabėgo į Batakius¹⁶. Likusiems ėmė trūkti šovinių, todėl taip pat atsitraukė, bet į kitą pusę, tai yra link Šilalės ir Tūbinių, ir ten atkeliavę ties pačiomis Tūbinėmis gražiam miške A. J[acevičiaus] dvaro žemėse įsirengė stovyklą. Pralaidę 24 val. ir įkurdinę // [11v] sužeistuosius, patraukė vieškeliu į Raseinius, kad prisijungtų prie visos kariuomenės, bet pakeliui gavo žinią, kad maskoliai yra arti priešais, tai pasuko į Varnius, ir vėl žinia, kad maskoliai yra Varniuose. Neturint šaudmenų, reikėjo kiek įmanoma jų vengti, todėl nutarta keliauti į miškus prie Rietavo pas [Leonardą] Urbonavičių; ten atėjus, po tiek vargų ir nepriteklių J. Giedrimas ėmė labai silpti, galiausiai turėjo palikti stovyklą, kad nusigautų į motinos glėbį, bet neilgai juo džiaugėsi, nes netrukus po to, kai grįžo, buvo įskūstas ir paieškomas. Slapstėsi jie abu su Valužiu, ir iki rugsėjo pradžios nebuvo sugauti; kas toliau jiems nutiko – nežinia, nes tomis dienomis S. B[arasa] taip pat paliko mylimą Žemaitiją ir pasislėpė Memelyje^{xx}, kur taip pat susirgo. Keistas vis dėlto dalykas, kad visi tie, kurie priklausė pirmajai sąjungai^{xxi}, visuotinio sukilimo metu sirgo, o jei kuris ir nesirgo, tai menkai buvo naudingas, nes silpnas.

^{xx} Išbraukta: *iki 1831 m. gruodžio 31*

^{xxi} Išbraukta: *sukilimui*

Žydas, išsiųstas parako, grįžo sukilėliams išėjus į antrą ar trečią // [12r] dieną, tai yra 1831 m. vasario 21-ą ar 22-ą. Sužinojęs, kad sukilėliams prastai sekasi, savo atvežtą paraką išgabeno į Kuršą ir ten pardavė, o pats grįžęs į Salantus viską išplepėjo kličvaičiui, buvo už tai areštuotas, o po kelių dienų paleistas.

Trumpi atsakymai į 13 klausimų

1-a. Pradėta apie tai galvoti iškart gavus žinią apie revoliuciją Varšuvoje, o pradėta veikti, kaip minėta, 1831 m. vasario 9 d.

2-a. Vieta – Salantai, o dėl žmonių – jie aprašyti pirmoje dalyje.

3-a. Išskyrus pirmąjį susitikimą, visiems kitiems buvo paskirta vieta ir laikas.

4-a. Pirmasis žygis – nuo Salantų link Šateikių, Plungės, etc.

5-a. Šaudmenys buvo gaminami nuo vasario 12-os iki to pat [mėnesio] 20 d. Tuo užsiėmė nurodytas [žmogus].

6-a. Nei J. Giedrimas, nei J. Valužis nebuvo paimti^{xxii}, bet slapstėsi, kaip ir visi paprastai slapstosi. Nei Gintališkėje, nei Salantuose rekrūtai dar nebuvo paimti.

7-a. Išžygiavimo data – [naktį] iš vasario 19 į 20 d., nuo Salantų.

8-a. Išpravniko Meznevo būrys, surinktas sukilėliams sutramdyti, pasirodė už pusės mylios nuo Plungės. //

[12v] 9-a. Išpravnikas Mez[nevas] iš pat pradžių sumaišė žirnius su kopūstais: pradėjo ir šaudyti, ir šaukti, kad sudėtų ginklus.

10. Sukilėlių pajėgos siekė iki 90, išpravniko gaujoj galėjo būti iki 200 žmonių. Tas mūšis galėjo trukti apie pusantros valandos, vadovavo Giedrimas su Valužiu.

^{xxii} Išbraukta: *į rekrūtus*

11. Į Prūsus niekas neišėjo, bet visi slapstėsi gimtojoje žemėje.

12-a. Ieškojo, gaudė ir į kalėjimą Telšiuose pakavo, rankas ir kojas surakinę „Liuciferio rožančium“, ir į tą broliją jau buvo įtraukę per 30, kaip prasidėjo visos Žemaitijos revoliucija.

13. Kas galiausiai atsitiko Giedrimui ir Valužiui, nežinia, tik tiek, kad 1831 m. rugsėjo pradžioje dar buvo laisvi, nors vaikėsi juos kaip kurtai zuikius.

Pabaiga

Užbaigimas – atversk lapą ir atrasi priklijuotą popiergalį.

[*Užbaigimas* – Pavedei, Pil[ieti] Marš[alka], man tą pareigą, tad stengiausi

ją atlikti, nepaisant to, kad kasdien dirbu nuo 6-os ryto iki 7-os vakaro išskyrus tik vieną laisvą sekmadienio popietę. Taigi siekiau tai surašyti nelenktyniaudamas dėl žodžių puošnumo, bet paprastai, kaip viskas vyko, atvirai ir sąžiningai, gryną tiesą. Dėl to dar prašau, jei kur nors bus minimi asmenys, kad būtų taip kaip aprašyme, tai yra: Valužis, Giedrimas, Barasa, o ne Borisevičius. Dar prašau Pil[iečio] Marš[alkos], kad jei iš to kas nors išeis, kad neatsirastų čia kokių išraitymų, rašytojiškų pridėjimų. Pasakiau tiesą, todėl nenorėčiau, kad ji būtų iškraipyta. Be to, dar pranešu, kad sau pasilikau kopiją [tokiam] atvejui, kurio šiaip jau nesitikiu, bet atsargumas su visu tuo dar niekam nepakenkė, dėl to aš tai ir darau.]^{xxiii}

^{xxiii} Tekstas atskirame lapelyje, įklijuotame tarp [11v–12r] puslapių ties susiuvimo vieta.

VLADIMIRAS GADONAS – SIMONUI BARASAI-BORISEVIČIUI

Nansi, 1841 m. vasario 7 d.

Mielas Pavietini! Smarkiai pradžiuginai mane, atsiuntęs brangių žemaičių sodietėlių sukilimo pirmąją aprašymo dalį; puiki redakcija, taigi būk malonus ir kitose [dalyse] tuo pat būdu tęsti aprašymą. Nevartok jokio mano titulo, taupydamas popierių, nei [imkis] didelių nukrypimų, kuo tiksliau rašydamas, nereikia ir voko, nes 4-ame puslapyje galima taip pat rašyti, tik viduryje palikus vietos adresui, nemokėk už siuntimą, išlaidas apsiimu aš.

Dėl pirmosios dalies – reikia, kad parašytum, kad ir ant atskiro lapelio, šias detales: 1-a, savo gimimo datą, tai yra amžių, ir gimimo vietą; panašiai bent apytikrą Valužio ir Giedrimo amžių. 2-a, tikriausiai viskas vyko pagal rusišką kalendorių, tai

yra pagal senąjį stilių, vis dėlto norėčiau, kad mano abejonės dėl to išsklaidytumei. 3-a, girdėjau, kad šaudmenis patyliukais gaminai, pasislėpęs klebonijos apluoke, jei taip, ir ta detalė reikalinga. 4-a, rašai, kad „buvai priimtas gubernieriu pas K-ą Čerskį“, ar tai reiškia, kad Salantų parap[inės] mokyklos mokytoju?

Kad nemini žmonių, likusių krašte, ar kai kurių vietovių vardų, tai gerai, kadangi atsargumas liepia nieko mūsų aprašais nesukompromituoti. Linkiu ištvėrmės darbe ir jo kiek įmanoma nesuvėlinti; kai tik prirašysi puslankį ir siųsk; noriu, kol gyvas, padaryti papildymus, o mano dienos yra jau suskaitytos dėl amžiaus ir silpnos sveikatos. Būk sveikas! Visada [Tavo] bičiulis Vladimiras Gadonas

*Parengė ir vertė
Brigita Speičytė*

¹ Nuo 1825 m. Salantuose klebonavo buvęs jėzuitas, Vilniaus gimnazijos klasikinių kalbų mokytojas, teologijos daktaras Stanislovas Čerskis (Stanisław Czerski, 1777–1833), Salantuose įsteigęs medžio raižybos dirbtuvę knygų iliustracijoms, žemėlapiams gaminti. 1819–1821 m. Vilniaus universiteto siuntimu Čerskis atliko mokslinę kelionę Vakarų Europoje, lankėsi Vokietijos, Anglijos, Italijos, Prancūzijos bibliotekose ir archyvuose, yra žinoma, kad Adomo Jurgio Čartoriskio pavedimu domėjosi dokumentais, susijusiais su Lietuvos ir Lenkijos istorija, kuriuos planuota kopijuoti Čartoriskių Pulavų bibliotekai. Išleido Fedro pasakėčių vertimus į lenkų kalbą (*Bayki Fedra ksiąg pięć*, Wilno, 1810), sudarė lotynų-lenkų kalbų žodyną (*Słownik lacińskiego-polski*, Wilno, 1822–1825), išleido Žemaičių vyskupijos aprašymą su žemėlapiais (*Opis Żmudzkiey dycezyi*, Wilno, 1830).

² Autorius vartoja 1807–1815 m. Napoleono atkurtos Lenkijos valstybės pavadinimą. Nuo 1815 m. Vienos

kongreso ši valstybė buvo padalyta, didžioji jos dalis, vadinamoji Lenkijos Karalystė (ar Lenkijos Kongreso Karalystė), buvo pavaldi Rusijos imperijai. Iki 1831 m. Lenkijos Karalystė turėjo savo konstituciją, seimą ir kariuomenę, į kurią ir svajoto patekti ir laiško autorius.

³ Sukilimas Varšuvoje prasidėjo 1830 m. lapkričio 29 d.

⁴ Henrikas Mirbachas (Henryk Mirbach, 1763–1819) – kilęs iš Kuršo diduomenės, Palangos seniūno, Laukžemės dvarininko (netoli Darbėnų) Karolio Henrico Gustavo Mirbacho (1741–1800) sūnus; Tado Kosciuškos sukilimo dalyvis generolas leitenantas, paskelbęs Kuršo kunigaikštijos *bajorų, dvarininkų ir visų gyventojų* prisijungimą prie sukilimo, savo lėšomis įgijęs sukilėliams amunicijos ir ginklų. Sukilimui pralaimėjus buvo kaltinamas valstiečių kurstymu prieš Kuršo baronus. 1812 m. ėmėsi organizuoti ginkluotas pajėgas Telšių apskrityje ir subūrė apie 2000 bajorijos jaunimo, tačiau šios pajėgos laikinosios LDK vyriausybės buvo

paleistos. (Žr. Leonid Żytkowicz, „Mirbach Ernest Jan Henryk Karol“, *Polski słownik biograficzny* 21 / 1, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1976, 330–331).

⁵ T. y. „Nevok“.

⁶ Posėdininkas – teismo pareigūnas, prisiekusysis.

⁷ Kliuėvaitis – žemiausias policijos valdininkas.

⁸ Asesorius – teismo pareigūnas.

⁹ Ispravnikas – apskrities policijos viršininkas.

¹⁰ Nuo Salantų iki Plungės – apie 30 km.

¹¹ Čia ir toliau minimi du sukilėlių mūšiai dėl Palangos ties Darbėnais: pirmasis – 1831 m. balandžio 21 d., antrasis – gegužės 10 d.

¹² Anupras Jacevičius (Onufry Jacewicz, 1797–1836) – Telšių apskrities sukilėlių kariuomenės vadas, generolas. Emigracijoje Prancūzijoje parašė atsiminimus apie sukilimą Telšių apskrityje („Pamiętnik Onufrego Jacewicza, Naczelnika siły zbrojnej powstania powiatu Telszewskiego w Xięstwie Żmudzkiém“, *Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w r. 1831*, ukladany przez Felixa Wrotnowskiego, Paryż: W Księgarni Polskiej, 1835, 1–100).

¹³ Vladimiro Gadono atvykimą 1831 m. gegužės 12 d. į Grušlaukėje įsikūrusį Telšių apskrities sukilėlių štabą savo atsiminimuose aprašė generolas Anupras Jacevičius. Gadonas atvežė sukilėliams perskaityti Žemaitijoje skelbiamą imperatoriaus Nikolajaus manifestą, *grūmojantį* sukilėliams, bei Rusijos imperijos valdžiai lojalaus Žemaičių vyskupo Simono Giedraičio laiškus, kuriuose šie skatinami pasitraukti iš sukilimo kaip visiškai beviltiško reikalo, *pripažinti savo beprotybę* ir atsiduoti imperatoriaus malonėn, priimant vyskupo ar jo patikėtinių tarpininkavimą. Kadangi Simonas Ba-

rasa-Borisevičius tuo metu jau turėjo karininko laipsnį, jis galėjo būti tokios Jacevičiaus atsiminimuose aprašytos scenos liudininkas: *Perskaitęs šiuos raštus savo karininkų akivaizdoje, pasielgiau taip, kaip kiekvienas geras pilietis mano vietoje pasielgtų, atsakydamas: „Kadangi man pareigas patikėjo visos apskrities piliečių dauguma, tik jiems ir jų valia galiu tų pareigų atsisakyti; ir nors prieš akis matyčiau pražūtį, eisiu į ją, bet man suteikto pasitikėjimo neišduosiu iki galo.“ Ties tais žodžiais ašaros pabiro Gadonui. Paspaudė man ranką ir pasakė: „Aš taip pat su tavimi nepaliksiu pradėto reikalo iki pabaigos.“ (Zbiór pamiętników, 1835, 40).*

¹⁴ Čia minimas žygis *be vadovų iki pat Švėkšnos* vyko 1831 m. gegužės 13 d., sukilėlių daliniams nesėkmingai bandžius pulti Palangą. Kaip rašo generolas Jacevičius, iš tiesų sukilėlių pajėgos po tos nesėkmės ėmė kriksti, ir neturint žinių apie tikrą padėtį, sklindant įvairiems gandams, dalį sukilėlių apėmė tiesiog panika. Raiškiu vado liudijimu, jie *ne ėjo, o bėgo nutilauždami sprandus (...) tiesiai vieškeliu į Švėkšną prie Prūsijos sienos* (*Zbiór pamiętników*, 1835, 44). S. Barasos-Borisevičiaus atsiminimuose šis sukilimo epizodas aprašytas neutraliai ir santūriai; galimas dalykas, kad autorius priklausė tai daliai sukilėlių, kurie bandė trauktis be panikos.

¹⁵ Čia minimas mūšis įvyko 1831 m. gegužės 18 d.

¹⁶ Kaip liudija generolas Jacevičius, sukilėlių stovykloje kilo panika, pasirodžius dviems raiteliams iš Raseinių sukilėlių dalinių, pirmasis *šaukė visa gerkle, kad didžiulės priešo pajėgos juda nuo Tauragės, kad nuo spindinčių bagnetų akys raibsta ir t.t.* Kitas panašus raitelis šuoliavo po visą stovyklą *šaukdamas: „Bėkite, ko laukiat, jei delsit, pražūsit!“ (Zbiór pamiętników, 1835, 54).*